

ใบรับรองวิทยานิพนธ์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (การจัดการทรัพยากร)

ปริญญา

การจัดการทรัพยากร

โครงการสหวิทยาการระดับบัณฑิตศึกษา

สาขา

ภาควิชา

เรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วมด้วยแนวคิดธนาคารต้นไม้:
กรณีศึกษาบ้านคลองเรือ อำเภอยะเมาะ จังหวัดชุมพร

Participation in Forest Resource Management through Tree Bank Concept:
A Case Study of Klong-Rua Village, Phato District, Chumphon Province

นามผู้วิจัย นางสาวจินตนา สังข์ขาว

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(รongศาสตราจารย์ปัสลี ประสมสินธุ์, Dr.rer.nat.)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปิติ กันตังกุล, Ph.D.)

หัวหน้าภาควิชา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวรรณา ประณีตวาทกุล, Ph.D.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

(รongศาสตราจารย์กัญญา ชีระกุล, D.Agr)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ เดือน พ.ศ.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

การจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วมด้วยแนวคิดธนาคารต้นไม้:

กรณีศึกษาบ้านคลองเรือ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร

Participation in Forest Resource Management through Tree Bank Concept:

A Case Study of Klong-Rua Village, Phato District, Chumphon Province

โดย

นางสาวจินตนา สังข์ขาว

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการทรัพยากร)

พ.ศ. 2553

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จินตนา สังข์ขาว 2553: การจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วมด้วยแนวคิดธนาคารต้นไม้: กรณีศึกษาย่านคลองเรือ อำเภอยะไข่ จังหวัดชุมพร ปรินญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการทรัพยากร) สาขาวิชาการจัดการทรัพยากร โครงการสหวิทยาการระดับบัณฑิตศึกษา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รองศาสตราจารย์ปัสตี ประสมสินธุ์, Dr.rer.nat. 135 หน้า

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้างองค์การดำเนินงาน กระบวนการดำเนินงาน และผลการดำเนินงานตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ ในพื้นที่บ้านคลองเรือ อำเภอยะไข่ จังหวัดชุมพร โดยใช้เทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ริเริ่มแนวคิดธนาคารต้นไม้ คณะกรรมการธนาคารต้นไม้ของบ้านคลองเรือ และการสัมภาษณ์สมาชิกธนาคารต้นไม้ ร่วมกับการสังเกตสภาพแวดล้อมในพื้นที่ และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า โครงสร้างองค์การดำเนินงานภายใต้แนวคิดธนาคารต้นไม้ในพื้นที่ศึกษาประกอบไปด้วย 2 ส่วนหลักๆ คือ คณะกรรมการธนาคารต้นไม้ และสมาชิกธนาคารต้นไม้ โดยกระบวนการดำเนินงานในพื้นที่ เกิดขึ้นภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชนในการยอมรับ และตัดสินใจให้มีการดำเนินงานตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ภายในชุมชน คณะกรรมการ และสมาชิกธนาคารต้นไม้ ต่างมีส่วนร่วมในการเพาะกล้าไม้ และนำกล้าไม้ไปปลูกลงในพื้นที่ทำกิน โดยจำปาทองเป็นชนิดพันธุ์ที่ได้รับความนิยมในการปลูกมากที่สุด นอกจากนี้ในกิจกรรมการเพาะกล้าไม้ ทำให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ สร้างความสัมพันธ์ที่ดี และทำให้ชุมชนมีเงินกองทุนเพื่อใช้สนับสนุนกิจกรรม และจัดสรรสวัสดิการต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน

สรุปได้ว่าแนวคิดธนาคารต้นไม้ เป็นอีกกลยุทธ์หนึ่ง ที่จะสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไทยต่อไป

ลายมือชื่อนิติสด

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

Jintana Sungkhao 2010: Participation in Forest Resource Management through Tree Bank Concept: A Case Study of Klong-Rua Village, Phato District, Chumphon Province. Master of Science (Resource Management), Major Field: Resource Management, Interdisciplinary Graduate Program. Thesis Advisor: Associate Professor Patsi Prasomsin, Dr.rer.rat. 135 pages.

The objectives of this research were to study the Tree Bank organization of Klong-Rua Village, the community's participation process and the result of operation with Tree Bank Concept in Klong-Rua Village, Phato District, Chumphon Province. Data used for the study were gathered by using indepth interview for the initiative committee of Tree Bank, designed questionnaires interviewed members of the Tree Bank in Klong-Rua Village and direct observation. Then, data were analyzed by descriptive statistics.

The results of this study indicated that the Tree Bank organization of Klong-Rua Village was consistent with 2 parts namely the committee and members of Tree Bank. The operation with Tree Bank Concept in Klong-Rua Village base on community's participation in acceptance and decision making to operate through Tree Bank Concept. The Committee and members are participation in seedling production and tree planting in their own lands, especially *Michelia champaca* Linn. was the most favorite planted species. Furthermore, an activity of seedling production could be generated job and income, good relationship, and community fund. The community fund could be supported activities and allocated benefits within Klong-Rua Village.

The conclusion of this study indicated that Tree Bank Concept could be implemented for community-based forest management, especially in public forest area which would be benefited to continue in forest resource management of Thailand.

Student's signature

Thesis Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะสำเร็จลงมิได้ หากไม่ได้รับความอนุเคราะห์จาก รองศาสตราจารย์ ดร.ปัสดี ประสมสินธุ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิติ กันตังกุล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ที่ได้ให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำ ในองค์ความรู้ต่างๆ ตลอดจนให้ความอนุเคราะห์เสียสละเวลาในการพิจารณาเนื้อหา เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นุชนาถ มั่งคั่ง ผู้แทนบัณฑิตวิทยาลัย และรองศาสตราจารย์ ดร. สุระ พัฒนเกียรติ ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก สำหรับข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบพระคุณพี่พงศา ชูเนม และพี่ไสว แสงสว่าง สองแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนโครงการธนาคารต้นไม้ ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์ถึงที่มาและรายละเอียดเกี่ยวกับธนาคารต้นไม้ จนทำให้ผู้วิจัยได้รับความรู้ ความเข้าใจในแนวคิดและหลักการธนาคารต้นไม้ ขอขอบคุณพี่ๆ ที่หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร ตลอดจนคณะกรรมการหมู่บ้าน และชาวบ้านคลองเรือทุกคน ที่ให้ความอนุเคราะห์ในทุกๆ เรื่องที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัย และขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัยที่มอบทุนสนับสนุนงานวิจัยในครั้งนี้ และสุดท้ายประโยชน์อันเกิดจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอมอบแด่ บิดา มารดา ที่คอยให้กำลังใจและให้การสนับสนุนในด้านการศึกษาเสมอมา ตลอดจนครูบาอาจารย์ทุกท่านที่ได้ให้การอบรมสั่งสอน ตั้งแต่เริ่มต้นชีวิตการศึกษา

การวิจัยเพื่อประกอบวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ ได้เกิดขึ้นจากความตั้งใจและความคาดหวังที่จะให้ผลการวิจัยในครั้งนี้เป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจในด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ แต่ทว่าหากมีข้อมูลใด ณ ที่นี้ที่ผิดเพี้ยนไป ซึ่งอาจเกิดจากความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน ผู้วิจัยต้องขออภัยมา ณ ที่นี้

จินตนา สังข์ขาว

มีนาคม 2553

สารบัญ

	หน้า
สารบัญตาราง	(6)
สารบัญภาพ	(7)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
ขอบเขตการวิจัย	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
นิยามศัพท์เฉพาะ	5
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	7
แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	8
ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม	8
ความขาดแคลนหรือความหายากของทรัพยากร	11
การลดความหายากของทรัพยากรธรรมชาติ	11
การจำแนกประเภทของทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการจัดการ	12
แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้	14
ความหมายของคำว่าป่า ความสำคัญ และหลักการจัดการทรัพยากรป่าไม้	14
ทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไทย	15
แนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไทย	17
นโยบายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วม	18
แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม	20
ความหมายของการมีส่วนร่วม	20
ปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม	21
ความสำคัญของการมีส่วนร่วม	22
ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน	23

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
แนวคิดและสาระสำคัญเกี่ยวกับธนาคารต้นไม้	26
ความเป็นมาของแนวคิดธนาคารต้นไม้	26
แนวคิดธนาคารต้นไม้	32
หลักการธนาคารต้นไม้	34
ความมุ่งหวังของธนาคารต้นไม้	35
แนวทางที่ยึดถือปฏิบัติในการปลูกต้นไม้ของธนาคารต้นไม้	36
พันธุ์ไม้ที่ธนาคารต้นไม้กำหนด	37
ลักษณะการปลูกต้นไม้ในพื้นที่เกษตร	38
หลักเกณฑ์การเข้าร่วมจัดตั้งธนาคารต้นไม้สาขา	39
หลักเกณฑ์การเข้าร่วมเป็นสมาชิกธนาคารต้นไม้	40
หลักเกณฑ์การประเมินมูลค่าไม้ ตามแนวคิดธนาคารต้นไม้	41
โครงสร้างการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้	42
แนวทางที่ใช้ในการจัดตั้งธนาคารต้นไม้ในแต่ละสาขา	46
การประยุกต์แนวคิดธนาคารต้นไม้เพื่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้	46
กฎหมายกับการพัฒนาโครงการในพื้นที่ป่า	47
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	53
โครงการในด้านการส่งเสริมการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้	53
ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้	56
กรอบแนวคิดในการวิจัย	60
บทที่ 3 วิธีการวิจัย	62
การเก็บรวบรวมข้อมูล	62
การวิเคราะห์ข้อมูล	68
บทที่ 4 ผลการวิจัยและข้อวิจารณ์	69
ข้อมูลพื้นฐานทางด้านกายภาพโดยทั่วไปของพื้นที่บ้านคลองเรือ	70
ที่ตั้งและอาณาเขต	70
สภาพภูมิประเทศ	70

สารบัญ (ต่อ)

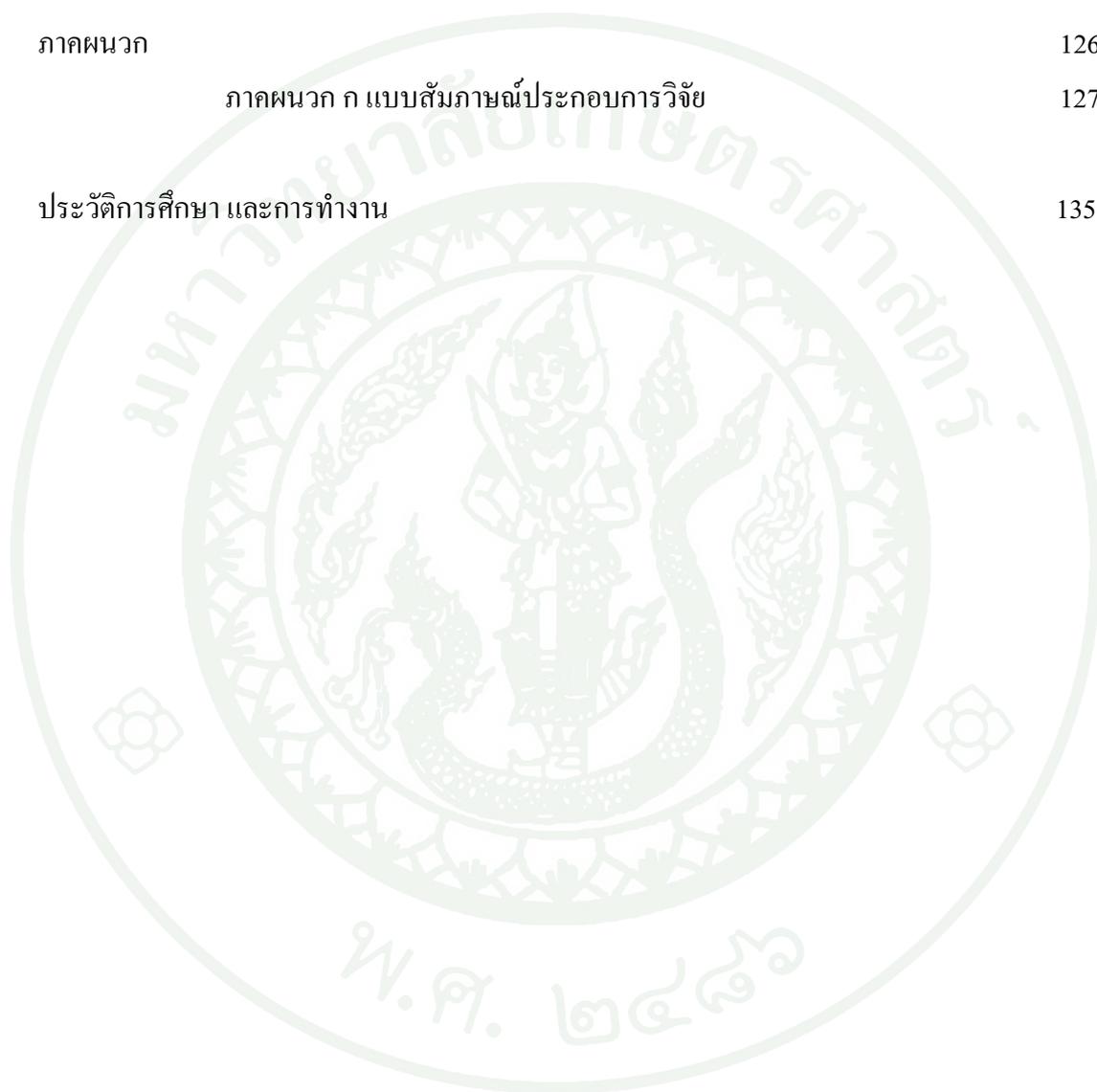
	หน้า
การใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนบ้านคลองเรือ	73
การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำของชุมชนบ้านคลองเรือ	75
การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านคลองเรือ	76
พื้นฐานในด้านการจัดการทรัพยากรในพื้นที่บ้านคลองเรือ	77
ประวัติความเป็นมาของการจัดการทรัพยากรในพื้นที่บ้านคลองเรือ	77
กฎระเบียบของชุมชนบ้านคลองเรือเพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากร ในพื้นที่	79
กิจกรรมสำคัญเพื่อการจัดการทรัพยากรในพื้นที่บ้านคลองเรือ	84
ความสำเร็จในด้านการจัดการทรัพยากรของบ้านคลองเรือ	84
ข้อมูลพื้นฐานสถานภาพทางด้านสังคม เศรษฐกิจ ของชุมชนบ้านคลองเรือ	87
ข้อมูลสมาชิกต่อครัวเรือนและทัศนคติต่อการอยู่อาศัย ในพื้นที่บ้านคลองเรือ	88
ข้อมูลแหล่งที่มาของรายได้ต่อครัวเรือน	88
ที่มาองค์การดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ	91
เวทีปลูกต้นไม้ในใจคน จุดเริ่มต้นของธนาคารต้นไม้ ในพื้นที่บ้านคลองเรือ	92
คณะกรรมการธนาคารต้นไม้สาขาคลองเรือ	93
โครงสร้างองค์การดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ	95
บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการธนาคารต้นไม้สาขาคลองเรือ	96
บทบาทหน้าที่ของสมาชิกธนาคารต้นไม้สาขาคลองเรือ	101
กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่บ้านคลองเรือ	102
การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจให้มีการดำเนินงาน ในรูปแบบธนาคารต้นไม้	102
การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของธนาคารต้นไม้	102
ผลการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ	103
ผลการดำเนินงานจากกิจกรรมการเพาะกล้าไม้ของธนาคารต้นไม้	103

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ผลการดำเนินงานจากภารกิจกรมปลูกต้นไม้ลงในพื้นที่ทำกิน	103
ผลพลอยได้จากการดำเนินงานในรูปแบบธนาคารต้นไม้	106
ทัศนคติของสมาชิกชุมชนบ้านคลองเรือที่มีต่อธนาคารต้นไม้	106
เหตุผลสำคัญในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกธนาคารต้นไม้	106
มุมมองของสมาชิกในชุมชนที่มีต่อธนาคารต้นไม้	107
ข้อวิจารณ์	107
โครงสร้างองค์การดำเนินงานตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ ในพื้นที่บ้านคลองเรือ	108
กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ ในพื้นที่บ้านคลองเรือ	109
ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ ในพื้นที่บ้านคลองเรือ	110
การนำแนวคิดธนาคารไปใช้ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐ ที่ประชาชนถือครองอยู่	113
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	115
สรุปผลการวิจัย	115
โครงสร้างองค์การดำเนินงานในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ตามแนวคิดธนาคารต้นไม้	115
กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ตามแนวคิดธนาคารต้นไม้	116
ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามแนวคิดธนาคารต้นไม้	116
ข้อเสนอแนะ	117
ประเด็นที่ค่อนข้างเป็นปัญหา หรือจุดอ่อนที่ต้องหลีกเลี่ยง	117
ประเด็นที่ควรจะต้องมีการศึกษาเพิ่มเติม	118
เอกสารและสิ่งอ้างอิง	119

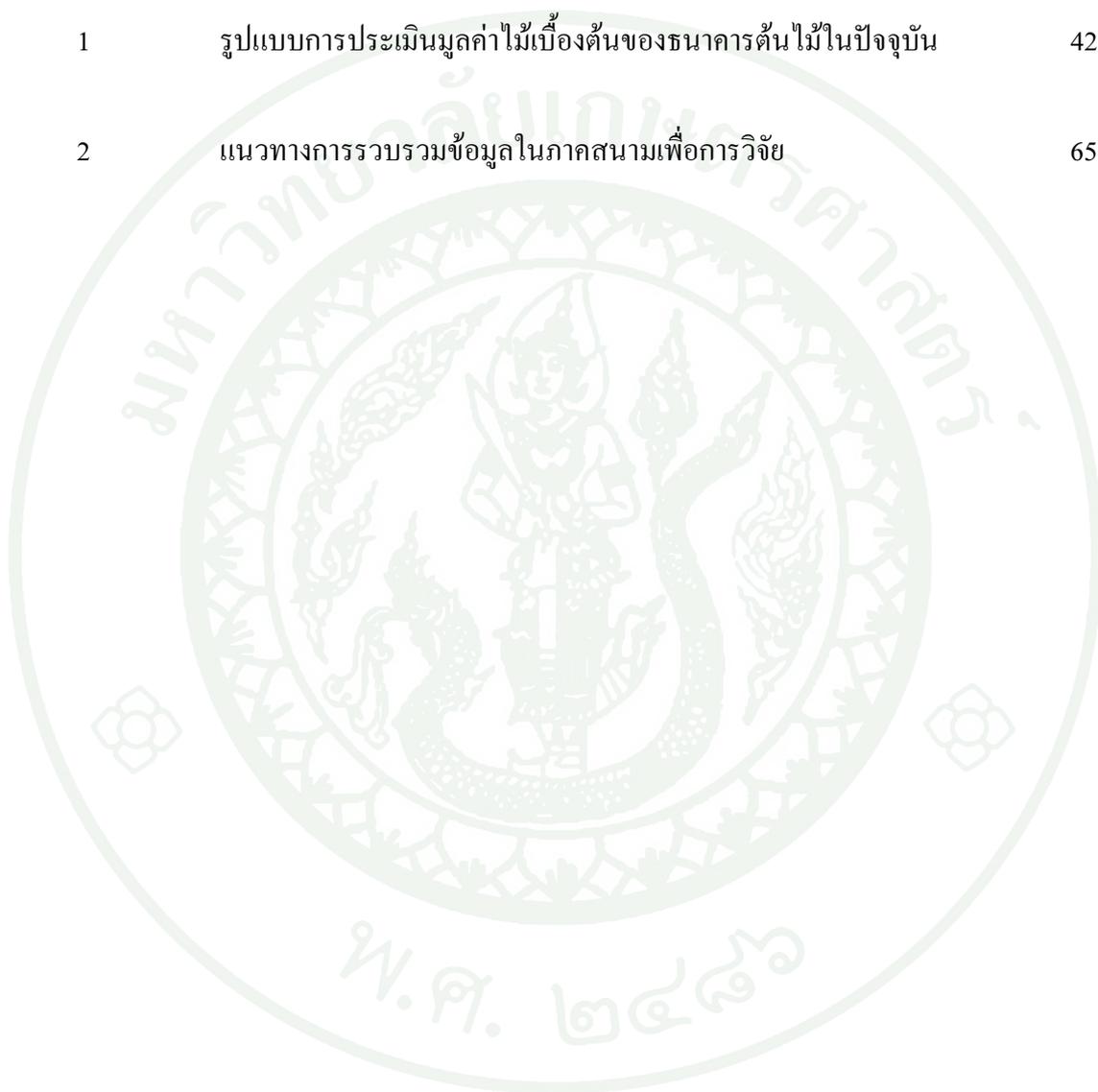
สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ภาคผนวก	126
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์ประกอบการวิจัย	127
ประวัติการศึกษา และการทำงาน	135

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	รูปแบบการประเมินมูลค่าไม้เบื้องต้นของธนาคารต้นไม้ในปัจจุบัน	42
2	แนวทางการรวบรวมข้อมูลในภาคสนามเพื่อการวิจัย	65

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านคลองเรือในเขตพื้นที่ป่าสงวนฯ	3
2	ธนาคารต้นไม้สาขาคลองเรือ	3
3	ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ในระบบเศรษฐกิจ	9
4	บันไดแห่งการมีส่วนร่วมของประชาชน	25
5	โครงสร้างองค์การบริหารของธนาคารต้นไม้	31
6	กรอบแนวคิดในการวิจัย	61
7	เส้นทางการเดินทางเพื่อเข้าไปในพื้นที่ศึกษบ้านคลองเรือ	71
8	สภาพเส้นทางที่ใช้ในการเดินทางภายในพื้นที่บ้านคลองเรือ	72
9	สภาพเส้นทางภายในพื้นที่บ้านคลองเรือ ที่กลายเป็นดินโคลน เนื่องจากฝนที่ตกชุก	72
10	ระบบการปลูกพืชที่เรียกว่าเกษตร 4 ชั้นในพื้นที่บ้านคลองเรือ	73
11	ตัวอย่างผลผลิตทางการเกษตรในพื้นที่บ้านคลองเรือ	74
12	ฝ่ายชะลอความเร็วของน้ำ และกักเก็บน้ำของชุมชนบ้านคลองเรือ	75

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
13	ประปาภูเขา กลไกการดูแลรักษาป่าต้นน้ำลำธารที่ยั่งยืน ของผู้ใช้น้ำอย่างเป็นธรรมชาติ	76
14	ป้ายกฎระเบียบของชุมชนบ้านคลองเรือ ที่ใช้ในการจัดการทรัพยากร ในพื้นที่ร่วมกัน	79
15	เวทีชาวบ้าน เวทีที่ใช้ในการตัดสินใจร่วมกันของชุมชน	83
16	ฝืนป่าที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ และสายหมอกยามเช้าในพื้นที่บ้านคลองเรือ	85
17	บริเวณที่ทำการของธนาคารต้นไม้สำนักงานใหญ่ ในอำเภอละแมจังหวัดชุมพร	95
18	ตัวอย่างสมุดบัญชีธนาคารต้นไม้ประจำแปลงปลูก ที่สมาชิกธนาคารต้นไม้ทุกคนจะได้รับ	97
19	ตัวอย่างเอกสารแผนที่ประกอบที่ทำกินที่สมาชิกของชุมชนบ้านคลองเรือ ทุกคนจะได้รับ	98
20	ลักษณะการปลูกต้นไม้ของสมาชิก ที่ปลูกร่วมกับพืชเกษตรในพื้นที่ทำกิน	104
21	การเจริญเติบโตของต้นจำปาทอง อายุ 2 ปี ในพื้นที่บ้านคลองเรือ	105

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

เมื่อความต้องการของมนุษย์มีมากกว่าทรัพยากร จึงนำไปสู่ประเด็นเรื่องความขาดแคลนหรือความหายาก ซึ่งเกิดได้ทุกหนแห่งในทุกสภาพการณ์ เช่นเดียวกับทรัพยากรป่าไม้หากเกิดความขาดแคลน ย่อมส่งผลกระทบต่อประชากรของประเทศ เนื่องจากทรัพยากรป่าไม้มีความสำคัญมากทั้งในแง่ของการอนุรักษ์ดิน น้ำ และสัตว์ป่า ซึ่งอำนวยความสะดวกให้มนุษย์ทั้งทางตรง จากเนื้อไม้ เชื้อเพลิง อาหาร ยารักษาโรค เส้นใย และอาหารสัตว์ เป็นต้น และประโยชน์ทางอ้อม อาทิ เป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธาร ช่วยรักษาความสมดุลของระบบนิเวศที่คงความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนบรรเทาพิบัติภัยจากธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็น น้ำท่วม ลมพายุ ภัยแล้ง เป็นต้น ดังนั้นหากทรัพยากรป่าไม้เกิดความขาดแคลนหรือความหายาก ผู้ที่ได้รับผลกระทบจึงไม่ใช่แค่เพียงประชาชนผู้ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากป่าเท่านั้น แต่หมายรวมถึงประชาชนทั้งประเทศที่ต่างพึ่งพิงประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อย่างตรงและทางอ้อม

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ปัญหาการลดลงของทรัพยากรป่าไม้ได้กลายเป็นปัญหาที่ทวีความรุนแรงขึ้นทุกขณะ การลดลงของพื้นที่ป่ามักถูกนำเสนอว่ามีสาเหตุมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากร การขยายขนาดที่ดินทำกินของเกษตรกรรายย่อย การทำไร่เลื่อนลอยของชาวเขา การบุกรุกตัดไม้อย่างผิดกฎหมายโดยนายทุน และราษฎรทั่วไป ซึ่งไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใดก็ตาม รัฐได้พยายามจัดการปัญหาด้วยการอ้างสิทธิของรัฐเหนือพื้นที่ป่า ดังเช่นพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 รวมทั้งการใช้อำนาจทางกฎหมายในการเข้าไปกำหนดเขตพื้นที่ และควบคุมการใช้ประโยชน์ การยกเลิกสัมปทาน หรือแม้แต่การกำหนดนโยบายตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) ด้วยการเพิ่มสัดส่วนพื้นที่ป่าอนุรักษ์เป็นร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศ เพื่อรักษาพื้นที่ป่าไม้ที่เหลือให้คงอยู่ ทว่าการดำเนินการดังที่กล่าวมากลับไม่เป็นผล ซ้ำยังเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนในเรื่องการซ้อนทับที่ทำกินของประชาชนตามมา จากพื้นที่ป่าของประเทศไทยที่เคยเหลืออยู่ประมาณ 171 ล้านไร่ หรือร้อยละ 53.3 ของเนื้อที่ประเทศ ในปี 2504 ได้ลดลงอย่างต่อเนื่องกว่าร้อยละ 20 ภายในระยะเวลาไม่ถึงครึ่งศตวรรษ ทำให้ในปี 2549 ประเทศไทยเหลือเนื้อที่ป่าไม้อยู่เพียง 99.2 ล้านไร่ หรือร้อยละ 30.92 ของเนื้อที่ประเทศ

(กรมป่าไม้, 2552) ในขณะที่ประชาชนยังมีความจำเป็นต้องใช้ไม้ ซึ่งแต่ละปีประเทศไทยได้มีการสั่งซื้อ ไม้จากต่างประเทศปีละ ไม่น้อยกว่า 6.6 หมื่นล้านบาท ทั้งที่ก่อนการยกเลิกสัมปทานการทำไม้ มีการนำเข้าไม้เพียง 4-5 พันล้านบาทเท่านั้น (นิวัติ เรืองพานิช, 2548) การจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ทำให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม จึงเป็นแนวทางที่หลายฝ่ายต่างให้การยอมรับ และหยิบยกขึ้นมาเพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดการกับวิกฤตปัญหาทรัพยากรป่าไม้ของประเทศ โดยเน้นประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ผู้อยู่ในฐานะปัจเจกชนที่ใกล้ชิดกับป่าและมีส่วนได้ส่วนเสียมากที่สุด แต่ทว่า จะทำอย่างไรที่จะทำให้เกิดความร่วมมือและได้รับความสนับสนุนจากประชาชน เพราะการเปิดโอกาสเพียงอย่างเดียว นั้นคงไม่เพียงพอที่จะสามารถจูงใจที่นำไปสู่การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมได้

แนวคิดหนึ่งที่ชื่อว่า “ธนาคารต้นไม้” มีสาระสำคัญที่น่าสนใจอยู่ที่การให้ประชาชน โดยเฉพาะเกษตรกรปลูกต้นไม้เพื่อสร้างทรัพย์ในที่ดินทำกิน โดยทั้งต้นไม้และที่ดินจะได้รับรองสิทธิความเป็นเจ้าของ และประเมินค่าเป็นทรัพย์ออมเก็บไว้ในรูปแบบบัญชีธนาคารเหมือนกับเงินตราทั่วไป และสามารถใช้จ่ายทรัพย์ดังกล่าวชำระหนี้ หรือใช้เป็นหลักทรัพย์ในกรณีที่ต้องมีการทำธุรกรรมทางการเงินระหว่างรัฐกับประชาชน ด้วยกลยุทธ์สำคัญคือการให้ประชาชน และชุมชนได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ และดำเนินงานด้วยตนเอง ดังนั้นสาระสำคัญของธนาคารต้นไม้ จึงเปรียบเสมือนเป็นแนวทางที่สร้างแรงจูงใจ ให้ประชาชนได้เห็นประโยชน์จากการปลูกต้นไม้ รวมทั้งสร้างแนวทางการบริหารจัดการแบบพึ่งตนเอง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ให้ประชาชนและชุมชนในทุกพื้นที่ ได้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นกำลังสำคัญในการผลักดันให้พื้นที่ป่าไม้ของประเทศค่อยๆ กลับคืนมา

บ้านคลองเรือซึ่งเป็นชุมชนหนึ่ง ที่มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานอยู่กลางป่า (ภาพที่ 1) ซึ่งตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าพะโต๊ะ ป่าปึงหวาน และป่าปากทรง จังหวัดชุมพร ปัจจุบันได้มีการดำเนินงานในรูปแบบของธนาคารต้นไม้ เป็นเวลาดังกล่าวมากกว่า 2 ปี ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ปี 2550 ที่ผ่านมา ภายใต้ชื่อว่า ธนาคารต้นไม้สาขาคลองเรือ (ภาพที่ 2) ดังนั้นจึงเกิดความสนใจที่จะศึกษาการนำแนวคิดธนาคารต้นไม้มาใช้ในพื้นที่ชุมชน ที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐ ตลอดจนศึกษาผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นข้อมูลสะท้อนต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับธนาคารต้นไม้ในพื้นที่ โดยตรง รวมทั้งเป็นสารสนเทศต่อผู้ที่สนใจในการนำแนวคิดธนาคารต้นไม้ไปใช้เพื่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐ ที่ประชาชนได้ถือครองอยู่ ตลอดจนผู้ที่มีความสนใจใน

ด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประเทศต่อไป ดังนั้นจึงขออนุญาตใช้พื้นที่บ้านคลองเรือเป็น
กรณีศึกษาสำหรับการวิจัยในครั้งนี้

ภาพที่ 1 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านคลองเรือในเขตพื้นที่ป่าสงวนฯ

ภาพที่ 2 ธนาคารต้นไม้สาขาคลองเรือ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างองค์การดำเนินงานในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ อำเภอยะโฮ๊ะ จังหวัดชุมพร
2. เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ อำเภอยะโฮ๊ะ จังหวัดชุมพร
3. เพื่อศึกษาผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน ตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ อำเภอยะโฮ๊ะ จังหวัดชุมพร

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ มุ่งประเด็นศึกษาไปที่การวิเคราะห์นำแนวคิดธนาคารป่าไม้ไปใช้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐ ที่ประชาชนถือครองอยู่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ตามกฎหมายเป็นประเด็นสำคัญ โดยจะครอบคลุมเฉพาะพื้นที่ศึกษาเพียง 1 พื้นที่เท่านั้น คือ บ้านคลองเรือ หมู่ 9 ตำบลปากทรง อำเภอยะโฮ๊ะ จังหวัดชุมพร ซึ่งประเด็นในการศึกษาในครั้งนี้ จะครอบคลุมตั้งแต่ ที่มาของแนวคิดธนาคารต้นไม้ ที่มาองค์การดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ โครงสร้างองค์การดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนการจัดการทรัพยากรป่าไม้จากการถ่ายทอดแนวคิดธนาคารต้นไม้ และผลการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ ในช่วงเดือนพฤษภาคม ปี 2550 ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้น จนถึงพฤษภาคม ปี 2552 รวมเป็นระยะเวลา 2 ปี ร่วมกับการศึกษาข้อมูลทางด้านกายภาพโดยทั่วไปของพื้นที่บ้านคลองเรือ ข้อมูลพื้นฐานทางด้านสังคม เศรษฐกิจของชุมชน พื้นฐานในด้านการจัดการทรัพยากรในพื้นที่บ้านคลองเรือ

โดยกลุ่มประชากรเป้าหมายที่ใช้การวิจัยในครั้งนี้ คือกลุ่มบุคคลผู้เกี่ยวข้องกับธนาคารต้นไม้ ในพื้นที่บ้านคลองเรือ โดยตรง ได้แก่ ทั่วที่ร้อยตรีไสว แสงสว่าง และคุณพวงสา ชูเนม ผู้ริเริ่มแนวคิดธนาคารต้นไม้ และแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนโครงการธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือในระยะเริ่มต้น คณะกรรมการธนาคารต้นไม้ของบ้านคลองเรือในปัจจุบัน สมาชิกใน

ชุมชนบ้านคลองเรือ และหัวหน้าหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะจังหวัดชุมพร ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือโดยตรง โดยในที่นี่คือ คุณพงศา ชูเนม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษาในครั้งนี้ คาดหวังให้ผู้สนใจในงานวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วมด้วยแนวคิดธนาคารต้นไม้ ได้ทราบถึงที่มาของแนวคิดธนาคารต้นไม้ ที่มาขององค์การดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ โครงสร้างองค์การดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ และผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ ในพื้นที่บ้านคลองเรือ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร ในช่วงเดือนพฤษภาคม ปี 2550 ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้น จนถึง พฤษภาคม ปี 2552 รวมเป็นระยะเวลา 2 ปี

โดยสารสนเทศที่ได้รับจากผลการศึกษาในครั้งนี้ จะทำให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ ได้ทราบถึงผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้นตลอดระยะเวลา 2 ปีที่ผ่านมา ตลอดจนเป็นสื่อกลาง เพื่อนำเสนอผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานด้วยแนวคิดธนาคารต้นไม้ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ตามกฎหมาย ต่อผู้ที่มีความสนใจในด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประเทศต่อไป

นิยามศัพท์เฉพาะ

ในการวิจัยครั้งนี้ได้ให้ความหมายนิยามศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในหัวข้อเรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วมด้วยแนวคิดธนาคารต้นไม้ กรณีศึกษาบ้านคลองเรือ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร ดังต่อไปนี้

การจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วม หมายถึง การจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ชุมชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เพื่อกำหนดรูปแบบ และวิธีการดำเนินงานในการจัดการ

ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ของชุมชนร่วมกัน เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่อย่างยั่งยืน

แนวคิดธนาคารต้นไม้ หมายถึง แนวคิดการสร้างมูลค่าต้นไม้ เป็นทรัพย์สิน โดยให้ประชาชนโดยเฉพาะเกษตรกรปลูกต้นไม้เศรษฐกิจในที่ดินทำกินของตนเอง หรือชุมชนปลูกต้นไม้ในที่ดินสาธารณะ แล้วให้สิทธิในการเป็นเจ้าของ โดยต้นไม้ทุกต้นที่ประชาชนปลูกจะได้รับการประเมินค่าต้นไม้เป็นทรัพย์สิน แล้วออมทรัพย์สินที่ได้รับการประเมินไว้ในรูปแบบบัญชีธนาคาร เหมือนกับการใช้ต้นไม้ฝากธนาคารได้เช่นเดียวกับเงินตรา และสามารถนำทรัพย์สินดังกล่าวเป็นทุนหรือชำระหนี้กับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ตลอดจนการใช้มูลค่าไม้เป็นหลักทรัพย์หรือหลักประกันต่างๆ ที่ต้องทำระหว่างรัฐกับประชาชน

สมาชิกธนาคารต้นไม้สาขาลองเรือ หมายถึง บุคคลผู้เป็นตัวแทนของแต่ละครัวเรือน ในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกโดยความสมัครใจ และร่วมปลูกต้นไม้ลงในที่ดินของตนเอง ตามเงื่อนไขที่ธนาคารต้นไม้กำหนด

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เป็นแนวทางหนึ่งที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาทรัพยากรป่าไม้ที่สั่งสมมาเป็นเวลานาน โดยทุกฝ่ายต่างมีความหวังว่าแนวทางดังกล่าว จะนำไปสู่การแก้ปัญหาในทิศทางที่พึงประสงค์ที่สุด โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐ อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม จะต้องมีความเข้าใจถึงหลักการจัดการทรัพยากร สภาพความเป็นจริงของคำว่า ทรัพยากรป่าไม้ ฐานทรัพยากรป่าไม้ของประเทศ นโยบายของประเทศที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชน ธรรมชาติการมีส่วนร่วมของมนุษย์ แนวทางที่จะสามารถสร้างการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน ดังเช่น แนวคิดธนาคารต้นไม้ ที่ได้นำมาเป็นกรณีตัวอย่างของในงานวิจัยครั้งนี้ รวมทั้งกฎหมายกับการพัฒนาโครงการในพื้นที่ป่า และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญสำหรับการตรวจเอกสารเพื่อการวิจัยในครั้งนี้ ในหัวข้อเรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วมด้วยแนวคิดธนาคารต้นไม้: กรณีศึกษาบ้านคลองเรือ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร ดังนั้นสาระสำคัญของการตรวจเอกสารในครั้งนี้ จึงประกอบด้วยแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยต่างๆ ดังนี้

1. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
2. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้
3. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม
4. แนวคิดและสาระสำคัญเกี่ยวกับธนาคารต้นไม้
5. กฎหมายกับการพัฒนาโครงการในพื้นที่ป่า
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

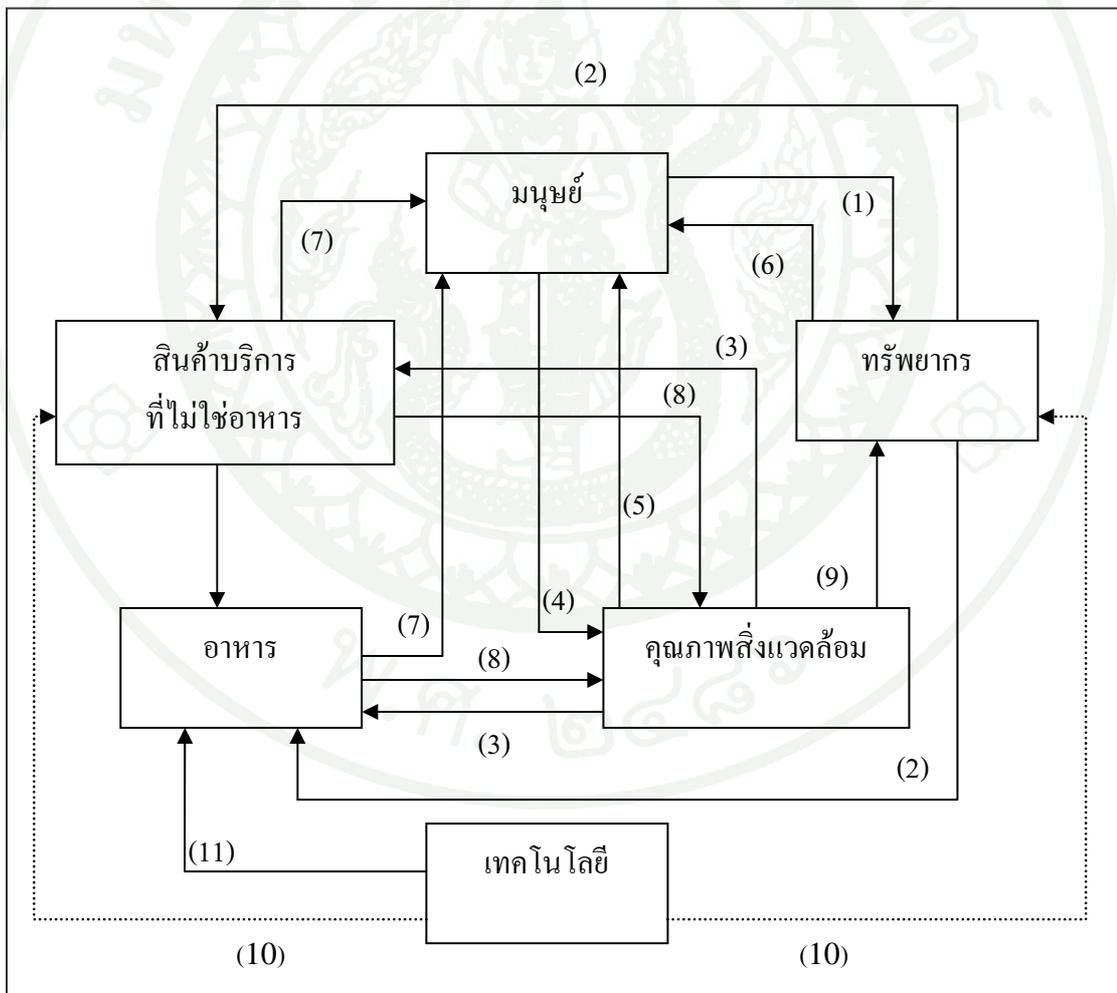
แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

การตรวจเอกสารเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร เพื่อการศึกษา ในครั้งนี้ ครอบคลุมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ความหายากของทรัพยากรธรรมชาติ การลดความหายากของทรัพยากรธรรมชาติ และหลักการจำแนกประเภทของทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการจัดการ ซึ่งในแต่ละส่วนสุดท้ายของแต่ละประเด็นต่าง เชื่อมโยงไปสู่ทรัพยากรป่าไม้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การที่มนุษย์หรือประชากรมีจำนวนมากขึ้น ทำให้ส่งผลกระทบต่อจำนวนทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อม (ภาพที่ 3) ทั้งนี้เพราะมนุษย์นำทรัพยากร (1) และสิ่งแวดล้อมมาใช้ในการผลิตสินค้าและบริการ ทั้งที่เป็นอาหารและไม่ใช่อาหาร (2) และ (3) เพื่อดำรงชีวิตและสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิต เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ถนน ระบบสาธารณูปโภคต่างๆ เป็นต้น ขณะเดียวกัน การบริโภคสินค้าบริการของมนุษย์ก่อให้เกิดของเสียกลับคืนสู่ระบบธรรมชาติ (4) ซึ่งถ้าเมื่อของเสียที่ถูกปล่อยออกมาเกินขีดความสามารถในการรองรับ และการฟื้นคืนสภาพของสิ่งแวดล้อมก็ได้เป็นสาเหตุทำให้คุณภาพสิ่งแวดล้อมแย่ลง ประกอบกับปริมาณทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด และการฟื้นฟูของทรัพยากรธรรมชาติต้องอาศัยระยะเวลา ดังนั้นถ้ามนุษย์นำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างไม่ระมัดระวัง ในท้ายที่สุดเมื่อจำนวนทรัพยากรธรรมชาติลดลงและคุณภาพสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลง จะทำให้มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตมนุษย์ (5) และ (6) ตัวอย่างเช่น เมื่อเกิดปัญหาหมอกควันทางอากาศจากกิจกรรมของมนุษย์อาจทำให้เกิดโรคทางเดินหายใจ ทำให้มนุษย์มีปัญหาด้านสุขภาพ ซึ่งอาจทำให้ช่วงอายุของมนุษย์สั้นลง เป็นต้น นอกจากนี้ การที่จำนวนทรัพยากรลดลงและคุณภาพสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลง เป็นสาเหตุทำให้ต้นทุนในการผลิตสินค้าบริการ ทั้งที่เป็นอาหารและไม่ใช่อาหารสูงขึ้น มีผลต่อสินค้าและบริการ ตัวอย่างเช่น การขาดแคลนทรัพยากรน้ำ หรือการที่คุณภาพดินไม่อุดมสมบูรณ์ ทำให้การผลิตข้าวได้ผลผลิตลดลง เป็นต้น เมื่อสินค้าบริการลดจำนวนลงก็จะส่งผลกระทบต่อมนุษย์ด้วย เพราะมีสินค้าบริการจำนวนจำกัดในการบริโภคหรือในการบริการ ขณะเดียวกันในกระบวนการผลิตอาหารและสินค้าต่างๆ ในระบบเศรษฐกิจต่างก่อให้เกิดของเสียที่ถูกปล่อยออกสู่ระบบธรรมชาติ และถ้าเกินขีดความสามารถในการรองรับของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก็จะทำให้คุณภาพของธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อม (8) นอกจากนี้การที่คุณภาพสิ่งแวดล้อมดี ก็มีผลต่อทรัพยากรธรรมชาติด้วย (9) ตัวอย่างเช่น เมื่อคุณภาพดินเสื่อมโทรมลง มนุษย์เริ่มมองหาพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เพื่อทำการเพาะปลูกใหม่ ทำให้เกิดการรุกรานพื้นที่ป่าไม้ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการผลิตสินค้าบริการมีความจำเป็น ทั้งนี้เพราะการที่ทรัพยากรธรรมชาติมีจำนวนจำกัด หรือความสามารถในการรองรับหรือดูดซับของเสียของสิ่งแวดล้อมมีขีดจำกัด การนำเอาเทคโนโลยีมาใช้ อาจช่วยเพิ่มความสามารถในการดูดซับของเสียของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ (10) นอกจากนี้ยังช่วยเพิ่มอุปทานของวัตถุดิบ โดยช่วยในการค้นพบแหล่งวัตถุดิบใหม่ๆ หรือช่วยลดปริมาณของเสียที่ปล่อยออกสู่สิ่งแวดล้อม โดยการรีไซเคิล (Recycling) เป็นต้น นอกจากนี้ยังช่วยในการผลิตอาหาร (11) ซึ่งช่วยลดเลี้ยงมนุษย์ด้วย (โสมสกาเว เพชรานนท์, 2550)

ภาพที่ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในระบบเศรษฐกิจ
ที่มา: โสมสกาเว เพชรานนท์ (2550)

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรป่าไม้ นั้นคงไม่ต่างจากที่กล่าวมาในข้างต้น ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ดังที่ โสมสกาเว เพชรานนท์ (2550) ได้กล่าวเอาไว้ เพราะการที่มนุษย์หรือประชากรมีจำนวนมากขึ้น ทำให้ความต้องการในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้มีมากขึ้น จนส่งผลกระทบต่อจำนวนทรัพยากรป่าไม้ เพราะมนุษย์นำทรัพยากรป่าไม้ มาใช้ในการผลิตสินค้าและบริการ ทั้งที่เป็นอาหารและไม่ใช่อาหาร และเพื่อดำรงชีวิตและสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิต เช่น อาหาร ยารักษาโรค อาหารสัตว์ เครื่องนุ่งห่ม เส้นใย ไม้ใช้สอย ไม้แปรรูป และเชื้อเพลิง เพียงเท่านั้น แต่ในขณะเดียวกัน การบริโภคของมนุษย์ได้ก่อให้เกิดของเสียกลับคืนสู่ระบบธรรมชาติ โดยเฉพาะก๊าซคาร์บอน ไดออกไซด์ ที่อาศัยต้นไม้เป็นตัวช่วยในการดูดซับเพื่อเปลี่ยนเป็นก๊าซออกซิเจนที่บริสุทธิ์ออกมาให้มนุษย์และสัตว์ได้ใช้ประโยชน์ รวมทั้งการตัดดวงผลประโยชน์ด้วยการตัดไม้เพื่อหวังผลเชิงพาณิชย์ เร่งให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยไม่สนใจว่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะทรุดโทรมมากเพียงใด เมื่อมีการผลิตมาก ความจำเป็นในการใช้ทรัพยากรย่อมมีมากขึ้น และปล่อยของเสียออกสู่สิ่งแวดล้อมมากขึ้น ดังนั้นเมื่อทรัพยากรป่าไม้มีอย่างจำกัด และการฟื้นฟูของทรัพยากรป่าไม้ต้องอาศัยระยะเวลา รวมทั้งการลดลง และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ที่เกิดขึ้นอยู่ทุกขณะ ย่อมส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนของประเทศโดยตรง ตัวอย่างเช่น ปัญหาภัยแล้ง ปัญหาน้ำท่วม ที่ส่งผลกระทบให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมา เช่น ผลผลิตทางการเกษตรลดลง ความขัดแย้งระหว่างเกษตรกรผู้ใช้น้ำ เมื่อต้องประสบกับภัยแล้ง ผลผลิตทางการเกษตรเสียหาย การคมนาคมไม่สะดวก การติดต่อซื้อขายขาดช่วง เมื่อต้องประสบกับอุทกภัย เป็นต้น ตัวอย่างเหล่านี้คือผลพวงที่เสมือนกับปัญหาลูกโซ่ ที่มาจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้

นอกจากนี้การที่ทรัพยากรป่าไม้เสื่อมโทรมลง ก็มีผลต่อทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ด้วย ตัวอย่างเช่น ความอุดมสมบูรณ์ของดินจะถูกชะล้างไปพร้อมกับการเกิดการพังทลายของดินเมื่อปราศจากการยึดเกาะโดยรากไม้ ทรัพยากรน้ำขาดแคลนเพราะปราศจากป่าในการเป็นแหล่งซับน้ำ ทรัพยากรทางประมงขาดแคลน เพราะขาดแหล่งอนุบาล และน้ำที่มีคุณภาพ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การหาแนวทางเพื่อนำมาช่วยในการเพิ่มพื้นที่ป่า จึงมีความจำเป็น ทั้งนี้เป็นการช่วยเพิ่มพูนอุปทานทรัพยากรป่าไม้ ที่ช่วยลดภาวะปัญหาลูกโซ่อันเนื่องมาจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ รวมทั้งช่วยสร้างความมั่นคงทางอาหาร (Food security) ให้กับประชากรของประเทศอีกด้วย

ความขาดแคลนหรือความหายากของทรัพยากร

เมื่อความต้องการของมนุษย์มีมากกว่าทรัพยากร จึงนำไปสู่ประเด็นเรื่องความขาดแคลนหรือความหายาก (Scarcity) ซึ่งเกิดได้ทุกหนแห่งในทุกสถานการณ์ มนุษย์ต้องการมีสุขภาพดี อายุยืนยาว มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีโอกาสพักผ่อนหย่อนใจ มีความรู้ แต่ความต้องการเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นกับคนทุกคน หรือแม้แต่สิ่งที่มีมนุษย์ได้รับก็อาจยังไม่ได้ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงทั้งหมดของมนุษย์ ดังนั้นความขาดแคลนจึงมีอยู่เสมอ แต่ความขาดแคลนหรือความหายากไม่ใช่ความยากจน (Poverty) คนยากจน และคนรวยอาจเผชิญปัญหาความขาดแคลนเหมือนกัน (โสมสกาเว เพชรานนท์, 2550)

ทรัพยากรป่าไม้ก็เช่นเดียวกัน หากเกิดความขาดแคลน ย่อมส่งผลกระทบต่อประชากรของประเทศ เนื่องจากทรัพยากรป่าไม้มีความสำคัญมากทั้งในแง่ของการอนุรักษ์ดิน น้ำ และสัตว์ป่า ซึ่งอำนวยประโยชน์ให้มนุษย์ทั้งทางตรง จากเนื้อไม้ เชื้อเพลิง อาหาร ยารักษาโรค เส้นใย ชัน น้ำมัน ฝาดหนังฟอกสี อาหารสัตว์ เป็นต้น และประโยชน์ทางอ้อม อาทิ ทรัพยากรป่าไม้มีส่วนช่วยให้ฝนตกเพิ่มขึ้น ทำให้มีความชุ่มชื้นในอากาศสม่ำเสมอ ให้อากาศบริสุทธิ์ บรรเทาความรุนแรงของลมพายุ ป้องกันการพังทลายของดิน บรรเทาอุทกภัย ทำให้น้ำไหลอย่างสม่ำเสมอตลอดทั้งปี เป็นต้น หากทรัพยากรป่าไม้เกิดความขาดแคลนหรือความหายาก ผู้ที่ได้รับผลกระทบจึงไม่ใช่แค่เพียงประชาชนผู้ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากป่าเท่านั้น แต่หมายรวมถึงประชาชนทั้งประเทศที่ต่างพึ่งพิงประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ทั้งทางตรงและทางอ้อม

การลดความหายากของทรัพยากรธรรมชาติ

เมื่อมีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ในการผลิตสินค้าบริการมากขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ที่มีได้สิ้นสุด ทำให้ปริมาณและจำนวนทรัพยากรธรรมชาติเริ่มลดลง เกิดความขาดแคลนเพิ่มขึ้น ดังนั้นการลดความหายากของทรัพยากรธรรมชาติอาจทำได้ดังนี้ (โสมสกาเว เพชรานนท์, 2550)

1. การสงวนและรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และนำทรัพยากรกลับมาใช้ใหม่

2. การใช้เทคโนโลยีมาช่วยในการผลิตสิ่งใหม่ๆ ขึ้นมาทดแทน รวมทั้งพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อใช้ในการผลิตสินค้าบริการโดยประหยัดทรัพยากร เช่น การใช้ไม้อัด

3. การใช้ทรัพยากรอื่นที่มีราคาถูกทดแทน เช่น ไฟฟ้าพลังงานน้ำ หรือแสงแดด

4. การสำรวจหรือค้นหาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติใหม่ๆ ซึ่งอาจต้องมีการพัฒนาเทคโนโลยีควบคู่กันไปเพื่อช่วยในการสำรวจแหล่งทรัพยากรธรรมชาติใหม่

5. การจัดการที่ดี

6. การค้าเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าบริการกับประเทศที่มีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์มากกว่า

สำหรับทรัพยากรป่าไม้แล้ว คงไม่สามารถหาทรัพยากรอื่นใดมาทดแทน หรือแลกเปลี่ยนทรัพยากรกับประเทศอื่นได้ เพราะทรัพยากรป่าไม้ไม่ได้ให้แก่เพียงประโยชน์ทางตรงที่สามารถซื้อขายแลกเปลี่ยนกันได้ ในบางกรณี แต่ประโยชน์ทางอ้อมที่ประชาชนของประเทศได้รับจากการตั้งสมโดยธรรมชาติของทรัพยากรป่าไม้นั้น เป็นสิ่งที่ไม่สามารถซื้อขายแลกเปลี่ยนจากที่ใดได้ ดังนั้น การลดความหายากคงไม่มีอะไรที่จะดีไปกว่าการจัดการด้วยการเพิ่มอุปทานทรัพยากรป่าไม้ และการจัดการกับอุปสงค์ของประชาชนที่มีต่อทรัพยากรป่าไม้ โดยการจับมือร่วมกันระหว่างภาครัฐและประชาชน เพื่อสร้างแนวทาง เดินหน้าไปสู่การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประเทศต่อไป

การจำแนกประเภทของทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการจัดการ

การจำแนกประเภทของทรัพยากรธรรมชาติ โสมสกาเว เพชรานนท์ (2550) พิจารณาไว้ในหลายมิติ ดังนี้

1. มิติการจำแนกตามการมีชีวิตของทรัพยากร ซึ่งเป็นมิติของการจำแนกเพื่อประโยชน์ในการศึกษาระบบนิเวศ พบว่าทรัพยากรป่าไม้จัดอยู่ในประเภททรัพยากรธรรมชาติที่มีชีวิต (Biological Resources)

2. มติการจำแนกตามการคืนรูปของทรัพยากร ซึ่งเป็นมติของการจำแนกเพื่อประโยชน์ในการจัดการทางด้านกายภาพ โดยในการแบ่งประเภทของทรัพยากรธรรมชาติ มักคำนึงถึงอัตราการเกิดใหม่ หรืออัตราการฟื้นตัวเป็นสำคัญ ประกอบกับมิติทางเศรษฐศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง 2 มิติ คือ 1) การเป็นทรัพยากรที่มีการสะสม (Stock) ซึ่งถูกกำหนดโดยธรรมชาติและอัตราการใช้ทรัพยากรดังกล่าวในอดีตที่ผ่านมา และ 2) การเป็นทรัพยากรที่มีการไหลเวียน (Flow) ซึ่งถูกกำหนดโดยทางเลือกของมนุษย์ พบว่าทรัพยากรป่าไม้ จัดอยู่ในทรัพยากรที่ฟื้นฟูใหม่ได้ (Renewable Resources) โดยเมื่อพิจารณาในมิติทางเศรษฐศาสตร์ พบว่าทรัพยากรป่าไม้จัดอยู่ในทรัพยากรประเภทฟื้นฟูใหม่ได้ แต่จำนวนที่สะสมไว้อาจหมดไป (Renewable Exhaustible Stock Resources) โดยจัดอยู่ในทรัพยากรสะสมฟื้นฟูใหม่ได้ทางชีวภาพ (Renewable Biological Stock Resources) ที่สามารถฟื้นฟูใหม่ได้แต่มีโอกาสหมดสิ้นไป ถ้าขนาดของทรัพยากรที่สะสมไว้ หรือประชากรมีจำนวนไม่มากพอ และเงื่อนไขทางสิ่งแวดล้อมเอื้ออำนวย การลดลงของจำนวนทรัพยากรที่สะสมไว้เนื่องจากมีการนำไปใช้อาจมีการฟื้นตัวใหม่โดยขบวนการเจริญเติบโตทางชีวภาพ อย่างไรก็ตามภายใต้ระบบของสิ่งแวดล้อมแล้วอาจมีขนาดของประชากรเริ่มต้นที่สะสมไว้ หรือจำนวนประชากรต่ำกว่าจุดเริ่มต้นดังกล่าว ซึ่งอาจทำให้จำนวนประชากรลดลงจนไม่เหลือเลยก็เป็นได้

3. มติการจำแนกตามการจัดการทรัพยากรทางเศรษฐศาสตร์ เป็นมติการจำแนกทรัพยากรธรรมชาติเพื่อประโยชน์ในการจัดการด้านเศรษฐศาสตร์ จะพบว่าทรัพยากรป่าไม้จะคาบเกี่ยวอยู่ที่ 2 กรณี คือ กรณีของทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในระบบตลาด และไม่อยู่ในระบบตลาด

กรณีของทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในระบบตลาด จะพิจารณาในลักษณะที่ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรหรือสินค้าเอกชน (Private Goods/Resources) มีราคาซื้อขายกันในตลาด เช่น ป่าที่เอกชนได้รับสัมปทานให้ปลูก สำหรับการนำหลักเศรษฐศาสตร์มาใช้ในการจัดการในกรณีนี้สามารถใช้เทคนิคการวิเคราะห์เชิงปริมาณ เช่นการวิเคราะห์เรื่อง กำไรมากที่สุด (Maximize Profit) กำหนดการเชิงเส้น (Linear Programming) มาช่วยในการคำนวณปริมาณเนื้อไม้ที่ควรจะได้รับ หรือใช้การวิเคราะห์ทางการเงิน (Financial Analysis) มาช่วยในการคำนวณความคุ้มค่าระหว่างรายรับกับต้นทุนค่าใช้จ่าย เป็นต้น

กรณีของทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่อยู่ในระบบตลาด จะพิจารณาในลักษณะที่ทรัพยากรป่าไม้เป็นสินค้าสาธารณะ (Public Goods/Resources) ที่ไม่มีราคาซื้อขายในระบบตลาด แต่มีมูลค่า

เช่น ป่าธรรมชาติ สำหรับการนำหลักเศรษฐศาสตร์มาใช้ในการจัดการในกรณีนี้ มักใช้วิธีการวิเคราะห์ต้นทุน-ผลประโยชน์ (Cost-Benefit Analysis) เพื่อวิเคราะห์ศึกษาความเป็นไปได้ทางเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยความคุ้มค่าต่อการลงทุน หรืออาจใช้แนวคิดเรื่องต้นทุนประสิทธิผล (Cost Effectiveness) ว่าด้วยการศึกษาแนวทางที่มีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายมากที่สุด

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้

การตรวจเอกสารเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ เพื่อการศึกษาในครั้งนี้ ครอบคลุมความหมายของคำว่าป่า และความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไทย แนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไทย ที่นำมาสู่การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ความหมายของคำว่าป่า ความสำคัญ และหลักการจัดการทรัพยากรป่าไม้

พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ให้นิยามความหมายของ “ป่า” ว่าหมายถึง ที่ดินรวมตลอดถึง ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเลที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมาย (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2552)

นอกจากนี้เมื่อกล่าวถึงความหมายของคำว่าป่า คุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ มีนักวิชาการป่าไม้ได้ให้คำอธิบายที่น่าสนใจเอาไว้ดังนี้

นิวัติ เรืองพานิช (2546) ได้ให้นิยามของคำว่า “ป่าไม้” หมายถึง สังคมของต้นไม้และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ตลอดจนทุกสิ่งทุกอย่างในสังคมนั้นที่มีผลผลิตทำให้ป่าไม้สามารถอำนวยประโยชน์ในทุกๆ ด้านแก่มนุษย์ โดยทรัพยากรป่าไม้ นับว่ามีความสำคัญมากทั้งในแง่ของการอนุรักษ์ดิน น้ำ และสัตว์ป่า ซึ่งอำนวยประโยชน์ให้มนุษย์ทั้งทางตรง จากเนื้อไม้ เชื้อเพลิง อาหาร ยารักษาโรค เส้นใย ชัน น้ำมัน ฝาดหนังฟอกสี อาหารสัตว์ เป็นต้น และประโยชน์ทางอ้อม อาทิ ทรัพยากรป่าไม้มีส่วนช่วยให้ฝนตกเพิ่มขึ้น ทำให้มีความชุ่มชื้นในอากาศสม่ำเสมอ ให้อากาศบริสุทธิ์ บรรเทาความรุนแรงของลมพายุ ป้องกันการพังทลายของดิน บรรเทาอุทกภัย ทำให้น้ำไหลอย่างสม่ำเสมอตลอดทั้งปี เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ตลอดจนการใช้

ประโยชน์ในด้านนันทนาการ ที่ทรัพยากรป่าไม้อยู่ในรูปของทิวทัศน์เป็นฉากธรรมชาติอันสวยงาม โดยมีสัตว์ป่าเป็นส่วนประกอบของธรรมชาติที่ทำให้มีชีวิตชีวาแก่ผู้พบเห็น

นอกจากนี้ นิวัติ เรืองพานิช (2548) ได้ให้คำอธิบายเพิ่มเติมอีกว่าทรัพยากรป่าไม้ จัดเป็นทรัพยากรธรรมชาติประเภทที่สามารถเกิดขึ้นทดแทนใหม่ได้ (Renewable resources) โดยประเทศไทยมีทั้งป่าผลัดใบ (Deciduous forest) และป่าที่ไม่ผลัดใบ (Evergreen forest) ตั้งแต่ป่าดงดิบบนดอยอินทนนท์ที่สูงสุดในประเทศไทยลงไปถึงป่าเบญจพรรณบริเวณที่ราบเชิงเขา เรื่อยลงไปจนถึงป่าชายหาดและป่าชายเลนตามริมฝั่งทะเลภาคใต้และภาคตะวันออก ระบบนิเวศป่าไม้มีความหลากหลายทั้งชนิดพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ เป็นแหล่งพักอาศัยของกิ้งก่า หอย ปู ปลา สัตว์สะเทินบก สะเทินน้ำ สัตว์เลื้อยคลาน นกและสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมเป็นจำนวนมาก ทุกชีวิตทั้งพืชและสัตว์ที่อาศัยอยู่ในป่าต่างมีส่วนสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด รวมทั้งเป็นแหล่งผลิตไม้ (Wood products) และของป่า (Non-wood products) ให้มนุษย์ได้ใช้สอย ซึ่งสิ่งจำเป็นที่เรียกว่าปัจจัยสี่ล้วนแล้วมาจากป่าทั้งสิ้น โดยวิถีชีวิตของผู้คนหรือชุมชนในชนบทได้อาศัยป่าเป็นแหล่งยังชีพมาตลอด

สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2550) ได้แสดงทัศนะไว้เช่นเดียวกันว่า ทรัพยากรป่าช่วยในเรื่องสร้างรายได้เพื่อนำเงินมาซื้ออาหารและสิ่งของจำเป็น (Economic access) มีบทบาทในเรื่องความมั่นคงทางอาหาร (Food security) และบรรเทาความยากจนในชนบท ด้วยสิ่งที่เรียกว่า ของป่า หรือที่ปัจจุบันเรียกว่า ผลิตภัณฑ์จากป่าที่ไม่ใช่ไม้ซุง (Non-Timber Forest Product หรือ NTFP's) ซึ่งหมายถึงผลิตภัณฑ์ที่ได้จากป่าธรรมชาติจากส่วนใดส่วนหนึ่งของต้นพืชหรือต้นไม้ก็ได้ แต่ไม่ใช่ส่วนที่เป็นซุง แต่บทบาทของทรัพยากรป่าไม้ในเรื่องของความมั่นคงทางอาหารต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนในชนบท ล้วนมีความใกล้ชิดกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เพราะป่าไม้คือแหล่งสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีในการผลิตอาหารให้มีความยั่งยืน

ทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไทย

ประเทศไทยเคยเป็นประเทศหนึ่ง ที่มีพื้นที่ป่าเป็นจำนวนมากหลายครั้งหนึ่งของประเทศ ซึ่งเมื่อพิจารณาจากข้อมูลของกรมป่าไม้ (2533) จะพบว่าในปี พ.ศ. 2481 แผ่นดินขวานทองได้ถูกปกคลุมไปด้วยพื้นที่ป่าประมาณ 230 ล้านไร่ หรือร้อยละ 72 ของเนื้อที่ประเทศ และค่อยลดจำนวนลงมาเรื่อยๆ จนกระทั่งในปี 2504 จากพื้นที่ป่าของประเทศไทยที่เคยเหลืออยู่ประมาณ

171 ล้านไร่ หรือร้อยละ 53.3 ของเนื้อที่ประเทศ ได้ลดลงอย่างต่อเนื่องกว่าร้อยละ 20 ภายในระยะเวลาไม่ถึงครึ่งศตวรรษ จนทำให้ประเทศไทยเหลือเนื้อที่ป่าไม้อยู่ประมาณ 99.2 ล้านไร่ หรือร้อยละ 30.92 ของเนื้อที่ประเทศ ในปี 2549 (กรมป่าไม้, 2552) และมีแนวโน้มว่า พื้นที่ป่าไม้อันเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญที่สุดของสรรพสิ่งมีชีวิต เป็นแหล่งเก็บกักความชื้น และแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญ และเป็นเสมือนหลังคาที่ให้ร่มเงา กำลังสั่นคลอนลงทุกขณะ ในขณะที่รายงานสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันของแต่ละสำนัก ไม่ว่าจะเป็นมูลนิธิโลกสีเขียว และสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้มีการรายงานถึงสถานการณ์ ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ การบุกรุกทำลายพื้นที่ป่า รวมทั้งผลพวงจากการปฏิรูประบบราชการที่ส่งผลกระทบต่อระบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้มาโดยตลอด

อย่างไรก็ตามแม้ว่าประเทศไทยจะประกาศนโยบายปิดป่าไปแล้วก็ตามในปี 2532 โดยคาดหวังว่าการทำลายพื้นที่ป่าไม้จะยุติลงเมื่อไม่มีการให้สัมปทานป่าไม้ รวมทั้งกำหนดสัดส่วนของพื้นที่ป่าอนุรักษ์เป็นร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศ แต่ปรากฏว่าพื้นที่ป่าไม้ของประเทศยังคงลดลงตามปกติปีละไม่ต่ำกว่าหนึ่งล้านไร่ แม้ว่าปัจจุบันอัตราการทำลายป่าได้ลดลงบ้าง เนื่องจากพื้นที่ป่าลดลงน้อยลงและการทำลายทำได้ยากขึ้น ถึงแม้ว่าจะไม่มีการทำไม้แต่ประชาชนยังจำเป็นต้องใช้ไม้ จึงต้องมีการสั่งซื้อไม้จากต่างประเทศปีละไม่น้อยกว่า 6.6 หมื่นล้านบาท ทั้งที่ก่อนการยกเลิกสัมปทานการทำไม้ มีการนำเข้าไม้เพียง 4-5 พันล้านบาทเท่านั้น คำถามคือ ทำอย่างไรจะช่วยให้ที่ดินป่าไม้เสื่อมโทรม หรือที่ดินที่ราษฎรใช้ทำกิน ได้มีการปลูกต้นไม้มากขึ้น มีการผลิตไม้มากขึ้น หรือมีธรรมชาติที่ดีขึ้น ทำอย่างไรประเทศไทยจะไม่สูญเสียเงินตราออกนอกประเทศ จากการนำเข้าไม้และผลิตภัณฑ์ไม้ถึงปีละ 6.6 หมื่นล้านบาท ทำอย่างไรจึงจะดึงเงินจำนวนนี้ไปให้เกษตรกรผลิตไม้แทนการซื้อไม้จากต่างประเทศ ถ้าหากนำเงินจำนวนนี้มาให้เกษตรกรของประเทศไทยเพียงครอบครัวละ 6 หมื่นบาท เราจะสามารถจูงใจเกษตรกรได้มากกว่า 1 ล้านครอบครัวทุกปี หากเกษตรกรจะรณรงค์ผลิตไม้ทดแทนการนำเข้าโดยช่วยกันปลูกต้นไม้ในที่ดินรกร้างว่างเปล่า หรือเอาที่ดินทำกินบางส่วนมาปลูกต้นไม้ตามระบบวนเกษตร จะปลูกเป็นสวนป่าไม้เศรษฐกิจ หรือป่าชุมชนล้วนสามารถเพิ่มรายได้ และประกอบอาชีพจากการปลูกป่าได้ เพราะว่ามีความต้องการไม้รองรับอยู่แล้ว (นิวัติ เรืองพานิช, 2548)

แนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไทย

จากหลักสำคัญของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ดังที่ นิวัติ เรืองพานิช (2548) นักวิชาการด้านป่าไม้ได้แสดงมุมมองเอาไว้ว่า ทำอย่างไรจึงจะทำให้ทรัพยากรป่าไม้ที่ได้รับการจัดการยังคงดำรงอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ตลอดไป โดยสามารถอำนวยประโยชน์แก่สังคมมนุษย์ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อม คือให้มีไม้ และของป่าไว้ใช้สอย เป็นแหล่งค้ำน้ำลำธารที่ดี สามารถป้องกันการพังทลายของดิน บรรเทาอุทกภัย เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นแหล่งรวมพันธุ์ทั้งพืชและสัตว์ เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา การท่องเที่ยว และเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน

จากมุมมองในข้างต้น จึงเป็นที่มาแนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ นิวัติ เรืองพานิช (2548) ได้อธิบายไว้อย่างน่าสนใจว่า ทิศทางของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ต่อจากนี้ไป จะต้องใช้มาตรการทางบวกมากกว่าทางลบ จะต้องปรับปรุงกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับลดปัญหาอุปสรรค และสนับสนุนให้ประชาชน และเอกชนสามารถปลูกป่าผลิตไม้ได้สะดวกยิ่งขึ้น จะต้องไม่อยู่ตรงข้ามกับประชาชน จะต้องเปลี่ยนวิธีคิด วิธีการทำงานใหม่ว่าจะทำอย่างไรให้เกิดความร่วมมือและได้รับความสนับสนุนจากประชาชนเป็นจำนวนมากๆ

นอกจากนี้ นิวัติ เรืองพานิช (2548) ได้แสดงทัศนะว่าปัญหาอันยิ่งใหญ่ที่สุดของงานด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่แล้วๆ มาคือความไม่เชื่อถือของประชาชนที่มีต่อเจ้าหน้าที่ป่าไม้ โดยการทะเลาะเบาะแว้งตึงเครียดกันภายในวงการป่าไม้เอง ก็มีส่วนทำให้เกิดผลกระทบในด้านลบต่อการบริหารงานการจัดการทรัพยากรป่าไม้ นอกจากนี้การใช้มาตรการทางบวกมากกว่าทางลบแล้ว ยังจำเป็นต้องใช้ทั้งแผนรับและแผนรุกไปพร้อมๆ กัน โดยแผนรับก็คือ การพิทักษ์รักษาระบบนิเวศป่าไม้ที่มีอยู่เดิมให้คงอยู่ตลอดไป ไม่ให้เกิดการสูญเสียพื้นที่ป่าธรรมชาติเพิ่มขึ้นอีก ซึ่งจำเป็นต้องป้องกันรักษาป่าเดิมที่มีอยู่และฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรมขึ้นมาใหม่ แต่จะสำเร็จได้ต้องได้รับความร่วมมือจากประชาชน โดยจะทำอย่างไรที่ทำให้ประชาชนเชื่อถือ และให้ประชาชนได้รับผลประโยชน์ ซึ่งจะต้องเปลี่ยนแนวความคิด และเปลี่ยนทัศนคติกันใหม่ ส่วนแผนรุกก็คือ จะต้องส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนปลูกต้นไม้ที่คืนทำกินทั้งในที่ดินของรัฐ และที่ดเนินกรรมสิทธิ์ของตนเองมากขึ้น ต้องทำทุกอย่างให้เป็นประโยชน์แก่เกษตรกรรายย่อยจำนวนมาก ให้ประชาชนสามารถยึดการป่าไม้เป็นอาชีพ และมีรายได้เพิ่มขึ้น จะต้องเน้นการเพาะชำกล้าไม้ การแจกจ่ายกล้าไม้โตเร็ว ไม้เศรษฐกิจ ให้เกษตรกรรายย่อย สนับสนุนช่วยเหลือประชาชนทั่วไป และเอกชนได้ปลูกป่าในที่ดเนินกรรมสิทธิ์

ของตนเองที่กว้างว่างเปล่าให้มากยิ่งขึ้น ดังนั้นนโยบายป่าไม้ การบริหารจัดการ และการพัฒนาป่าไม้ทุกด้าน จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้ประชาชนได้รับประโยชน์ และได้มีส่วนร่วมมากขึ้น ต้องมีการจัดการตามลำดับความสำคัญก่อนหลัง ต้องเน้นเป้าหมายเฉพาะพื้นที่ (Area Approach) และดำเนินงานโดยใช้โครงการ (Project Approach) เป็นหลัก

นโยบายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วม

เมื่อพิจารณาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) จนถึงฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) จะพบว่าที่ทั้ง 3 ฉบับ ต่างได้อัญเชิญแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ โดยยึด “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” และให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุล ทั้งด้านตัวคน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างระบบบริหารจัดการภายในที่ดีให้เกิดขึ้นทุกระดับ ที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนที่มี “คน” เป็นศูนย์กลางได้อย่างแท้จริง โดยที่ประเทศไทยต้องยกระดับมาตรฐานการจัดการสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นกว่าเดิม ปกป้องฐานทรัพยากรเพื่อรักษาความสมดุลยั่งยืนของระบบนิเวศ ด้วยการพัฒนาระบบบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้มีประสิทธิภาพสูงสุดภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วม นอกจากนี้หากพิจารณาถึงบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และพุทธศักราช 2550 จะพบว่าทั้งสองฉบับต่างให้ความสำคัญกับการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติเช่นเดียวกัน

ดังนั้นการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม จึงถือว่าเป็นแนวทางที่ดำเนินตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ และรัฐธรรมนูญ ที่ทุกฝ่ายต่างให้การยอมรับให้สามารถดำเนินการ ฉะนั้นคงไม่เสียหายหากจะมีการเปิดโอกาสและส่งเสริมให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เนื่องจากปัจจุบันนี้พบว่าได้มีบทพิสูจน์ของชุมชนหลายแห่ง ที่มีจิตวิญญาณในการรักษาผืนป่าอย่างเข้มแข็ง เมื่อเทียบกับสมัยก่อนที่การจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้ถูกผูกขาด โดยรัฐ ซึ่งมีกำลังเจ้าหน้าที่จำกัด อีกทั้งการคบค้าสมาคมระหว่างเจ้าหน้าที่กับผู้มีอิทธิพลเพื่อแสวงหาความร่ำรวยจากทรัพยากรป่าไม้ ดังที่เราเคยได้ยินกันเป็นประจำ อย่างไรก็ตามแม้ว่าการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ จะยังไม่เกิดกับชุมชนในทุกที่ แต่หากรัฐเข้ามาส่งเสริมให้ประชาชนเหล่านั้น ได้มีโอกาสรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และเรียนรู้ตัวอย่างการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของ

ชุมชนอื่นๆ หรือส่งเสริมในกิจกรรมที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในภาคประชาชนเชื่อว่าพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยจะค่อยๆ กลับคืนมาในอนาคตอันใกล้

อย่างไรก็ตามที่ผ่านมา สำหรับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ได้มีนักวิชาการท่านหนึ่งตั้งข้อสังเกต ถึงปัจจัยสนับสนุน และปัจจัยที่เป็นอุปสรรคดังต่อไปนี้

อภิชัย พันธเสน (2545) ได้แสดงทัศนะถึงปัจจัยสนับสนุน 2 ประการสำคัญที่ช่วยสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ดังนี้

ประการที่หนึ่ง คือ หลักการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา และหลักการในการร่วมรับผลประโยชน์ตามหลักการของการจัดการทรัพย์สินส่วนร่วม (Common property management) หลักการนี้ เป็นหัวใจสำคัญของการช่วยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างจริงจัง โดยประชาชนควรได้เข้ามามีส่วนร่วมดูแลป่าทุกประเภท ซึ่งโดยหลักการแล้ว จะไม่มีการอพยพราษฎรออกไปจากพื้นที่ที่เคยประกอบอาชีพอยู่เดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนที่ประกอบอาชีพในพื้นที่ก่อนวันที่ 4 พฤษภาคม พุทธศักราช 2539 อันเป็นวันที่คณะรัฐมนตรีมีมติเกี่ยวกับหลักการ และวิธีการในการดำเนินงานปฏิรูปที่ดิน ส่วนประโยชน์ที่จะได้รับจากการดูแลรักษาป่าอย่างน้อยเพียงใดนั้น ต้องพิจารณาแยกเป็นแต่ละกรณี เป็นต้นว่า เขตที่มีความเปราะบางของความหลากหลายทางชีวภาพ การเข้าไปหาประโยชน์ในพื้นที่ป่าต้องมีข้อจำกัดมาก หรือหากเป็นพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าก็ต้องป้องกันไม่ให้มีการล่าสัตว์ที่ได้รับการคุ้มครอง ส่วนการเข้าไปหาพื้นที่ เก็บของป่า ตลอดจนการตัดไม้เพื่อการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย ไม่น่าจะมีปัญหา หากไม่มีการทำลายมากเกินไป

ประการที่สอง คือ ความมั่นคงในกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ประชาชนถือครองอยู่ ราษฎรต้องได้รับหลักประกันให้เกิดความมั่นใจว่า จะสามารถใช้ประโยชน์พื้นที่ที่ครอบครองได้ตลอดไป และเมื่อประสงค์จะเลิกประกอบอาชีพเกษตรกรรม ก็สามารถจำหน่ายให้แก่ผู้อื่นได้ โดยมีข้อแม้เพียงว่า ผู้ที่จะเข้ามาอยู่อาศัยใหม่ ต้องเป็นผู้พร้อมจะประกอบอาชีพเกษตรกรรมเช่นเดียวกัน และพร้อมที่จะช่วยดูแลพื้นที่ป่า

ปัจจัยสำคัญทั้ง 2 ประการนี้ อภิชัย พันธเสน (2545) ได้แสดงทัศนะว่าเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นที่จะต้องทำให้เกิดขึ้นให้ได้ หากประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าอย่างจริงจัง

อย่างไรก็ตาม อภิชัย พันธเสน (2545) ได้แสดงทัศนะว่า ยังมีปัจจัยที่เป็นอุปสรรคที่สำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ดังต่อไปนี้

ประการที่หนึ่ง คือ กฎหมายตลอดจนระเบียบข้อบังคับต่างๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบันไม่เอื้อต่อการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามาร่วมดูแลรักษาป่า และร่วมรับผลประโยชน์จากการดูแลพื้นที่ดังกล่าวได้ ซึ่งปัจจัยนี้ อภิชัย พันธเสน (2545) แสดงทัศนะว่า จำเป็นที่ต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไข ขณะเดียวกันจะต้องมีการร่างกฎหมายขึ้นใหม่ เพื่อให้เกิดมีการรับรองสิทธิต่างๆ ของประชาชน และชุมชนอย่างจริงจัง

ประการที่สอง คือ ทัศนคติทางลบของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนสาธารณชนทั่วไปที่มีต่อประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณพื้นที่กันชน ส่วนที่มีความเห็นในลักษณะที่เป็นปฏิปักษ์ ต้องค่อยๆ ได้รับการสนับสนุนแก้ไข

อย่างไรก็ตาม อภิชัย พันธเสน (2545) ได้แสดงทัศนะว่าอุปสรรคประการที่สองนั้น เป็นอุปสรรค ที่ไม่มีความสำคัญมากนัก ทั้งนี้ ภายหลังจากเจ้าหน้าที่ตลอดจนสาธารณชนที่เกี่ยวข้องได้ทราบข้อมูลในลักษณะที่เป็นเชิงบวกมากขึ้น ทัศนคติที่ไม่ดีเหล่านั้นก็จะค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปเอง แต่สำหรับอุปสรรคประการที่หนึ่ง อันเกิดจากการ ไม่มีพระราชบัญญัติป่าชุมชนมารองรับนั้น มีความคาดหวังว่าสถานการณ์ต่างๆ จะค่อยเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น หากพระราชบัญญัติดังกล่าวนี้ ได้รับการพิจารณาอนุมัติจากผู้มีอำนาจภาครัฐ

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

สำหรับความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน มีนักวิชาการหลายท่านต่างได้ให้ความหมายที่คล้ายคลึงกันดังนี้

United Nations (1978) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในฐานะที่เป็นกระบวนการในการพัฒนาว่า คือการเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้น และมีพลังของประชาชนในด้าน

ต่างๆ ได้แก่ 1. กระบวนการตัดสินใจ เพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคม และการจัดสรรทรัพยากร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น และ 2. ในการปฏิบัติตามแผนการ หรือ โครงการต่างๆ โดยความสมัครใจ

ส่วนยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2526) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าหมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในความคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชน

ในขณะที่วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่าหมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขัน และอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุกขั้นตอนของโครงการหรือ งานพัฒนาชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในอำนาจการตัดสินใจและหน้าที่ความ รับผิดชอบ การมีส่วนร่วมจะเป็นเครื่องมือประกันว่า สิ่งที่มีส่วนได้เสียต้องการมากที่สุดนั้น จะ ได้รับการตอบสนองและทำให้มีความเป็นไปได้มากขึ้น สิ่งที่ทำไปนั้นจะตรงกับความต้องการ แท้จริงและมั่นใจมากขึ้นว่าผู้เข้าร่วมทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอกัน

ดังนั้นจากนิยามที่กล่าวมาในข้างต้น อาจกล่าวได้ว่าการมีส่วนร่วม หมายถึงกระบวนการ ในการดำเนินงานร่วมกันระหว่างบุคคล ที่ประกอบไปด้วยผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในการพิจารณา ตัดสินใจ เพื่อวางแผนและกำหนดเป้าหมายร่วมกัน ในการจัดสรรทรัพยากรใดๆ ก็ตามเพื่อให้เกิด ความเหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน โดยทุกฝ่ายจะต้องเข้าร่วมในทุกกระบวนการตั้งแต่การมี ส่วนร่วมในการตัดสินใจ จนถึงขั้นตอนการติดตามประเมินผล ตลอดจนร่วมยอมรับในผลที่เกิดขึ้น โดยความสมัครใจ

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม

สำหรับปัจจัยของการมีส่วนร่วมของประชาชน เกียรติศักดิ์ เรือนทองดี (2536) ได้กล่าวถึง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม 3 ประการ ที่ระบุไว้ใน World Health Organization คือ

ประการที่ 1 ปัจจัยของสิ่งจูงใจ หมายถึงการที่ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม ใดๆ นั้นจะมีเหตุผลที่สำคัญคือ ประการแรก มองเห็นว่าตนจะได้รับผลตอบแทนในสิ่งที่ทำไป และ

ประการที่สอง การได้รับคำบอกกล่าวหรือได้รับการชักชวนจากบุคคลอื่นให้เข้าร่วม โดยมีสิ่งจูงใจเป็นตัวนำ

ประการที่ 2 ปังจัยโครงสร้างของโอกาสหรือช่องทางในการเข้าร่วม หมายถึงการมองเห็นช่องทางในการมีส่วนร่วมและมองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับหลังจากมีส่วนร่วม ดังนั้น โครงสร้างของการมีส่วนร่วมจึงควรมีลักษณะดังนี้ ประการแรก ควรเปิดโอกาสให้ทุกๆ คนในชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ประการที่สอง มีการกำหนดเวลาที่ชัดเจนแน่นอนเพื่อผู้ที่เข้าไปมีส่วนร่วม จะได้สามารถกำหนดเงื่อนไขตามสภาพความเป็นจริงของตนเองได้ และประการที่สาม มีการกำหนดลักษณะของกิจกรรมที่แน่นอนว่าจะทำอะไร

ประการที่ 3 ปังจัยด้านอำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม หมายถึงการที่คนในชุมชนสามารถกำหนดเป้าหมายวิธีการ และผลประโยชน์ของกิจกรรมได้

ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดที่ว่า การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนร่วม ทั้งในแง่ของคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้นและลดปัญหาความขัดแย้งในสังคม ซึ่งสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2547) ได้สรุปความสำคัญของการมีส่วนร่วมเอาไว้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมเป็นคุณค่าที่สำคัญในการปกครองประชาธิปไตย กล่าวคือ ประชาชนโดยเฉพาะกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากมาตรการ นโยบาย กฎหมาย และโครงการต่างๆ ของรัฐ ควรจะมีโอกาสได้รับทราบถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมเหล่านั้น รวมทั้งมีโอกาสแสดงความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจภายใต้กลไกและรูปแบบที่เหมาะสม เพื่อให้รัฐสามารถนำเอาข้อมูล ความคิดเห็น และผลประโยชน์ได้เสียของประชาชนไปประกอบการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการ

2. การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นมาตรการอย่างหนึ่งในการแบ่งสรรอำนาจ (Redistribution of powers) ในการตัดสินใจให้แก่ประชาชนในฐานะที่ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย

3. การมีส่วนร่วมของประชาชนจะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ประชาชน (Empowerment) กล่าวคือ ช่วยเพิ่มศักยภาพและพัฒนาคน โดยเฉพาะประชาชนกลุ่มที่ยากจนและด้อยโอกาสให้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารกิจการของรัฐมากขึ้น ในกรณีของประเทศไทย การให้สิทธิแก่ชุมชนในการร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นตัวอย่างที่ดีของการเพิ่มอำนาจแก่ประชาชนซึ่งสามารถนำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ดีขึ้นกว่าการยึดหลักการควบคุมและสั่งการดังเช่นอดีตที่ผ่านมา

4. การมีส่วนร่วมจะนำไปสู่การตัดสินใจที่รอบคอบ และรอบด้านมากขึ้น เนื่องจากรัฐได้นำเอาทัศนคติที่หลากหลายของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมาประกอบการตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ ของตนทำให้ได้ผลการตัดสินใจที่มีคุณภาพและเป็นที่ยอมรับของประชาชน

5. การมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยตอบสนองหลักความเป็นธรรม (Equity) ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องและที่จะได้รับผลกระทบจากมาตรการของรัฐมีสิทธิมีเสียงในการตัดสินใจของรัฐได้

6. การมีส่วนร่วมจะนำไปสู่การบริหารจัดการที่ดีและการพัฒนาที่ยั่งยืน การมีส่วนร่วมของประชาชนจะช่วยให้การบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เนื่องจากรัฐไม่มีกำลังบุคลากร หรืองบประมาณที่จะคอยตรวจตราสอดส่องว่ามีการละเมิดกฎหมายสิ่งแวดล้อมหรือไม่ ดังนั้นกฎหมายที่เน้นการสั่งการและควบคุมจึงมีข้อจำกัด

ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

Arnstein (1969) ระบุว่าถึงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบด้วย 8 ระดับ (ภาพที่ 4) โดยมีคำอธิบายดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การจัดการแบบเบ็ดเสร็จโดยตรง (Direct Manipulation) หน่วยงานมักทำหน้าที่จัดการกับเรื่องราวต่าง แบบเบ็ดเสร็จโดยตรง โดยไม่ต้องให้ประชาชนรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับรายละเอียดต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ขั้นที่ 2 การบำบัดรักษา (Therapy) หน่วยงานมักทำหน้าที่เชิญชวนประชาชนให้เข้าร่วมรับฟัง ร่วมรับทราบข้อมูลข่าวสาร และร่วมตัดสินใจต่างๆ อย่างไรก็ตาม หน่วยงานมิได้ให้ความสำคัญกับการตอบข้อซักถาม หรือการรับฟังความคิดเห็นต่างๆ จากประชาชนอย่างจริงจัง

ขั้นที่ 3 การร่วมให้ข้อมูลข่าวสาร (Informing) หน่วยงานอาจเชิญชวนตัวแทนประชาชนที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมให้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ แต่หน่วยงานไม่ได้ให้ความสำคัญกับความรู้สึก หรือทัศนคติต่างๆ ของประชาชนอย่างแท้จริง หลังจากที่ประชาชนได้ทำหน้าที่ให้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ แก่หน่วยงานแล้ว หน่วยงานต่างๆ มักพิจารณาเลือกสรรข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ไปใช้ประกอบการตัดสินใจดำเนินการต่างๆ ที่ตนรับผิดชอบต่อไป

ขั้นที่ 4 การร่วมให้คำปรึกษา (Consultation) ประชาชนมักทำหน้าที่เป็นผู้รับข้อมูลและนำเสนอข้อคิดเห็นต่างๆ ตามความต้องการของหน่วยงาน อย่างไรก็ตาม อำนาจในการตัดสินใจยังอยู่ในมือของหน่วยงานราชการ

ขั้นที่ 5 การร่วมแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น (Placation) ประชาชนเริ่มมีโอกาสนในการจุดประเด็นเกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ ที่ตนเห็นว่าสำคัญ ตลอดจนก้าวเข้ามามีบทบาทในการให้ข้อคิดเห็น และนำเสนอข้อมูลต่างๆ จากมุมมอง และจุดยืนของตน อย่างไรก็ตาม หน่วยงานยังคงสงวนสิทธิ์ในการตัดสินใจต่างๆ ไว้เป็นภารกิจขององค์กร

ขั้นที่ 6 การร่วมเป็นพันธมิตร (Partnership) ประชาชนเริ่มทำงานใกล้ชิดกับหน่วยงาน และเริ่มมีอำนาจในการเสนอข้อคิดเห็นหรือข้อโต้แย้งต่างๆ ตลอดจนทำหน้าที่กระตุ้นให้หน่วยงานได้ตัดสินใจบนพื้นฐานของการพิจารณาข้อมูลที่หลากหลาย

ขั้นที่ 7 การส่งตัวแทนเข้าร่วมใช้สิทธิในการตัดสินใจ (Delegated Power) ประชาชนส่วนหนึ่งได้รับการคัดเลือกให้เข้าไปทำหน้าที่เป็นตัวแทน เพื่อออกความคิดเห็น นำเสนอข้อโต้แย้งและมีสิทธิโดยชอบธรรมในการร่วมตัดสินใจเชิงนโยบายต่างๆ

ขั้นที่ 8 การควบคุมการตัดสินใจโดยพลเมือง (Citizen Control) อำนาจในการตัดสินใจทั้งหมดอยู่ในมือประชาชน โดยหน่วยงานต่างๆ มักทำหน้าที่ด้านการสนับสนุนข้อมูลข่าวสารประกอบการตัดสินใจของประชาชน

ภาพที่ 4 บันไดแห่งการมีส่วนร่วมของประชาชน

ที่มา: Arnstein (1969)

โดยแนวคิดของ Arnstein (1969) ได้สะท้อนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้ ขั้นที่ 1 และขั้นที่ 2 ของบันไดของการมีส่วนร่วม จัดว่าเป็นการมีส่วนร่วมเทียมหรือไม่มีส่วนร่วม (Pseudo-Participation or Non-Participation) จัดเป็นขั้นที่ไม่เข้าถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงในการตัดสินใจ ผู้มีอำนาจหน้าที่เท่านั้น คือผู้ที่ทำหน้าที่ตัดสินใจ ส่วนในขั้นที่ 3 ขั้นที่ 4 และ ขั้นที่ 5 จัดว่าเป็นการมีส่วนร่วมระดับพิธีกรรม หรือการมีส่วนร่วมบางส่วน (Degree of Tokenism or Partial Participation) การมีส่วนร่วมในขั้นนี้ เป็นขั้นที่ยอมให้ประชาชนเสนอแนะ ยินยอมให้คำแนะนำได้ แต่อำนาจในการตัดสินใจ ปรากฏว่ายังคงเป็นของผู้มีอำนาจเช่นเดิม ส่วนในขั้นที่ 6 ขั้นที่ 7 และ ขั้นที่ 8 จัดว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่ระดับอำนาจเป็นของประชาชน ซึ่งก็คือประชาชนคือผู้ใช้อำนาจในการตัดสินใจ (Degree of Citizen Power)

แนวคิดและสาระสำคัญเกี่ยวกับธนาคารต้นไม้

สำหรับรายละเอียดในส่วนนี้ ได้รับความอนุเคราะห์จากการให้สัมภาษณ์โดยวาทีย์ร้อยตรี ไสว แสงสว่าง (2552) และ คุณพวงสา ชูเนม (2552) สองแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนแนวคิดและโครงการธนาคารต้นไม้ไปสู่ภาคประชาชน ร่วมกับการตรวจเอกสารเพิ่มเติมของโครงการธนาคารต้นไม้ ที่ได้อธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับการดำเนินงานภายใต้แนวคิดธนาคารต้นไม้ โดยมีสาระดังต่อไปนี้

ความเป็นมาของแนวคิดธนาคารต้นไม้

จากการสัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2552 ถึงความเป็นมาของการเกิดแนวคิดเรื่องธนาคารต้นไม้ จากวาทีย์ร้อยตรี ไสว แสงสว่าง ผู้จัดการธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) สาขาท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ณ ขณะนั้น ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มแนวคิดธนาคารต้นไม้ และเป็นผู้ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 9 ประจำปีพุทธศักราช 2550 ประเภทบุคคล ในฐานะผู้จัดการใหญ่ธนาคารต้นไม้คนแรกของโลก ได้ให้การอธิบายถึงความมาของการเกิดแนวคิดธนาคารต้นไม้ ว่าเมื่อประมาณ 50 ปีก่อน ที่จะเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในปี 2504 สภาพวิถีชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในชนบทต่างดำเนินไปตามสภาพเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองเป็นหลัก เนื่องจากเทคโนโลยีการสื่อสาร โทรคมนาคม ตลอดจนการคมนาคม ยังไม่มีความก้าวหน้า อีกทั้งแรงกดดันจากจำนวนประชากรยังมีไม่มาก ประกอบกับทรัพยากรธรรมชาติที่ยังอุดมสมบูรณ์ ทำให้ความกดดันจากลัทธิบริโภคนิยมมีน้อย ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในท้องถิ่นจึงดำเนินไปอย่างพึ่งพาอาศัยกัน

จนกระทั่งในช่วงแห่งการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-7 (พ.ศ. 2504-2539) ประเทศไทยได้ดำเนินนโยบายการพัฒนาที่มุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมากกว่าคำนึงถึงการพัฒนาด้านต้นทุนทางสังคมและความเป็นธรรมในการกระจายรายได้ แม้ว่าจะได้มีการกล่าวถึงปัญหาการกระจายรายได้ไว้ในทุกแผนดังกล่าว แต่ทว่าช่องว่างทางเศรษฐกิจและสังคมของคนในชนบทกับคนในเมืองกลับขยายตัวเพิ่มมากขึ้น และเมื่อฐานทรัพยากรในชนบทลดลงในขณะที่ระบบตลาดและการใช้เงินขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ความจำเป็นของชาวชนบท ที่จะต้องใช้เงินเพื่อการ

ครองชีพจึงเพิ่มมากขึ้น ระบบเศรษฐกิจของชนบทจึงถูกผนวกเข้ากับระบบเศรษฐกิจแบบการค้าและตลาดโลกมากขึ้น

การพัฒนาในรูปแบบดังกล่าว ส่งผลให้เกษตรกรซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ในชนบทและของประเทศ ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต จากการผลิตเพื่อการบริโภคเองภายในครัวเรือน มาเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าที่ต่อขึ้นอยู่กับตลาดโลก ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาความไม่แน่นอนและถูกเอารัดเอาเปรียบเพิ่มมากขึ้น เนื่องด้วยเกษตรกรไม่มีอำนาจในการต่อรอง การเพิ่มผลผลิตโดยพึ่งพาเทคโนโลยีจากต่างประเทศ ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มสูงขึ้น และที่เลวร้ายไปกว่านั้น คือการทำร้ายสิ่งแวดล้อมในพื้นที่จนเกิดผลกระทบย้อนกลับ ที่นำมาสู่การลดลงของผลผลิตอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้แล้วการพึ่งพาตลาดโลกโดยที่เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคาขายได้ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่เคยอยู่อย่างพอเพียง มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน มาเป็นวิถีชีวิตที่เน้นการบริโภคสินค้าจากภายนอก ซึ่งชุมชนไม่สามารถผลิตได้เอง ทุกคนต่างดิ้นรนเพื่อแสวงหาปัจจัยในการซื้อสินค้าจากภายนอก สถานะการกู้หนี้สินยืมสินจึงเกิดขึ้น

โดยล่าสุดได้พบว่าเกษตรกรในประเทศไทยประสบกับปัญหาหนี้สินเกินกว่า 2 ล้านล้านบาท เกษตรกรโดยส่วนใหญ่ ไม่สามารถทำการเกษตรแล้วปลดหนี้ได้ ทำยสุดของหนทางในการแก้ปัญหาคือการขายที่ทำกินแล้วปลดหนี้ ซึ่งการขายที่ดินทำกินปลดหนี้ ทำให้เกษตรกรต้องกลายเป็นบุคคลไร้ที่ดินทำกิน ผลที่ตามมาคือการบุกรุกป่า ตลอดจนการกลายสภาพเป็นทาสแรงงานในสังคมอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดปัญหาความแออัดของสังคมเมืองหลวงในระยะต่อมา หรือไม่เกษตรกรบางรายก็ปล่อยให้หนี้ท่วม แล้วเอาชีวิตเข้าแลกโดยการตายปลดหนี้ด้วยแนวทางกองทุนฌาปนกิจ โดยมีความหวังว่ากองทุนฌาปนกิจจะช่วยปลดหนี้ของครอบครัวได้ หรือบางครั้งที่พบเห็นในข่าวทั่วไป คือการเรียกร้องให้รัฐบาลปลดหนี้โดยการประท้วง เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ล้วนเกิดขึ้น และไม่เคยยุติลงเลย ปัญหาคุณภาพชีวิตดังกล่าวล้วนเป็นวงจรที่เกิดขึ้นสืบทอดต่อๆ กันมาจนอาจส่งผลให้ความเป็นชุมชนล่มสลายลงในที่สุด

ดังนั้นการแก้ไขปัญหาด้านหนี้สินของเกษตรกรจึงเป็นปัญหาเร่งด่วน ที่ทุกภาคส่วนต่างตระหนัก และเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นปัญหาที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น และเป็นต้นตอของปัญหาอื่นๆ ดังที่กล่าวมาในข้างต้น ดังนั้นคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยผู้นำชุมชนท้องถิ่น จึงได้มีความเห็นร่วมกันว่า แนวทางในการแก้ปัญหาหนี้ยางหนึ่ง คือการปลูกไม้ยืนต้น ซึ่งเปรียบเสมือนการออมทรัพย์ หรือการลงทุนในระยะยาว ซึ่งมีปัญหาในเรื่องความเสี่ยงน้อย และอาจเป็นแนวทาง

หนึ่งที่จะช่วยให้เกษตรกรปลดปล่อยหนี้สินได้ จากแนวทางดังกล่าว รัฐบาลจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการร่วมระดับชาติ เรียกว่า “คณะกรรมการแผนยุทธศาสตร์การปลูกต้นไม้ใช้หนี้” โดยมี นายที่แท้จริง 2 ประการ คือ ประการแรกซึ่งเป็นประการที่สำคัญที่สุด คือ การใช้หนี้ธรรมชาติหรือแผ่นดิน เนื่องจากได้มีการทำลายทรัพยากรอย่างมากจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว และประการที่สอง คือ การใช้หนี้สินที่เป็นตัวเงิน อันเกิดจากความผิดพลาดหรือล้มเหลวในการผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ ทั้งนี้เพื่อเป็นการออมในระยะยาว และเป็นบำนาญชีวิตเมื่อเข้าสู่วัยชรา โดยกำหนดแนวทางการดำเนินงาน คือ

1. การปลูกต้นไม้ใช้หนี้ จะใช้ที่ดินร้อยละ 25-30 ของที่ดินทำกินที่เกษตรกรมีอยู่ ส่วนกลุ่มคนยากจนที่ไม่มีที่ดินทำกิน สามารถรวมกลุ่มกันดำเนินการภายใต้การดูแลของชุมชนท้องถิ่น
2. คัดเลือกเครือข่ายชุมชนของคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยชุมชนท้องถิ่นที่มีศักยภาพในด้านนี้ เพื่อดำเนินการเป็นพื้นที่นำร่อง 19 เครือข่าย ครอบคลุมการดำเนินงานครอบคลุมพื้นที่ 31 จังหวัด
3. การนำร่องดำเนินการโดยระบบองค์กรเครือข่าย และคณะกรรมการเครือข่ายชุมชนตามกลุ่มพื้นที่เป้าหมายของแผนยุทธศาสตร์

จากแนวทางแก้ไขปัญหาคความยากจนดังกล่าว ได้อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของคณะกรรมการผู้นำชุมชนแห่งชาติ สำนักอำนวยการคณะกรรมการผู้นำชุมชนแห่งชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ร่วมกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 194/2550 เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2550 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนงานตามวาระแห่งชาติว่าด้วยการปลูกต้นไม้ใช้หนี้ ตามนโยบาย “การปลูกต้นไม้ใช้หนี้” ภายใต้ยุทธศาสตร์การพึ่งตนเองและความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย พลังงาน อาหาร และยา โดยมุ่งเน้นแก้ปัญหาโลกร้อน และปัญหาหนี้สินของเกษตรกร และเป็นการวางรากฐาน การพัฒนาเศรษฐกิจของชาติตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระยะยาว โดยมีสาระสำคัญของกิจกรรมอยู่ที่ “การปลูกต้นไม้” บนที่ดินทำกินของเกษตรกรเป็นกิจกรรมหลัก และปลูกต้นไม้ในที่ดินสาธารณะ และป่าชายเลนเป็นกิจกรรมรองที่สำคัญ

จากพิธีเปิดวาระแห่งชาติว่าด้วย “การปลูกต้นไม้ใช้หนี้” เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2550 ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล จึงเป็นการกระตุ้นให้เกษตรกรที่เข้าร่วมรับฟังในวันนั้นเกิดความรู้ ความเข้าใจ และหวังที่จะดำเนินกิจกรรมในโครงการ “ปลูกต้นไม้ใช้หนี้” เพื่อที่จะเรียนรู้ในการจัดการการสร้างเครือข่าย และสร้างระบบการจัดการทรัพยากรชุมชนร่วมกัน เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับครอบครัว ระดับชุมชน และระดับเครือข่าย โดยมีความมุ่งหวังว่าการปลูกต้นไม้ใช้หนี้ จะเป็นการลดปัญหาความยากจน เพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย มีกินมีใช้อย่างพอเพียง ตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สามารถจัดการหนี้สินของเกษตรกรได้ในระยะยาว และนำไปสู่การจัดระบบสวัสดิการชุมชนให้กับตนเอง และผู้ที่ด้อยโอกาสในชุมชนได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้แล้ว สิ่งสำคัญคือเป็นการฟื้นฟูระบบนิเวศในระดับชุมชนของประเทศ กระทั่งในระดับโลก เพื่อนำไปสู่ความอุดมสมบูรณ์ ที่ช่วยบรรเทาปัญหาภาวะโลกร้อนได้อีกทางหนึ่ง

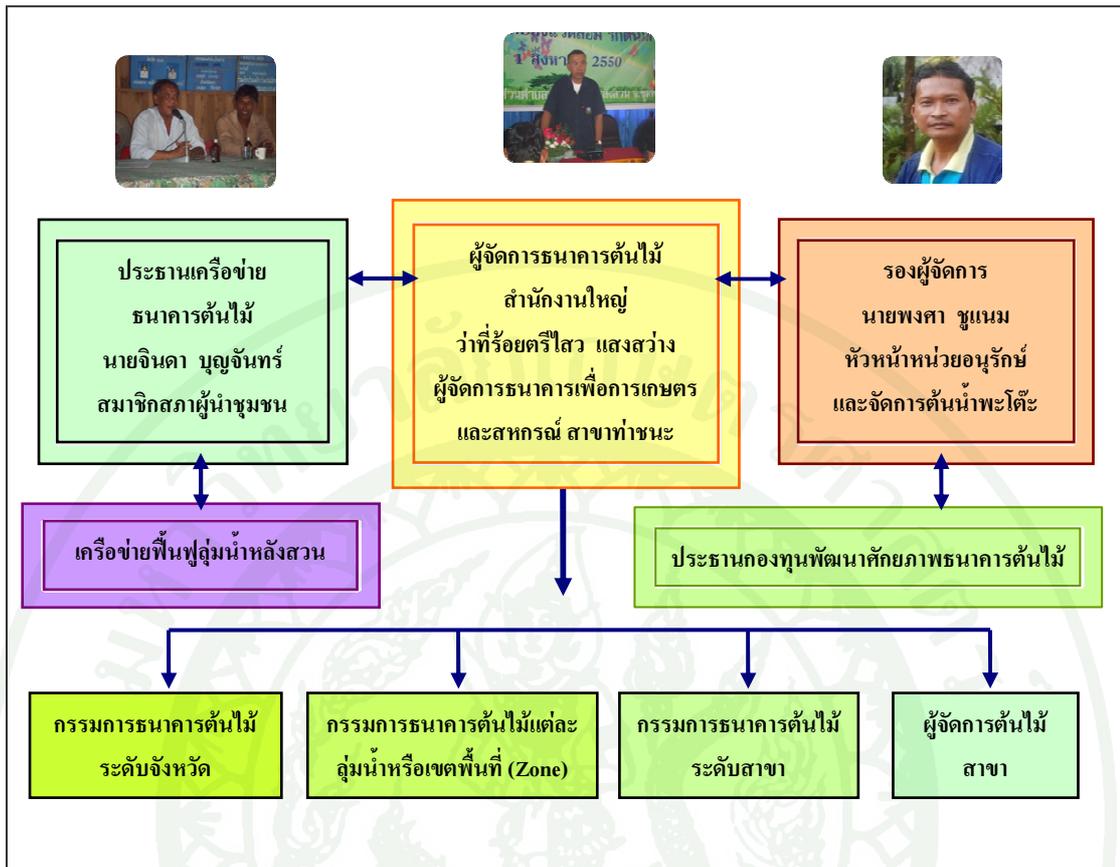
จากโครงการดังกล่าว โดยสภาผู้นำชุมชนได้มีแนวคิด “มุ่งแก้ปัญหาหนี้สินและความยากจนของเกษตรกรอย่างยั่งยืน” โดยที่เกษตรกรไม่ต้องขายที่ดินเพื่อปลดหนี้ เกษตรกรหยุดบุกรุกป่า แต่เปลี่ยนมาใช้แนวทางการปลูกป่า 3 อย่างเพื่อประโยชน์ 4 อย่าง และปลูกพืช 7 กลุ่มประโยชน์ 5 อย่าง เพื่อให้เกษตรกรหยุดบุกรุกป่า สามารถพึ่งพาตนเองได้ และใช้ต้นไม้ที่ปลูกมาปลดหนี้ โดยเกษตรกรไม่ต้องอพยพไปรับจ้างแรงงานเป็นทาสในระบบทุนนิยม เกษตรกรไม่ต้องขายปลดหนี้ ด้วยเงินประกันหรือกองทุนฌาปนกิจ ตลอดจนเลิกประท้วงปลดหนี้ แต่ปลูกต้นไม้ใช้หนี้อย่างมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี ด้วยการปลูกต้นไม้บนที่ดินทำกินของตนเองและที่ดินสาธารณะ ยังประโยชน์ต่อสังคมตั้งแต่ภูผาสู่มหานที หรือจากต้นน้ำสู่ปลายน้ำ โดยเป็นแนวทางที่เสนอผ่านทางสำนักนายกรัฐมนตรีในนามสภาผู้นำชุมชนแห่งชาติเป็นผู้รับผิดชอบ และมีแนวทางให้แต่ละเครือข่ายเป็นผู้ดำเนินการนำร่อง โดยดำเนินการขับเคลื่อนภายใต้โครงการปลูกต้นไม้ใช้หนี้รวม 19 เครือข่ายทั่วประเทศ รวมทั้งเครือข่ายลุ่มน้ำหลังสวน

จากการดำเนินการภายใต้โครงการดังกล่าว ได้เกิดคำถามที่น่าสนใจจากประชาชนว่า “โครงการปลูกต้นไม้ใช้หนี้ คนที่ไม่มีหนี้ ไม่เป็นลูกค้านาคาร ไม่เป็นเกษตรกร สามารถปลูกต้นไม้ได้หรือไม่ จะต้องปลูกอย่างน้อยคนละกี่ต้น ปลูกแล้วขายใคร ปลูกแล้วตัดได้หรือไม่ ที่ดินถือครองปลูกได้หรือไม่ ต้นไม้ที่ปลูกจะได้รับการประเมินค่าอย่างไร นอกจากนี้แล้วผู้ที่มีหนี้สินเพียงเล็กน้อย แต่มูลค่าต้นไม้ที่ปลูกมีมากกว่า จะทำอย่างไร” ซึ่งจากคำถามดังกล่าว จึงเกิดโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับการปลูกต้นไม้ แล้วนำเข้าฝากไว้ในองค์กร เช่น ธนาคาร แล้วให้ค่าเป็นทรัพย์สินภายใต้ชื่อ “ธนาคารต้นไม้” ซึ่งเป็นแนวคิดที่เสนอโดยกลุ่มเครือข่ายจังหวัดชุมพร-ระนอง เนื่องจาก

เป็นชื่อที่สื่อความหมายที่ดี สามารถสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนทุกสถานะทั้งผู้ที่เป็นหนี้และไม่เป็นหนี้ รวมกันปลูกต้นไม้เพื่อทดแทนคุณแผ่นดิน

ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า “ธนาคารต้นไม้” เป็นพัฒนาการการดำเนินงานต่อเนื่องจากประสบการณ์ และองค์ความรู้ในโครงการนำร่องตามแผนยุทธศาสตร์ “การปลูกต้นไม้ใช้หนี้” ดังที่กล่าวมาในข้างต้น โดยการสร้างการเรียนรู้ตามกลยุทธ์ “การให้ประชาชนเป็นศูนย์กลาง” ตามยุทธศาสตร์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8-10 ที่เน้นการพัฒนา “คน” เป็นศูนย์กลาง โดยสร้างกระบวนการที่ให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สังเคราะห์ร่วมกัน ภายใต้การดำเนินงานในรูปแบบธนาคารต้นไม้ ที่เกิดจากองค์กรภาคประชาชนที่จัดตั้งขึ้นเพื่อดำเนินการส่งเสริมให้ประชาชนปลูกต้นไม้ในที่ดินของตนเอง แล้วขึ้นทะเบียนต้นไม้ ตามประเภทเนื้อไม้กับธนาคารต้นไม้แต่ละสาขา ตลอดจนการประเมินมูลค่าต้นไม้ให้เป็นเงินหรือทรัพย์สิน แล้วออมทรัพย์สินที่ได้รับการประเมินไว้ในรูปแบบบัญชีธนาคาร สำหรับโครงสร้างขององค์กรการบริหารประกอบไปด้วย ธนาคารต้นไม้สำนักงานใหญ่ และธนาคารต้นไม้สำนักงานสาขา (ภาพที่ 5) โดยที่ทำการร่วมที่ใช้ในการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ ภายใต้ชื่อ “ธนาคารต้นไม้สำนักงานใหญ่” ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ 84 ถนนเอเชีย 41 กิโลเมตรที่ 83 สี่แยกเขาหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลทุ่งหลวง อำเภอละแม จังหวัดชุมพร 86170 โดยโครงสร้างขององค์กรประกอบด้วย คุณจินดา บุญจันทร์ เป็นประธานคณะกรรมการเครือข่ายธนาคารต้นไม้ กำกับดูแลเครือข่ายฟื้นฟูลุ่มน้ำหลังสวน ว่าที่ร้อยตรีไสว แสงสว่าง เป็นผู้จัดการธนาคารต้นไม้สำนักงานใหญ่ มีหน้าที่กำกับดูแลกรรมการธนาคารต้นไม้ระดับจังหวัด กรรมการธนาคารต้นไม้แต่ละลุ่มน้ำหรือเขตพื้นที่ กรรมการธนาคารต้นไม้ระดับสาขา และผู้จัดการธนาคารต้นไม้สาขา และสุดท้ายคุณพวงสา ชูเนม เป็นรองผู้จัดการธนาคารต้นไม้ และประธานกองทุนพัฒนาศักยภาพธนาคารต้นไม้

ว่าที่ร้อยตรีไสว แสงสว่าง (2552) ให้สัมภาษณ์ว่า พัฒนาการของการเปิดสาขาธนาคารต้นไม้ตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงในปัจจุบัน โดยรวมเป็นระยะเวลา 2 ปี ได้ขยายไปในแต่ละจังหวัด ทั่วทุกภาคของประเทศ อาทิ ภาคใต้ ได้แก่ ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช ระนอง ตรัง พังงา ภูเก็ต ภาคตะวันออก ได้แก่ ตราด จันทบุรี ระยอง ชลบุรี สระแก้ว ฉะเชิงเทรา ภาคกลาง ได้แก่ ประจวบคีรีขันธ์ เพชรบุรี สุพรรณบุรี นครนายก สมุทรสาคร นครปฐม กาญจนบุรี ราชบุรี ลพบุรี ภาคเหนือ ได้แก่ พิชณุโลก พิจิตร เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ตาก แพร่ สุโขทัย อุตรดิตถ์ เพชรบูรณ์ ลำปาง และ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ นครพนม สกลนคร มุกดาหาร กาฬสินธุ์ ยโสธร เลย อำนาจเจริญ ขอนแก่น หนองบัวลำภู เป็นต้น

ภาพที่ 5 โครงสร้างองค์การบริหารของธนาคารต้นไม้

ที่มา: จินดา บุญจันทร์ และคณะ (2552ข)

ปัจจุบัน “ธนาคารต้นไม้” เป็นอีกหนึ่งในโครงการที่ได้รับการเห็นชอบในหลักการ โดยคณะกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนแห่งชาติ ซึ่งมีคุณหญิงสุพัตรา มาศดิตถ์ เป็นประธานกรรมการ และมีการตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อน “โครงการธนาคารต้นไม้” อย่างเป็นทางการ โดยคณะกรรมการชุดนี้ จะมีอำนาจหน้าที่ ในการจัดทำแนวทางยุทธศาสตร์ แผนงาน โครงการและงบประมาณ และแผนปฏิบัติการโครงการธนาคารต้นไม้ เสนอต่อคณะกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนแห่งชาติ มีอำนาจหน้าที่ในการจัดกิจกรรมสนับสนุน และผลักดันโครงการ รวมทั้งประสานหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรอิสระ และหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้เกิดการปฏิบัติงานในพื้นที่ให้เป็นรูปธรรมโดยเร็ว เพื่อขยายผลไปในระดับประเทศ โดยตั้งเป้าขยายไปอีก 50 จังหวัด และเพิ่มสมาชิกให้ได้ 1 ล้านราย และเพิ่มต้นไม้ 1,000 ล้านต้น รวมพื้นที่ป่า 25 ล้านไร่ทั่วประเทศ ในขณะที่ช่องทางส่งเสริมให้ชุมชนปลูกป่านั้น มีความเป็นไปได้ว่าจะใช้เงินจากกองทุนชุมชนพอเพียง ที่รัฐบาลจะสนับสนุนให้กับชุมชนที่มีความคิดและอยากทำโครงการ

ในพื้นที่ของตัวเองไปก่อน ปัจจุบันมีหลายหน่วยงานที่จะเข้าร่วมดำเนินการ อาทิ กรมป่าไม้ ราชการเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ภาคประชาชน และสำนักงานเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ เป็นต้น ที่จะเข้ามาช่วยในการคิดมูลค่าของต้นไม้แต่ละชนิด และดำเนินงานให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

แนวคิดธนาคารต้นไม้

สำหรับแนวคิดธนาคารต้นไม้ พงศา ชูเนม (2552) หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์ และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร เสนอนำสำคัญท่านหนึ่ง ในการขับเคลื่อนแนวคิดธนาคารต้นไม้ ได้ระบุถึงสาระสำคัญในแต่ละแนวคิดธนาคารต้นไม้ ไว้ด้วยกัน 8 ข้อหลักๆ ดังต่อไปนี้

แนวคิดที่ 1 ให้ภาคประชาชนโดยเฉพาะเกษตรกรปลูกต้นไม้เศรษฐกิจในที่ดินทำกินของตนเอง แล้วสร้างมูลค่าต้นไม้เป็นทรัพย์สิน เพื่อสามารถใช้ทรัพย์สินดังกล่าวเป็นทุน หรือชำระหนี้ธนาคาร และสถาบันการเงินที่เป็นนิติบุคคล ตลอดจนการใช้มูลค่าไม้เป็นหลักทรัพย์หรือหลักประกันต่างๆ ที่จะต้องทำร่วมกันระหว่างรัฐกับประชาชน

แนวคิดที่ 2 ให้ชุมชนปลูกต้นไม้ในที่ดินส่วนรวม เพื่อสร้างมูลค่าเป็นทรัพย์สินของชุมชนส่วนรวม

แนวคิดที่ 3 ใช้ธนาคารต้นไม้เพิ่มพื้นที่สีเขียวให้แผ่นดิน และมุ่งแก้ปัญหาโลกร้อนด้วยแนวคิดสร้างโลก 5 ไบบนโลกใบเดียว โดยแนวคิดนี้ พงศา ชูเนม (2552) ได้ให้เหตุผลว่า นักวิทยาศาสตร์เคยคำนวณไว้ว่าหากจะต้องดูดซับคาร์บอนไดออกไซด์ให้ทันเท่าที่มนุษย์ผลิตออกมา หรือให้ทันพอที่มนุษย์จะปลดปล่อยด้วยการปลูกต้นไม้เพื่อลดปริมาณคาร์บอน จะต้องปลูกต้นไม้บนผิวโลกถึง 2 ไบ ซึ่งหมายถึง จะต้องโลกอีกใบหนึ่งมาช่วยดูดซับคาร์บอน โดยส่วนตัวแล้วมีความเข้าใจว่าแนวคิดดังกล่าวของนักวิทยาศาสตร์นั้น หมายถึง การปลูกต้นไม้แบบพืชไร่หรือเชิงเดี่ยวหรือสวนป่า ทำให้ต้นไม้มีชั้นเรือนยอดชั้นเดียว มีสีเขียวพืชของใบไม้ตามเรือนยอดอันเป็นส่วนที่ดูดซับคาร์บอนประมาณ 6-8 เมตร ดังนั้น พงศา ชูเนม (2552) จึงแสดงทัศนะว่า แนวคิดการปลูก และการเกษตรเชิงเดี่ยวแบบตะวันตก เป็นแนวคิดที่ไม่เข้าถึงหลักการธรรมชาติ แต่ถ้าหากพิจารณาถึงการเจริญเติบโตของต้นไม้ในป่าธรรมชาติ จะเห็นว่าได้มีการผสมผสานต้นไม้ในพื้นที่หนึ่ง ให้มีสีเขียว

หรือชั้นเรือนยอด ตั้งแต่ระดับพื้นดินจนถึงยอดสูงถึง 40-60 เมตร โดยสามารถเจริญเติบโตได้ดีมีความอุดมสมบูรณ์ทุกๆ ต้น ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มปริมาณพื้นที่สีเขียว ในการดูดซับคาร์บอนได้ถึง 5 เท่า ของแนวคิดเดิม เปรียบเสมือนกับการเพิ่มโลกอีก 5 ใบ บนโลกใบนี้ เพื่อใช้ในการดูดซับคาร์บอน

ดังนั้นในทัศนะของ พงศา ชูเนม (2552) ธนาคารต้นไม้ (Tree Bank) จึงเป็นแนวทางที่ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนไทย ในการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมที่เลียนแบบและเคารพธรรมชาติในการจัดระบบต้นไม้ให้เกิดความหลากหลาย กลมกลืนในพื้นที่หนึ่ง เพื่อให้คล้ายกับสภาพป่า ที่มีชั้นเรือนยอดหรือสีเขียวตั้งแต่ระดับพื้นดินที่ความสูง ถึงชั้นสูงสุด 40-60 เมตร โดยไม่ส่งเสริมให้ปลูกเชิงเดี่ยว เพราะมีพื้นที่ส่วนที่เป็นสีเขียวน้อยเกินไป นอกจากนี้แล้วธนาคารต้นไม้มีจินตนาการ และมีความมุ่งหวัง ที่ต้องการเห็นการฟื้นคืนของระบบนิเวศในพื้นที่เกษตร ที่เชื่อมต่อเสมือนทางจากป่าธรรมชาติกระจายไปทุกหนทุกแห่งสลับกับพื้นที่การเกษตรที่มีหน้าที่ในการผลิตอาหาร โดยเชื่อมต่อกับผืนป่าเป็นหย่อมๆ จนกระจุกกระจายเป็นผืนเดียวกัน ตลอดจนมีความเชื่อว่าทุกพื้นที่ที่จะสร้างสมดุลทางระบบนิเวศด้วยตนเอง จนทำให้สภาพถิ่นที่อยู่อาศัยเกิดความอุดมสมบูรณ์

แนวคิดที่ 4 ต้องการให้เกษตรกรรักแผ่นดินทำกิน ด้วยการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ที่ดิน ตลอดจนป้องกันการซื้อขายที่ดิน

แนวคิดที่ 5 ให้การรับรองสิทธิต้นไม้ที่ปลูก และรับรองสิทธิในที่ดินที่ประชาชนปลูกต้นไม้

แนวคิดที่ 6 เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ สร้างเครือข่ายกลุ่มคนที่ปลูกต้นไม้

แนวคิดที่ 7 เพื่อสร้างความพอเพียง ที่มั่นคง อย่างยั่งยืน ให้กับมนุษย์และสิ่งแวดล้อมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดที่ 8 เพื่อดำรงวิถีการเกษตร ที่ยึดเอาภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนไทย ในการทำการเกษตรให้เกิดความหลากหลายในพื้นที่ และสร้างสมดุลแก่ระบบนิเวศ ตามแนวทางการปลูกป่า 3 อย่างได้ประโยชน์ 4 อย่าง

หลักการธนาคารต้นไม้

สำหรับหลักการของธนาคารต้นไม้ พงศา ชูเนม (2552) ได้ระบุถึงสาระสำคัญในแต่ละหลักการของธนาคารต้นไม้ เอาไว้ด้วยกัน 5 ข้อหลักๆ ดังต่อไปนี้

หลักการที่ 1 ต้นไม้ที่ประชาชนปลูก ณ ที่ใด ประชาชนมีสิทธิในการเป็นเจ้าของ หลักการนี้หมายถึง การให้ค่าแก่สิทธิชุมชน สิทธิประชาชน ให้เกิดการรู้สึกเป็นเจ้าของ เพราะปัญหาที่ผ่านมาประชาชน ไม่ได้รู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ ดังนั้นประชาชนจึงไม่เห็นคุณค่าของต้นไม้

หลักการที่ 2 ต้นไม้ที่ประชาชนปลูก ณ ที่ใด ประชาชนย่อมมีสิทธิดูแลรักษา คิดมูลค่าเพื่อใช้สอยเป็นพลังงาน อาหารและยา ตลอดจนตัดขายเป็นสินค้า หลักการนี้ หมายถึงการให้สิทธิในการดูแล จัดการ และสิทธิในการจัดการ เพื่อการค้าขาย เป็นสินทรัพย์เลี้ยงชีพได้ เหมือนพืชเกษตรอื่น

หลักการที่ 3 ผืนแผ่นดินที่ประชาชนปลูกต้นไม้ประชาชนย่อมได้รับการรับรองสิทธิทั้งต้นไม้และที่ดินให้เป็นของประชาชน หลักการนี้ หมายถึง ทั้งต้นไม้ที่ประชาชนปลูก และผืนแผ่นดินที่ประชาชนใช้ปลูกต้นไม้ จะต้องได้รับการรับรองสิทธิขั้นพื้นฐาน ให้ประชาชนรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของตามสมควร อีกนัยหนึ่ง คือ สิทธิของประชาชนในการถือครองต้องมาจากต้นไม้ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้นด้วย

หลักการที่ 4 ต้นไม้ที่ประชาชนปลูก ย่อมเป็นทรัพย์สินของประชาชนและต้นไม้ทุกต้นย่อมมีมูลค่า หลักการนี้ หมายถึง การรับรองคุณค่า และมูลค่าของต้นไม้ให้กับประชาชน และให้มูลค่านั้นตกเป็นทรัพย์สินของประชาชน โดยสามารถตกทอดเป็นมรดกเช่นเดียวกับทรัพย์สินชนิดอื่น

หลักการที่ 5 ต้นไม้ทุกต้นที่ประชาชนปลูก จะสร้างสีเขียวให้แผ่นดิน และสร้างความสมดุลให้กับระบบนิเวศ ตลอดจนช่วยแก้ปัญหาโลกร้อนได้

ความมุ่งหวังของธนาคารต้นไม้

เนื่องจากธนาคารต้นไม้ (Tree Bank) มีแนวคิดพื้นฐานในการผสมผสาน หรือบูรณาการในการปลูกต้นไม้ใช้หนี้กับการประเมินค่าต้นไม้เป็นทรัพย์สินฝากธนาคารได้เหมือนเงินตรา โดยมีแนวทางเพื่อแก้ปัญหาค่าเงินของคนชนบท และสร้างความมั่นคง มั่งคั่งให้คนในชาติ บนพื้นฐานการออมและการจัดการที่ดินทำกิน โดยให้ประชาชนมีแผ่นดินทำกินเป็นของตนเอง และรักษาแผ่นดินทำกินของตนเอง

พงศา ชูแถม (2552) ได้แสดงทัศนะว่า หนี้สินเป็นสภาวะหนึ่งที่คอยกีดร่อนความก้าวหน้าพาสุกของเกษตรกรตลอดมา ดังนั้นวิธีการที่เหมาะสมในการปลดปล่อยสภาวะดังกล่าวให้หลุดจากเกษตรกร นั่นคือการปลูกต้นไม้ และให้มูลค่าแก่ต้นไม้ที่เกษตรกรปลูก ซึ่งจะได้รับบริการให้มูลค่าตั้งแต่วันที่ต้นไม้เริ่มเจริญเติบโต มิใช่รอให้มูลค่าเพียงในวันที่ตัดฟันเพื่อจำหน่ายเท่านั้น เพราะในความเป็นจริง ต้นไม้ทุกต้น ได้ทำหน้าที่เกื้อกูลระบบนิเวศตลอดเวลา นับตั้งแต่ออกจากเมล็ดจนขึ้นต้นและตายลง ซึ่งหากเปรียบเทียบกับเครื่องจักร หรือรถยนต์จะจอด หรือหยุดการทำงาน ก็มีได้ทำหน้าที่เช่นเดียวกัน แต่เครื่องจักรเหล่านั้นก็ยังมีมูลค่าเป็นทรัพย์สินตลอดเวลา ดังนั้นจึงสมควรที่จะให้ค่าหรือสร้างมูลค่าแก่ต้นไม้ ขณะที่มันมีชีวิตเพื่อให้โอกาสกับคนที่ปลูกต้นไม้ซึ่งมีหนี้สินหรือไม่มีหนี้สิน ดังนั้นการบูรณาการทางความคิดภายใต้ชื่อ “ธนาคารต้นไม้” จึงเกิดขึ้นเพื่อมุ่งหวังให้

1. ประชาชนทุกคนทั้งที่เป็นหนี้ และไม่เป็นหนี้ สามารถปลูกต้นไม้ แล้วได้ประโยชน์จากรัฐเหมือนกัน
2. สร้างรูปแบบที่ผสมผสานในกระบวนการสร้างรูปแบบการส่งเสริมตามพฤติกรรมสังคมไทย ที่ยอมรับผู้นำ ผู้มีอำนาจ ผู้มีความมั่งคั่ง ผู้มีความดีงาม โดยให้กลุ่มคนเหล่านี้ที่ไม่ได้เป็นหนี้ เป็นผู้นำในการปลูกต้นไม้และส่งเสริมให้ผู้อื่นปลูก
3. เกิดการประเมินค่าต้นไม้เป็นทรัพย์สินขณะที่มีชีวิต โดยเป็นการสร้างค่าให้แก่ต้นไม้ตั้งแต่เริ่มปลูก และฝากไว้ในรูปแบบบัญชีธนาคาร

4. ให้กลุ่มคนทั่วไปที่ไม่มีหนี้สิน ต้องการปลูกต้นไม้เพื่อความมั่นคงของตน และเป็นมรดกตกทอดสู่ลูกหลาน ตลอดจนเพื่อเป็นการสร้างประโยชน์แก่สังคมโดยรวม
5. ให้องค์กร และหน่วยงานต่างๆ ได้ใช้ที่ดินว่างเปล่าสร้างมูลค่าให้แก่ตนเองด้วยต้นไม้
6. ใช้ต้นไม้เป็นเครื่องมือ ในการสร้างระบบนิเวศที่สมดุลในพื้นที่เล็กๆ ของเกษตร จากจุดหนึ่ง ไปยังอีกจุดหนึ่ง จนเกิดการเชื่อมต่อกลายเป็นพื้นที่ระบบนิเวศป่าผืนใหญ่
7. เพิ่มพื้นที่ป่า และสร้างความมั่นคงให้แก่ผืนดิน โดยใช้เงื่อนไขในการรับรองสิทธิ์ต้นไม้ และผืนดินที่ปลูกต้นไม้ เป็นของประชาชน
8. เปลี่ยนฐานการออมเงินสู่ภาคชนบท โดยใช้ต้นไม้เป็นเงินออม ซึ่งเป็นความถนัดและจุดแข็งของคนชนบท เพราะพื้นฐานของสังคมเกษตรกรไทยมีจุดแข็ง และความถนัดในด้านการเพาะปลูกมากที่สุดในโลก รวมทั้งจุดแข็งที่เกษตรกรไทยยังมีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ตลอดจนชุมชนในชนบทมีที่ดินอันเป็นทรัพย์สินส่วนรวม ดังนั้นหากเอาจุดแข็งและความถนัดดังกล่าว เปลี่ยนจากการเพาะปลูกพืชอาหารเพียงอย่างเดียว มาปลูกต้นไม้เศรษฐกิจร่วมด้วยตามแนวทางธนาคารต้นไม้ ย่อมทำให้เกษตรกรไทยสามารถสร้างเงินออมจากต้นไม้ที่ปลูกได้
9. ปิดจุดอ่อนในการปลูกต้นไม้ของประเทศ เนื่องจากรัฐบาลไทยและคนไทยไม่มีแรงจูงใจในการปลูกต้นไม้ โดยเฉพาะคนไทยไม่รู้ลึกถึงการเป็นเจ้าของต้นไม้ เพราะเกิดความคิดและความเชื่อที่ว่า ต้นไม้ที่ปลูกขึ้นมาจะกลายเป็นของราชการ ดังนั้นแนวทางของธนาคารต้นไม้จึงใช้การประเมินค่าต้นไม้ให้เป็นเงิน เพื่อเป็นแรงจูงใจให้ประชาชนปลูกต้นไม้ และปลูกในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งจะทำให้ประชาชนเกิดความหวงแหน และรู้ลึกในการเป็นเจ้าของ

แนวทางที่ยึดถือปฏิบัติในการปลูกต้นไม้ของธนาคารต้นไม้

สำหรับแนวทางในการปลูกต้นไม้ ว่าที่ร้อยตรี ไสว แสงสว่าง (2552) ได้กล่าวว่า ธนาคารต้นไม้มีแนวทางในการปลูกต้นไม้ ที่ยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติร่วมกัน และเผยแพร่ต่อสมาชิก เพื่อใช้เป็นแนวปฏิบัติในการปลูกต้นไม้ในพื้นที่คือ แนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงพระราชทานพระราชดำริในการอนุรักษ์และการปลูกป่า ในเรื่องการปลูกป่า 3 อย่างได้ประโยชน์ 4 อย่าง

โดยแนวทางที่พระองค์ได้พระราชดำรัส มีดังนี้ “การปลูกป่า ถ้าจะให้ราษฎรมีประโยชน์ ให้เขาได้ใช้วิธีปลูกไม้ 3 อย่าง แต่มีประโยชน์ 4 อย่าง คือ ไม้ใช้สอย ไม้กินได้ ไม้เศรษฐกิจ โดยปลูกรองรับการชลประทาน ปลูกรับซับน้ำ และปลูกอุดช่วงไหลตามร่องห้วยโดยรับน้ำฝนอย่างเดียว ประโยชน์ 4 อย่าง คือสามารถช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำ” หากแปลความสรุปอย่างเข้าใจง่าย คือ ปลูกไม้ให้พอยู่ พอกิน พอใช้ และประโยชน์ต่อระบบนิเวศ โดย

1. พอยู่ หมายถึง ไม้เศรษฐกิจปลูกไว้ทำที่อยู่อาศัย และจำหน่าย
2. พอกิน หมายถึง ปลูกพืชเกษตรเพื่อการกินและสมุนไพร
3. พอใช้ หมายถึง ปลูกไม้ไว้ใช้สอยโดยตรงและพลังงาน เช่น ไม้ฟืน และ ไม้ไฟ เป็นต้น
4. ประโยชน์ต่อระบบนิเวศ หมายถึง การสร้างความสมบูรณ์และก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่า

พันธุ์ไม้ที่ธนาคารต้นไม้กำหนด

เนื่องจากธนาคารต้นไม้ มีแนวทางในการรับรองต้นไม้ที่ใช้เนื้อไม้ได้ในอนาคต และเป็นไม้มีค่า โดยเป็นไม้ในท้องถิ่นหรือไม้ถิ่นอื่นที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม โดยให้แต่ละจังหวัดตกลงกันว่า จะเพาะพันธุ์ และรับพันธุ์ไม้ชนิดใด ซึ่งในแต่ละจังหวัดอาจจะแตกต่างกันได้ รวมทั้งไม้โตเร็วที่ช่วยเกื้อกูลระบบนิเวศ ซึ่งเน้นกระบวนการปลูกที่ให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ โดยไม่ส่งเสริมไม้ตามกระแส ที่ก่อให้เกิดการหลงกลทำให้ชาวบ้านต้องดำเนินการอย่างมีเงื่อนไข เช่น ตะกั่วก้น ส่วนสาเหตุในการยกเว้นพันธุ์ไม้บางชนิดดังกล่าว มีหลักคิดคือ ต้องการความหลากหลายของชนิดพันธุ์ ผู้ปลูกสามารถปลูกไม้ได้ด้วยพันธุ์ไม้ที่ราคาไม่แพง ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และมีใช้ต้นไม้ ที่มีกระบวนการทางการค้าของภาคเอกชนที่สมบูรณ์แบบแล้ว เช่น ยางพารา และกฤษณา

อย่างไรก็ตามพันธุ์ไม้ของธนาคารต้นไม้ที่แต่ละสาขากำหนดจะขึ้นอยู่กับความสภาพเหมาะสมในการเจริญเติบโตของพันธุ์ไม้ในท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งเป็นชนิดพันธุ์ที่ได้จากข้อเสนอแนะในที่ประชุม ยกตัวอย่างพันธุ์ไม้ตามมติที่ประชุมของจังหวัดชุมพร ประกอบด้วย 1. จำปาทอง 2. ตะเคียนทอง 3. ยาง/ชัชนา/ยางดง 4. ยางยูง 5. สัก 6. ประดู่บ้าน 7. หลุมพอ 8. เทพทาโร 9. มะฮอกกานี 10. เพาโลเนีย 11. โดแหลม/ไข่เขียว 12. ตะเคียนทราย/ตะเคียนหิน 13. กระท้อน 14. กระถินเทพา/กระถินบาร์ซ่าห์ 15. อินทนิล/ตะแบกคำ/อินทนิล 16. เนียง/ลูกเนียง/ชะเนียง/พะเนียง 17. สะตอ 18. เหมียง 19. เสียดช่อ/เสียดล่าง 20. กันเกรา 21. มันหมู 22. พญาไม้ 23. เคี่ยม 24. กระบาก 25. หุ้งฟ้า 26. ทัง 27. ราชพฤกษ์ 28. สมอไทย 29. พะยอม และ 30. ทำมัง (จินดา บุญจันทร์ และคณะ, 2552ข)

ลักษณะการปลูกต้นไม้ในพื้นที่เกษตร

ธนาคารต้นไม้มีแนวทางให้ปลูกต้นไม้เสริมลงไปในพื้นที่เกษตรเดิมให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ มีระบบนิเวศที่ใกล้เคียงกับป่าธรรมชาติ ดังนั้นจึงกำหนดรูปแบบและแนวทางการปลูกกว้างๆ ไว้ดังนี้ (จินดา บุญจันทร์ และคณะ, 2552ข)

1. ปลูกต้นไม้ที่อยู่ร่วมเป็นสังคมพืชกับพืชเดิมในพื้นที่ได้
2. ปลูกหลากหลายชนิดในพืชที่เดียวกันไม่ให้เป็นเกษตรเชิงเดี่ยว หรือสวนป่าเชิงเดี่ยว
3. รูปแบบและแนวปลูกให้เป็นไปตามความเหมาะสมของพื้นที่ เช่น ปลูกตามริมเขตแดน ปลูกเป็นแนวร่วมกับพืชเกษตร เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน มะพร้าว ฯลฯ เป็นหย่อม เป็นแปลง เป็นกลุ่ม แต่ต้องมีระยะปลูกที่ห่างกันพอสมควรของแต่ละชนิดไม้ เพื่อให้ต้นไม้สามารถโตได้เต็มที่
4. ต้นไม้ชนิดเดียวกันควรห่างกันไม่น้อยกว่า 6 เมตร แต่สามารถสลับไม้ต่างชนิดให้ห่างกันประมาณ 3 เมตรได้
5. จำนวนต้นต่อไร่หลากหลายชนิด แต่ต้องไม่ต่ำกว่าระยะ 3x3 เมตร ได้ 169 ต้น/ไร่

นอกจากนี้ ว่าที่ร้อยตรีไสว แสงสว่าง (2552) ได้อธิบายว่าแนวคิดธนาคารต้นไม้ มีความต้องการปลูกต้นไม้ผสมผสานกับพืชเกษตรอื่นๆ ให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นลักษณะสวนผสมผสาน หรือรูปแบบป่า 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่าง หรือเกษตร 4 ชั้น ฯลฯ โดยการปลูกต้นไม้ให้กระจายไปในพื้นที่เกษตร เพิ่มตามแนวเขตแดน ปะปนกับพืชเกษตร เช่น ในสวนปาล์ม น้ำมัน จะมีการปลูกตะเคียนทอง จำปาทอง มะฮอกกานี ยางนา และยูง ในสวนยางพารา จะปลูกระหว่างแถว หรือแทนต้นไม้ที่ตาย เช่น ปลูกกระถินเทพากับยางพารา ยางนา จำปาทอง เป็นต้น และปลูกในสวนผลไม้ผสมผสานในปริมาณที่พอเหมาะ ในกรณีปลูกต้นไม้ทั้งแปลง ธนาคารต้นไม้มีแนวทางให้ปลูกหลากหลายชนิด หลายประเภท เพราะโดยธรรมชาติต้นไม้สามารถขึ้นปะปนกันได้ อยู่ด้วยกันแล้ว และเป็นการฟื้นคืนธรรมชาติ ซึ่งรูปแบบการปลูกสลับหรือผสมมีตัวอย่างที่ได้ผลแล้ว ดังเช่น ชัยรัตน์ แวนแก้ว เกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จในการทำเกษตรแบบผสมผสาน ของบ้านคลองเรือ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดชุมพร

นอกจากนี้ เพื่อเกิดกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการตั้งแต่ต้น และเกิดจิตสำนึกอนุรักษ์ต่อต้นไม้ ธนาคารต้นไม้จึงมีแนวทางให้ธนาคารต้นไม้แต่ละแห่ง เพาะชำกล้าไม้กันเอง เพราะจะได้อนุรักษ์ไม้ในท้องถิ่น และเกิดองค์ความรู้จากการปฏิบัติจริงจากการเพาะชำกล้าไม้ ส่วนกรณีที่ธนาคารต้นไม้สาขาต้องการกล้าไม้ แต่ยังไม่ได้เพาะชำ สามารถดำเนินการจัดซื้อกล้าไม้ โดยประสานงานร่วมกับธนาคารต้นไม้สาขาอื่นๆ ได้ หรือขอกล้าไม้จากศูนย์เพาะชำกล้าไม้ ในแต่ละจังหวัด หรือการใช้กลุ่มสมาชิกเสนอโครงการจัดซื้อกล้าไม้ โดยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทำการจัดซื้อกล้าไม้ให้สมาชิก

หลักเกณฑ์การเข้าร่วมจัดตั้งธนาคารต้นไม้สาขา

ในการจัดตั้งธนาคารต้นไม้สาขาได้มีการระบุหลักเกณฑ์ในการจัดตั้ง ดังนี้

1. การจัดตั้งธนาคารต้นไม้สาขา ต้องมีสมาชิกไม่น้อยกว่า 50 คน
2. ต้องมีการคัดเลือกตัวแทนเป็นคณะกรรมการสาขาฯ ละ 9-12 คน โดยเป็นผู้จัดการสาขา 1 คน ประธานกรรมการ 1 คน และกรรมการฝ่ายจัดซื้อ ฝ่ายตรวจรับ ฝ่ายตรวจสอบ และฝ่ายอื่นๆ

3. ต้องคัดเลือกตัวแทน 1-2 คน เป็นคณะกรรมการธนาคารต้นไม้ระดับจังหวัด เพื่อร่วมประชุมวางแผน

4. ต้องจัดหากล้าไม้ให้สมาชิกในสาขา โดยประสานงานและจัดหางบประมาณการเพาะชำกล้าไม้ ตลอดจนจัดทำทะเบียนสมาชิกและจัดทำฐานข้อมูล (จินดา บุญจันทร์ และคณะ, 2552ข)

หลักเกณฑ์การเข้าร่วมเป็นสมาชิกธนาคารต้นไม้

ธนาคารต้นไม้มีหลักการคือ ต้นไม้ที่ประชาชนปลูก ณ ที่ใดประชาชนมีสิทธิในการเป็นเจ้าของ มีสิทธิดูแลรักษา คิดมูลค่าแปลงเป็นทรัพย์สินของประชาชน สามารถใช้ปลดปล่อยหนี้สินและสามารถตัดเพื่อเป็นสินค้า รวมทั้งสิ้นแผ่นดินที่ประชาชนปลูกต้นไม้ ประชาชนย่อมได้รับการรับรองสิทธิทั้งต้นไม้และที่ดินให้เป็นของประชาชน โดยในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกธนาคารต้นไม้ได้มีการระบุหลักเกณฑ์ ดังนี้

1. ต้องเป็นคนไทย มีหนี้สินหรือไม่มีก็ได้
2. การเป็นสมาชิกของธนาคารต้นไม้ของสาขาใด ให้ยึดตามแปลงปลูกที่อยู่ในพื้นที่ของสาขานั้น แต่ถ้าในพื้นที่ไม่มีสาขา ก็สามารถเป็นสมาชิกสาขาอื่นๆ ได้ โดยเหตุผลคือ ความสะดวกในการบริหารจัดการของกลุ่มที่ไม่กว้างขวางและใหญ่โตเกินกำลัง
3. จะต้องปลูกต้นไม้อย่างน้อย 80 ต้น/แปลง แต่ถ้ากรณีมีพื้นที่น้อย ให้ปลูกอย่างน้อย 9 ต้น
4. ต้นไม้ที่สมาชิกปลูก นับรวมทั้งต้นไม้ที่ปลูกมาก่อน และต้นไม้ที่ปลูกใหม่
5. ยอมรับกระบวนการขั้นตอนตามกฎหมายในการถือครองที่ดิน และการครอบครองต้นไม้ (จินดา บุญจันทร์ และคณะ, 2552ข)

หลักเกณฑ์การประเมินมูลค่าไม้ ตามแนวคิดธนาคารต้นไม้

จากข้อมูลของ จินดา บุญจันทร์ และคณะ (2552ข) ได้ระบุถึงการกำหนดเกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินมูลค่าไม้ตามประเภทเนื้อไม้เบื้องต้นที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน (ตารางที่ 1) โดยมีแนวคิดดังนี้

ช่วงที่ 1 ช่วงเริ่มต้นตั้งแต่ปีที่ 1-5 (วัยเยาว์) กำหนดตามสัดส่วนการลงทุนต่อต้นไม้ที่ปลูก โดยยึดเอาการลงทุนภาครัฐเป็นเกณฑ์แต่ต้องคิดค่าใช้จ่ายทั้งหมด ได้แก่ ค่าแรงในการปลูก การดูแล และจัดการพื้นที่รวมถึงค่าบริหารจัดการป้องกัน ดูแลรักษาโดยรวม ได้แก่ เงินเดือนค่าจ้างสวัสดิการของผู้ดูแลรับผิดชอบ ตั้งแต่ระดับปฏิบัติถึงระดับบริหาร และรวมตลอดจนถึงค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการและการจัดทำ ฐานข้อมูล ฯลฯ ซึ่งกำหนดตามสัดส่วนการลงทุนต่อต้นไม้ที่ปลูก โดยภาครัฐ

ช่วงที่ 2 ช่วงอายุ 6-10 ปี (วัยหนุ่ม) เพิ่มขึ้นปีละ 100 บาททุกประเภทของไม้ที่ปลูกหรือตามมูลค่าจริงจนถึงปีที่ 10 ราคาของต้นไม้อยู่ที่ 1,000 บาทหรือตามมูลค่าจริง โดยระยะนี้มีการจัดประเภทไม้ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ไม้เนื้ออ่อน, เนื้อปานกลาง, เนื้อแข็ง หรือ โตเร็ว, โตช้า หรือ ให้ตีมูลค่าราคาตามความเหมาะสม โดยไม่น้อยกว่าระยะเริ่มต้นปีที่ 1-5 และให้คิดคำนึงถึงความจริงของไม้โตเร็วบางชนิด ที่สามารถใช้ทำเป็นสินค้าได้ในระยะ 8-10 ปี สำหรับไม้เนื้อแข็ง และเนื้อปานกลาง ระยะนี้ยังไม่เติบโตพอที่จะทำเป็นสินค้าที่มีคุณค่าได้ แต่ต้องคำนวณให้เกิดคุณค่า เพื่อจะนำไปใช้ในการประเมินค่า ณ เวลาหนึ่ง ซึ่งอาจรวมถึงคุณค่าในการดูดซับคาร์บอนไดออกไซด์ และคุณค่าอื่นๆ ในระบบนิเวศ

ช่วงที่ 3 ช่วงอายุ 11-20 ปี ให้คิดมูลค่าตามราคาจริง แต่ไม่ต่ำกว่า 1,000 บาทต่อต้น โดยแนวคิดในการคำนวณ ได้แก่

1. กำหนดจากมูลค่าจริงของไม้บางประเภทที่สามารถใช้ทำเป็นสินค้าได้ เช่น กระถิน เทพ หรือ ไม้โตเร็วชนิดอื่นๆ
2. กำหนดจากคุณค่าการดูแลรักษา และคุณค่าของคุณค่าไม้ในอนาคต ซึ่งต้องตั้งราคาให้ไม่ต่ำกว่า 1,000 บาท หรือมากกว่าราคาในช่วงที่ 2

3. คำนวณจากการดูดซับคาร์บอน การเก็บกักคาร์บอน

4. คำนวณจากการคิดคำนึงถึงความเสี่ยงที่รัฐอาจต้องรับผิดชอบ กรณีเกิดภัยพิบัติตามธรรมชาติ เช่น โคนพายุ ฯลฯ

ช่วงที่ 4 อายุ 20 ปี ขึ้นไป เป็นช่วงที่ต้องคิดราคาตามความจริงเท่านั้น และเป็นช่วงเวลาที่ผู้ปลูก จะต้องทยอยตัดต้นไม้เพื่อก่อให้เกิดมูลค่าเงินจริง ในกรณีไม่ตัด ให้คิดคำนวณราคาตามความเป็นจริงของต้นไม้แต่ละต้น ตามราคาท้องตลาดในเวลานั้น ซึ่งสามารถตีค่าเป็นทรัพย์สินใช้กับรัฐได้ เช่นเดียวกับช่วงที่ผ่านมาหรือช่วงที่ 1-3

ตารางที่ 1 รูปแบบการประเมินมูลค่าไม้เบื้องต้นของธนาคารต้นไม้ในปัจจุบัน

ประเภท เนื้อไม้	มูลค่าตามอายุ (บาท)											
	6 เดือน	2 ปี	3 ปี	4 ปี	5 ปี	6 ปี	7 ปี	8 ปี	9 ปี	10 ปี	11-19 ปี	20 ปี
	ถึง 1 ปี											
1. อ่อน	100	200	300	400	500	700	1000	1500	1800	2000	คิดตาม ปริมาตร	10000
2. ปานกลาง	100	200	300	400	500	600	900	1300	1700	2000	และ ราคา	15000
3. แข็ง	100	200	300	400	500	700	900	1200	1500	2000	ตลาด	15000

ที่มา: จินดา บุญจันทร์ และคณะ (2552ก)

โครงสร้างการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้

จากข้อมูลของ จินดา บุญจันทร์ และคณะ (2552ก) ได้ระบุถึงโครงสร้างการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ ประกอบด้วยระบบการจัดการของธนาคารต้นไม้สำนักงานใหญ่ และระบบการจัดการของธนาคารต้นไม้สาขา โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ธนาคารต้นไม้สำนักงานใหญ่ มีระบบการจัดการดังนี้

1. จัดเวที “ปลูกต้นไม้ในใจคน” ให้กับสมาชิกธนาคารต้นไม้สาขา
2. ขยายเครือข่ายธนาคารต้นไม้สาขา หรือสมาชิกธนาคารต้นไม้
3. ประชุมสัญจรประจำเดือนสามัญและวิสามัญ
4. ประชาสัมพันธ์โครงการให้รู้จักแพร่หลาย
5. จัดประชุมคณะกรรมการธนาคารต้นไม้และประเมินมูลค่าไม้
6. ขอรับสนับสนุนงบประมาณจากส่วนราชการ และเอกชน
7. จัดให้มีการอบรมสัมมนา ศึกษาดูงานแก่สมาชิก
8. ขอรับสนับสนุนกล้าไม้แก่สมาชิก และธนาคารต้นไม้สาขา
9. จัดกิจกรรมปลูกป่าชุมชน ป่าชายเลน หรือที่ดินสาธารณประโยชน์ เช่น วัด โรงเรียน ริมถนน ฯลฯ
10. ประสานงานและเข้าร่วมกิจกรรมกับหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน
11. ตรวจสอบธนาคารต้นไม้สาขา และสมาชิก

12. รายงานผลการดำเนินงานให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ธนาคารต้นไม้สาขา มีการแบ่งระบบการจัดการออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

1. กองทุนพันธุ์ไม้ มีบทบาท ดังนี้

1) ดำเนินการจัดหาปัจจัย 3 อย่าง คือ ถูงเพาะชำกล้าไม้ เมล็ดพันธุ์ไม้และ ต้นกล้าไม้

2) ให้สมาชิกแต่ละคนเบิกถูงเพาะชำไปทำกิจกรรมเพาะชำกล้าไม้ในครัวเรือนของตนเอง โดยมีหลักการจัดการที่ชัดเจน คือ ร้อยละ 80 สมาชิกได้ประโยชน์ ส่วนอีกร้อยละ 20 นำผลประโยชน์เข้ากองทุน ยกตัวอย่างเช่น เบิกถูงไป 100 ถูง ต้องคืนกล้าไม้ 20 ถูง

3) จัดทำทะเบียนกล้าไม้ของธนาคารต้นไม้สาขา โดยระบุรายละเอียดประเภทพันธุ์ไม้ และจำนวนสมาชิกที่เพาะกล้าไม้

2. เรือนเพาะชำกล้าไม้ เป็นระบบการจัดการกล้าไม้ของธนาคารต้นไม้สาขา เพื่อรองรับการจัดการกล้าไม้ที่สมาชิกคืนให้กับกองทุนพันธุ์ไม้ ตามอัตราที่ธนาคารต้นไม้สาขากำหนด พร้อมส่งเสริมให้มีการเพาะชำกล้าไม้เพื่อแจก แลก ขาย โดยเรือนเพาะชำ มีบทบาทสำคัญ ดังนี้

1) ดูแลทะเบียนกล้าไม้ของสมาชิก ทะเบียนกล้าไม้ของกองทุนพันธุ์ไม้ และทะเบียนกล้าไม้ของธนาคารต้นไม้สาขา

2) สนับสนุนกล้าไม้ให้สมาชิก ไปปลูกในที่ดินของตนเองคนละ 84 ต้น แต่ทว่าหากที่ดินมีจำกัดอนุโลมให้ปลูกอย่างน้อย 9 ต้น

3) สนับสนุนกล้าไม้สำหรับการเพาะปลูกในพื้นที่สาธารณะของชุมชน

4) จำหน่ายกล้าไม้ เพื่อสร้างรายได้ให้กับกองทุนพันธุ์ไม้ ทั้งนี้เพื่อให้มีเงินทุนขยายกิจกรรมการเพาะกล้าไม้และการปลูกต้นไม้ในปีต่อไป หรือนำมาจัดสวัสดิการต่างๆ ให้สมาชิก ฯลฯ ตามที่คณะกรรมการเห็นสมควร

5) รับฝากกล้าไม้ส่วนเกินของสมาชิก โดยมีค่าจัดการตามอัตราที่ธนาคารต้นไม้กำหนด

6) ดำเนินการจัดหาปัจจัยวัสดุ โรงเรือนเพาะชำ ดิน ปุ๋ยอินทรีย์ วัสดุการเกษตร ระบบน้ำ อุปกรณ์การเพาะชำ ฯลฯ ที่จำเป็นในการเพาะชำ

7) ขอรับกล้าไม้จากภาคส่วน ที่มีการเพาะชำกล้าไม้แจก

8) เพาะชำกล้าไม้เพื่อแจก แลก ขาย ให้กับสมาชิกหรือบุคคลโดยทั่วไป ในราคาที่ธนาคารต้นไม้กำหนด คือ ต้นละไม่เกิน 10 บาท

3. การบริหารจัดการ ธนาคารต้นไม้สาขาจะมีสมาชิก และดำเนินงาน โดยคณะกรรมการ สาขาละ 9-15 คน ทำหน้าที่ในตำแหน่งต่างๆ และมีบทบาทสำคัญดังนี้

1) จัดเวทีประชุมหลักสูตร “ปลูกต้นไม้ในใจคน” ภายใต้องค์ความรู้ตามวาระแห่งชาติ ว่าด้วยการปลูกต้นไม้ใช้หนี้

2) ส่งตัวแทนคณะกรรมการของธนาคารต้นไม้สาขา เพื่อดำรงตำแหน่งในธนาคารต้นไม้สำนักงานใหญ่ ตลอดจนเข้าร่วมกิจกรรมของธนาคารต้นไม้ในสาขาต่างๆ

3) ขยายรับสมัครสมาชิก

4) จัดทำพิธีเปิดธนาคารต้นไม้อย่างเป็นทางการ

5) เสนอข้อบังคับ ระเบียบ ขั้นตอนการดำเนินงานต่อที่ประชุมใหญ่ของสมาชิก เพื่อลงมติเห็นชอบ แล้วถือใช้บริหารจัดการ

6) จัดให้มีสวัสดิการ ค่าตอบแทนให้กับสมาชิกและคณะกรรมการตามสมควร

7) จัดทำฐานข้อมูลสมาชิกและพันธุ์ไม้

8) จัดทำแบบประเมินมูลค่าไม้ ตลอดจนแผนที่ GIS

4. สมาชิกธนาคารต้นไม้ ในแต่ละสาขาต้องมีสมาชิกอยู่ในหมู่บ้าน หรือชุมชน และมีพื้นที่ทำกินติดต่อกันใกล้เคียงกัน โดย

1) สมาชิกต้องสมัครใจที่จะเข้าร่วมเป็นสมาชิก โดยกรอกใบสมัคร เพื่อร่วมเป็นสมาชิกโดยสมบูรณ์ เมื่อผ่านการเรียนรู้ตามหลักสูตรการปลูกต้นไม้ใช้หนี้ตามนโยบายของรัฐบาล จากศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนที่ได้รับมอบหมายจาก คณะกรรมการผู้นำชุมชนแห่งชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี โดยมีวิทยากรหลัก 3 ท่าน คือ คุณจินดา บุญจันทร์ ว่าที่ร้อยตรีไสว แสงสว่าง และคุณพงศา ชูเนม หรือผู้รู้ตามที่คณะกรรมการธนาคารต้นไม้กำหนด

2) สมาชิกต้องเข้าร่วมทำกิจกรรมของธนาคารต้นไม้ตามหลักเกณฑ์ ของการปลูกต้นไม้ใช้หนี้ ทั้งการเพาะกล้าไม้ การปลูกต้นไม้บนที่ดินทำกินของตนเอง (อย่างน้อยคนละ 9 ต้น) และกิจกรรมอื่นๆ ตามแนวปฏิบัติของนโยบายและแนวทางที่ธนาคารต้นไม้กำหนด

3) สมาชิกสามารถนำกล้าไม้ส่วนเกิน จากการเพาะปลูกบนที่ดินทำกินของตนเอง ฝากเรือนเพาะชำของธนาคารต้นไม้สาขา เพื่อแลกเปลี่ยนหรือจำหน่ายตามหลักเกณฑ์ที่ธนาคารต้นไม้กำหนด

แนวทางที่ใช้ในการจัดตั้งธนาคารต้นไม้ในแต่ละสาขา

สำหรับแนวทางที่ใช้ในการจัดตั้งธนาคารต้นไม้ในแต่ละสาขา จะใช้การจัดเวทีเพื่อสร้างความเข้าใจ ที่เรียกว่า “เวทีปลูกต้นไม้ในใจคน” การจัดเวทีนี้เป็นการสร้างความรู้ ความเข้าใจ ให้ลูกศิษย์ทาง และเป็นไปในแนวทางเดียวกัน โดยมีเงื่อนไขความสัมพันธ์ของผู้ปลูก-กลุ่มองค์กร และเป้าหมายที่ชัดเจนตามแนวคิดและหลักการ โดยเน้นการปลูกเพื่อวัตถุประสงค์ที่หลากหลาย มิใช่เน้นรูปแบบการปลูกพืชในเชิงเดี่ยว ที่อาศัยความ โลกเพียงเพื่อต้องการให้ได้เงิน โดยง่ายและเร็ว ตลอดจนเป็นการระดมความรู้ ความคิด สร้างกระบวนการ ข้อตกลง และเป็นการประชาสัมพันธ์แนวทางต่อประชาชน (ไสว แสงสว่าง, 2552) ดังนั้นรูปแบบธนาคารต้นไม้จึงถูกกำหนดให้ มีจัดเวทีปลูกต้นไม้ในใจคนก่อนที่จะมีการจัดตั้งธนาคารต้นไม้สาขาต่างๆ

การประยุกต์แนวคิดธนาคารต้นไม้เพื่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้

จากหลักสำคัญของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ดังนั้นวิชาการด้านป่าไม้ได้แสดงมุมมองเอาไว้ว่า ทำอย่างไรจึงจะทำให้ทรัพยากรป่าไม้ที่ได้รับการจัดการยังคงดำรงอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ตลอดไป โดยสามารถอำนวยประโยชน์แก่สังคมมนุษย์ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และ

สภาพแวดล้อม ประกอบกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไทยในปัจจุบัน ได้หันมาให้ความสำคัญและสนับสนุนบทบาทของประชาชนที่อยู่ใกล้ชิดป่ามากขึ้น เนื่องจากบทพิสูจน์ของชุมชนหลายแห่งที่มีจิตวิญญาณในการรักษาผืนป่าอย่างเข้มแข็ง ถึงแม้ว่าการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ จะยังไม่เกิดกับชุมชนทุกที่ แต่หากรัฐเข้ามาส่งเสริมให้ประชาชนเหล่านั้น ได้มีโอกาส หรือส่งเสริมในกิจกรรมที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในภาคประชาชน เชื่อได้ว่าพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยจะค่อยๆ กลับคืนมาในอนาคตอันใกล้

จากหลักการของแนวคิดธนาคารต้นไม้ ที่มีสาระสำคัญอยู่ที่การให้ประชาชนโดยเฉพาะเกษตรกรปลูกต้นไม้เพื่อสร้างทรัพย์ในที่ดินทำกิน โดยทั้งต้นไม้และที่ดินจะได้รับรองสิทธิความเป็นเจ้าของ และประเมินค่าเป็นทรัพย์ออมเก็บไว้ในรูปแบบบัญชีธนาคารเหมือนกับเงินตราทั่วไป และสามารถใช้ทรัพย์ดังกล่าวชำระหนี้ หรือใช้เป็นหลักทรัพย์ในกรณีที่ต้องมีการทำธุรกรรมทางการเงินระหว่างรัฐกับประชาชน ด้วยกลยุทธ์สำคัญคือการให้ประชาชน และชุมชนได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ และดำเนินงานด้วยตนเอง

แนวคิดของธนาคารต้นไม้ จึงเป็นแนวคิดหนึ่งที่มีความน่าสนใจ ในการนำมาใช้เป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเชิงรุก ที่ทำให้ประชาชนในพื้นที่ต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกต้นไม้ โดยใช้เงื่อนไขผลประโยชน์เป็นกลยุทธ์ในการกระตุ้น หรือสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้นกับประชาชนทุกสถานะ ทั้งผู้ที่มีหนี้สินและผู้ที่ไม่หนี้สิน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกต้นไม้ลงในที่ดินทั้งที่มีเอกสารสิทธิ์ และพื้นที่ป่าของรัฐที่ประชาชนถือครองอยู่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ ตลอดจนดูแลรักษาต้นไม้ที่ตนเองปลูก เสมือนกับการดูแลผลประโยชน์ของตนเอง ซึ่งหากประชาชนทุกภาคส่วน ยอมรับในแนวคิดดังกล่าว โดยมีรัฐคอยให้การสนับสนุน เชื่อว่าประเทศไทยคงจะเต็มไปด้วยประชาชน ที่ต้องการมีส่วนร่วมในการปลูกต้นไม้

กฎหมายกับการพัฒนาโครงการในพื้นที่ป่า

ธนพร สุปรียศิลป์ และคณะ (2552) ได้สรุปสาระเกี่ยวกับกฎหมายกับการพัฒนาโครงการในพื้นที่ป่าว่า การพัฒนาโครงการในพื้นที่ป่ามักประสบปัญหาด้านข้อจำกัดต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อจำกัดด้านกฎหมายเชิงพื้นที่ ที่ถือเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาโครงการ ซึ่งในทางกฎหมายป่า สามารถแบ่งออกได้เป็นหลายประเภท ลักษณะพื้นที่ป่าที่แตกต่างกัน ย่อมส่งผล

ให้มีข้อจำกัดทางด้านกฎหมายในระดับที่แตกต่างกัน ดังนั้นขั้นตอนในการดำเนินการเพื่อขออนุญาต เพื่อพัฒนาโครงการจึงแตกต่างกัน บางโครงการ กฎหมายก็ไม่สามารถอนุญาตให้เข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ได้เลย ดังนั้นในการจัดทำโครงการใดๆ หลักการจัดทำโครงการสำคัญ ที่ผู้จัดทำโครงการต้องควรคำนึงถึงเพื่อให้บรรลุถึงความสำเร็จของกิจกรรมต่างๆ ที่อยู่ในโครงการ ประกอบด้วยด้านต่างๆ ดังนี้ คือ ด้านกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ ด้านนโยบายของรัฐ ด้านปัญหาในพื้นที่ ด้านวิชาการเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ด้านความคุ้มค่าต่อการลงทุน และด้านเวลาของโครงการ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ด้านกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ

การจัดทำโครงการใดๆ ย่อมต้องปฏิบัติตามกฎหมายที่มีบทบัญญัติในลักษณะที่ห้ามกระทำหรือบังคับให้ปฏิบัติตาม

กฎหมายที่ห้ามกระทำ ได้แก่

1. กฎหมายห้ามกระทำการอย่างเด็ดขาด เนื่องจากไม่มีบทบัญญัติที่จะอนุญาต
2. กฎหมายห้ามกระทำ แต่มีบทบัญญัติที่อาจอนุญาตได้ หรือบังคับให้ปฏิบัติตามอย่างหนึ่งอย่างใด
3. กฎหมายห้ามกระทำ แต่มีบทบัญญัติยกเว้นให้การกระทำนั้น ในบางกรณีไม่มีความผิดหรือมีประกาศยกเว้นไว้
4. กฎหมายห้ามกระทำ แต่มีบทเฉพาะกาลในเรื่องที่มีการกระทำนั้นอยู่ก่อนมีกฎหมายที่ห้าม

กฎหมายที่บังคับให้ปฏิบัติตาม ได้แก่

1. การชำระภาษีอากร ค่าธรรมเนียม ค่าฤชา ฯลฯ

2. การปฏิบัติตามเงื่อนไขภายหลังจากที่ได้รับอนุญาต

3. การปฏิบัติตามกฎหมาย หรือระเบียบที่กำหนด เช่น การขอให้พนักงานเจ้าหน้าที่จัดแจ้ง การขอขึ้นทะเบียน การปฏิบัติตามกฎระเบียบกรณีการเข้าไปในเขตอุทยานแห่งชาติ เป็นต้น

หลักกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับโครงการ

หลักกฎหมายที่ควรคำนึงถึงทั้งก่อนจัดทำโครงการ และในขณะดำเนินกิจกรรมตามโครงการ ได้แก่

ด้านพื้นที่หรือที่ดิน ที่ตั้งโครงการ ที่ตั้งของกิจกรรมย่อย หากพื้นที่เป็นป่า หรือป่าสงวนแห่งชาติ หรืออุทยานแห่งชาติ หรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า หรือเขตห้ามล่าสัตว์ป่า หรือที่ราชพัสดุ หรือลำน้ำในทะเล ซึ่งการจัดทำโครงการจะต้องคำนึงถึงข้อมูลกฎหมายเกี่ยวกับการขออนุญาตใช้พื้นที่ การขออนุญาตเข้าทำประโยชน์ หรืออยู่อาศัยในที่ดินนั้นตามกฎหมายแต่ละฉบับ

ด้านสิ่งปลูกสร้าง และต้นไม้ยืนต้น ผู้จัดทำโครงการจะต้องระวังในด้านการก่อสร้าง ด้านการขนส่งวัสดุ ด้านพื้นที่เก็บกองวัสดุ ทั้งก่อนและขณะก่อสร้าง ซึ่งบางกรณีจะต้องขออนุญาตต่อหน่วยงานของรัฐหลายแห่งตามกฎหมายแต่ละฉบับ และบางกรณีที่ไม่อาจอนุญาตได้ เช่น กรณีการก่อสร้างที่พกกลางทะเล กรณีเอกชนก่อสร้างสิ่งกีดขวางแม่น้ำ ลำน้ำ

ส่วนกรณีการปลูกต้นไม้ยืนต้นลงในที่พื้นที่ของโครงการ ผู้จัดทำโครงการจะต้องคำนึงถึงความเป็นเจ้าของต้นไม้ หรือสิทธิในการขออนุญาตตัดโค่นต้นไม้ยืนต้นนั้น ในอนาคตซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับสถานะทางกฎหมายของที่ดิน และชนิดไม้ ที่กฎหมายกำหนดให้เป็นไม้หวงห้ามหรือของป่าหวงห้าม

การบริหารโครงการและการดำเนินกิจกรรมย่อย ในแต่ละโครงการที่มีการกระทำตามกิจกรรมย่อยต่างๆ ผู้จัดทำโครงการจะต้องคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพที่ดิน สภาพต้นไม้ที่มีอยู่เดิม สภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งในกิจกรรมของโครงการบางกรณี จะต้องขออนุญาตตามกฎหมาย และระเบียบที่เกี่ยวข้อง เช่น กิจการโรงรับจำนำ กิจการโรงฆ่าสัตว์ กิจการโรงแรม

กิจการร้านอาหาร ซึ่งมีกฎหมายที่ควบคุมกิจการแต่ละประเภทตามกฎหมายเฉพาะแต่ละฉบับ และบางกรณีต้องขออนุญาต หรือปฏิบัติตามในด้านการศึกษา หรือวิจัยทางวิชาการ

ผลผลิต โครงการส่วนใหญ่ต้องการผลผลิตในลักษณะสิ่งของ วัตถุ ผลิตภัณฑ์ หรือในลักษณะการขายบริการ หรือในลักษณะข้อมูลการศึกษาวิจัย ผู้จัดทำโครงการจะต้องคำนึงถึงการมีผลผลิตไว้ในกรอบวง ที่มีกฎหมายห้ามไว้ หรือจะต้องปฏิบัติตามกฎหมายที่กำหนด เช่น การมีแร่ไว้ในครอบครอง การมีไม้หวงห้าม หรือของป่าหวงห้ามไว้ในครอบครอง การมีวัตถุเคมีภัณฑ์อันตรายไว้ในครอบครอง เป็นต้น

การนำผลผลิตออกสู่ตลาด ผู้จัดทำโครงการต้องคำนึงถึงวิธีการขนส่ง พาหนะขนส่ง และผลผลิตที่จะทำการขนส่งนั้นต้องขออนุญาตขนส่ง ซึ่งในกฎหมายเรียกว่า การเคลื่อนที่ เช่น กรณีการนำไม้หวงห้าม ไม้แปรรูป ของป่าหวงห้ามเคลื่อนที่ กรณีการนำไม้ และของป่าออกจากป่าสงวนแห่งชาติ จะต้องขออนุญาตนำไม้เคลื่อนที่ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 มาตรา 34 หรือกรณีการนำแร่เคลื่อนที่ จะต้องขออนุญาตตามพระราชบัญญัติแร่ พุทธศักราช 2510 เป็นต้น

ด้านนโยบายรัฐ

ผู้จัดทำโครงการควรศึกษานโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับโครงการในลักษณะต่างๆ เช่น มติคณะรัฐมนตรี แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นโยบายของกฎกระทรวง ซึ่งนโยบายของรัฐลักษณะต่างๆ นี้ จะมีผลกระทบถึงการอนุญาต และการปฏิบัติตามกฎหมายในข้อ 1 ข้างต้นด้วย บางกรณีมีลักษณะเป็นการส่งเสริมให้มีโครงการได้ และเอื้ออำนวยความสะดวก หรือเอื้อประโยชน์ เช่น มาตรการช่วยเหลือผู้ประกอบการก่อสร้าง มาตรการลดภาษีแก่ผู้ลงทุนประกอบกิจการ บางกรณีนโยบายของรัฐมีลักษณะเป็นอุปสรรค ปัญหาหรือข้อขัดแย้งอันมิผลให้การจัดทำและการดำเนินกิจกรรมตามโครงการ ไม่อาจสำเร็จตามวัตถุประสงค์ เป้าหมายของโครงการหรืออาจทำให้ล่าช้ากว่ากำหนด เช่น มติคณะรัฐมนตรีที่ห้ามการใช้ประโยชน์ใดๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 ทุกกรณี มีผลให้ส่วนราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุญาต ให้ใช้พื้นที่หรือที่ดินของรัฐ จะไม่พิจารณาอนุญาตให้

ด้านปัญหาในพื้นที่

โครงการใดๆ ที่จำเป็นต้องใช้พื้นที่ในการก่อสร้าง ควรระมัดระวังความอ่อนไหวตาม กระแสสังคม วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่โครงการ และพื้นที่ใกล้เคียง และ อาจเกิดแรงต่อต้านโครงการ ดังนั้นผู้จัดทำโครงการจึงควรประชาสัมพันธ์โครงการ และคำนึงถึง ปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนในพื้นที่ โดยการจ่ายเงินชดเชยความเสียหายหรือให้ ค่าตอบแทนประโยชน์ในรูปแบบอื่น

นอกจากปัญหาที่เกิดจากประชาชนในพื้นที่ ยังต้องควรคำนึงถึงปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ ด้าน กายภาพของพื้นที่ เช่น เป็นพื้นที่เนินเขาที่มีความลาดชันสูง ชนิดดินเป็นดินทราย มีผลต่อการ ออกแบบก่อสร้าง การขนส่ง และน้ำซึมรั่ว การพังทลายของดิน เป็นต้น

ด้านวิชาการที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การดำเนินกิจกรรมตามโครงการ ย่อมมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อยู่เสมอ สิ่งที่ต้องระมัดระวังอย่างมาก คือ มลพิษตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาสิ่งแวดล้อม แห่งชาติ พ.ศ. 2535 เพราะถ้ามลพิษ จะมีความหมายที่กว้างขวาง เช่น ขยะ น้ำเสีย สิ่งปฏิกูล อากาศเสีย แรงสั่นสะเทือน ฝุ่นละออง แสงสะท้อน เป็นต้น ซึ่งจะต้องปรับปรุงแก้ไขกิจกรรมของ โครงการ

กรณีการใช้พื้นที่ป่าในรูปแบบต่างๆ ตามโครงการ ยังต้องคำนึงถึงการจัดทำรายงานการ วิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ตามประกาศกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและ สิ่งแวดล้อม หรือตามประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือตามมติ คณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 13 กันยายน พุทธศักราช 2537 และที่แก้ไขเพิ่มเติม รวมทั้งการจัดทำข้อมูล ด้านสิ่งแวดล้อมเบื้องต้น

ด้านความคุ้มค่าต่อการลงทุน

โครงการต่างๆ ส่วนมากจะคำนึงถึงผลกำไรในเชิงเศรษฐกิจ เป็นเงินและมูลค่าเศรษฐกิจ โดยสัมพันธ์กับช่วงระยะเวลาหนึ่งที่จะได้รับจนถึงจุดคุ้มทุน ซึ่งจะต้องคิดคำนวณต้นทุนต่างๆ และ

ค่าความเสื่อมสภาพของโครงการ รวมทั้งความล้าสมัยของเทคโนโลยีที่อาจจะต้องปรับปรุงแก้ไข แต่บางโครงการมุ่งหมายผลผลิต เป็นข้อมูลความรู้ทางวิชาการ เพื่อพัฒนาในเชิงการค้า และการอุตสาหกรรมต่อไป ซึ่งมีมูลค่ามากกว่าเชิงเศรษฐกิจ

ด้านเวลาของโครงการ

1. เวลาในขณะที่สำรวจข้อมูล และก่อนการอนุญาต
2. เวลาในระหว่างการขออนุญาตจนได้รับอนุญาต
3. เวลาในระหว่างการก่อสร้างตามโครงการ
4. เวลาในขณะที่ดำเนินกิจกรรมตามโครงการ และการปรับปรุงแก้ไข
5. เวลาสิ้นสุดของโครงการ และระยะเวลาตลอดโครงการ

ซึ่ง ธนพร สุปรียศิลป์ และคณะ (2552) ได้กล่าวถึงภาพรวมของกฎหมาย และข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำโครงการพัฒนาในพื้นที่ป่า ดังนี้

1. การจัดทำโครงการฯ ในเขตป่าที่กำหนดโดยกฎหมาย จะประกอบด้วยกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 กฎกระทรวงฉบับที่ 16 พุทธศักราช 2498 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 และพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535

2. การจัดทำโครงการฯ ในเขตป่าที่กำหนดโดยมติคณะรัฐมนตรี จะประกอบด้วยมติฯ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2504 และมติอื่นๆ ที่จำแนกเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินของรัฐ มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 26 มกราคม พุทธศักราช 2511 และวันที่ 22 เมษายน พุทธศักราช 2512 หลักเกณฑ์การกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ และมาตรการการใช้ประโยชน์ที่ดินในลุ่มน้ำ (ปีง-วัง) ตามมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 28 พฤษภาคม พุทธศักราช 2528 และ

วันที่ 12 ธันวาคม พุทธศักราช 2532 มติคณะรัฐมนตรี วันที่ 15 พฤษภาคม พุทธศักราช 2533 มติคณะรัฐมนตรี วันที่ 10 และ 17 มีนาคม พุทธศักราช 2535 มติคณะรัฐมนตรี วันที่ 13 กันยายน พุทธศักราช 2538 และ วันที่ 19 พฤษภาคม พุทธศักราช 2538

3. การจัดทำโครงการฯ ในเขตพื้นที่หวงห้ามอื่นๆ เช่น วนอุทยานแห่งชาติ สวนรุกขชาติ สวนป่าของรัฐ สวนพฤกษศาสตร์ พื้นที่ปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติ พื้นที่เตรียมการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า เป็นต้น การขอใช้พื้นที่ หรือการขออนุญาตหรืออนุมัติตามปกติ จะไม่ให้มีการทำประโยชน์ใดๆ แต่หากเป็นโครงการที่มีความสำคัญ และจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ส่วนราชการที่มีอำนาจพิจารณาตามหลักวิชาการ และหลักความเหมาะสมเพิ่มเติม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วมด้วยแนวคิดธนาคารต้นไม้ โดยเลือกบ้านคลองเรือ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร เป็นกรณีศึกษา ซึ่งได้มีการตรวจเอกสารงานวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาดังต่อไปนี้

โครงการในด้านการส่งเสริมการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้

บัณฑิต บุญสม (2535) ที่ได้มีการศึกษาเรื่องประเมิณผลสำเร็จของโครงการให้สิทธิทำกินและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ที่องค์บ้านโนนสมบูรณ์ บริเวณป่าสงวนฯ ป่าแม่ระกา ตำบลโกสัมพดี อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งจากผลการศึกษาพบว่า การให้สิทธิทำกินประสบความสำเร็จในบางส่วน คือในด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและเฉพาะในส่วนราษฎรที่ได้รับสิทธิทำกินในที่ดินส่วนใหญ่จะยึดปฏิบัติตามเงื่อนไข สทก. ที่ทางราชการกำหนด เนื่องจากการให้สิทธิทำกินทำให้สภาพความเป็นอยู่ของราษฎรดีขึ้น และมีระดับรายได้เพิ่มขึ้น แต่สำหรับครัวเรือนที่ไม่ได้รับสิทธิจะยังคงมีการบุกรุกทำลายป่าอยู่อีก และในส่วนของ การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สำหรับความคิดเห็นในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และการปลูกป่าไว้ใช้เองนั้น ครัวเรือนที่ได้รับสิทธิทำกินส่วนใหญ่มีความเห็นชอบ ส่วนผู้ที่ไม่ได้รับสิทธิทำกินมีความเห็นด้วยส่วนน้อย ซึ่งจากผลการศึกษาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าเมื่อมีโครงการใดก็ตามที่เอื้อประโยชน์ต่อประชาชน ย่อมทำ

ให้ได้รับการตอบรับที่ดีจากประชาชน โดยเฉพาะการได้รับความร่วมมือในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจากประชาชน

นอกจากนี้แล้วเมื่อได้ศึกษาเพิ่มเติมในงานวิจัยของ ชิต ณะไชย (2540) ที่ได้ศึกษาเรื่องการประเมินโครงการรณรงค์เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภายใต้แผนปฏิบัติการเพื่อการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมในระดับจังหวัด ปี 2540 ของจังหวัดน่าน โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาอยู่ 3 ประการด้วยกัน คือ 1) เพื่อประเมินความจำเป็นของโครงการ 2) เพื่อประเมินความเหมาะสมของโครงการ โดยเฉพาะการบริหารและจัดการ โครงการงบประมาณกิจกรรมหน่วยงานรับผิดชอบ 3) เพื่อเป็นการวิเคราะห์การบรรลุเป้าหมายของโครงการว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการหรือไม่ และอบรมไปแล้วสามารถนำไปปฏิบัติต่อชุมชนมากน้อยเพียงใด

จากผลงานวิจัยของ ชิต ณะไชย (2540) ได้ระบุผลที่เกิดขึ้นในแต่ละด้าน ดังนี้

1. ด้านสภาพแวดล้อม พบว่ามีความจำเป็นในการจัดทำ โครงการรณรงค์เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของอำเภอเมืองน่าน ส่วนวัตถุประสงค์ และเป้าหมายของโครงการ มีความเหมาะสมและมีความเป็นไปได้ในการดำเนินการ
2. ด้านปัจจัยเบื้องต้น พบว่าหน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการมีความสามารถและความพร้อม ในด้านบุคลากร แต่ยังมีปัญหาในด้านการขาดงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ และหน่วยงานอื่นมาสนับสนุน
3. ด้านกระบวนการ พบว่ามีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการโครงการในระดับอำเภอ และคณะกรรมการประสานงานโครงการในระดับจังหวัด มีการชี้แจงเกี่ยวกับแนวทางและวิธีการในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ประชาชนทราบ แต่ในการอบรมยังมีการใช้สื่อที่ไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ และยังขาดวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อมโดยตรง มาเป็นผู้ให้การอบรม ตลอดทั้งยังขาดกิจกรรมให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมปฏิบัติในระหว่าง การฝึกอบรมและหลังจากฝึกอบรมเสร็จสิ้น

4. ด้านผลผลิต พบว่าอาสาสมัครผู้นำชุมชนที่ผ่านการฝึกอบรมตามโครงการรณรงค์เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับที่ดี ในส่วนของความคิดเห็นถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนส่วนใหญ่ เห็นว่าอยู่ในระดับรุนแรงมาก ในด้านการปฏิบัติของอาสาสมัครผู้นำชุมชนนั้น ส่วนใหญ่เคยเข้าร่วมในการรักษาสภาพแวดล้อมในชุมชน โดยร่วมมือกับหน่วยงานราชการในการให้ความรู้กับประชาชน และสอดส่องดูแลสภาพแวดล้อมในชุมชน และหากหน่วยงานราชการจะจัดทำโครงการรณรงค์และอบรมเกี่ยวกับการพัฒนาและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ส่วนใหญ่ยินดีเข้าร่วมแต่ไม่ยินดีให้บุคคลในครอบครัวเข้าร่วมในกิจกรรมฝึกอบรม และเป็นอาสาสมัคร จากผลการศึกษาจึงสรุปได้ว่า มีความจำเป็นในการจัดให้มีโครงการรณรงค์เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างจิตสำนึกและความตระหนักให้กับประชาชน โดยที่วัตถุประสงค์ของโครงการมีความเหมาะสม และเป็นไปได้ในการดำเนินการ และหน่วยงานที่รับผิดชอบมีความพร้อมของในด้านบุคลากร แต่ยังคงขาดงบประมาณ และสื่อที่ใช้ในการดำเนินการยังขาดประสิทธิภาพ จึงทำให้การดำเนินการยังไม่บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ข้อ 3 ที่ต้องการให้อาสาสมัครมีการรวมกลุ่มจัดกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ในงานวิจัยของ จรวย อินทร์จันทร์ (2544) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของโครงการส่งเสริมการปลูกไม้เศรษฐกิจ กรณีศึกษาจังหวัดเพชรบุรี โดยจากผลการวิจัยระบุว่า ผู้เข้าร่วมโครงการ โดยส่วนใหญ่มีที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์ มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เมื่อพิจารณาถึงไม้ที่นิยมปลูก พบว่า สะเดา เป็นชนิดพันธุ์ที่ได้รับความนิยมมากที่สุด โดยคิดเป็นร้อยละ 35.7 รองลงมาได้แก่ สนประติพัทธ์ สัก และโกกงาง และสำหรับปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของโครงการ พบว่า ปัจจัยด้านวิถีชีวิต และจำนวนแรงงาน มีผลต่อความสำเร็จในด้านต้นไม้ที่ปลูก ส่วนปัจจัยด้านรายได้ ปัจจัยด้านความสนใจในโครงการของผู้เข้าร่วมโครงการ และปัจจัยด้านการสนับสนุนจากทางราชการ เหล่านี้มีผลต่อการเป็นผู้นำในการปลูกป่า และท้ายสุดสำหรับความสำเร็จในการจัดการสวนป่าของเกษตรกร พบว่าไม่มีปัจจัยใดมีผล โดยจรวย อินทร์จันทร์ ให้ข้อสังเกตว่าความสำเร็จของโครงการโดยรวม จะขึ้นอยู่กับรายได้ของเกษตรกรเพียงปัจจัยเดียวเท่านั้น จึงให้ข้อเสนอแนะว่าโครงการปลูกป่าเป็นการลงทุนระยะยาว ควรริเริ่มขึ้นในกลุ่มของผู้ที่มีรายได้สูงเป็นอันดับแรก นอกจากนี้การคัดเลือกผู้เข้าร่วมโครงการควรเน้นผู้ที่มีวิถีชีวิตที่เหมาะสม และควรให้การสนับสนุนทางด้านวิชาการอย่างต่อเนื่อง

กิติชัย รัตนะ และคณะ (2550) ได้นำเสนอรายงานการประเมินโครงการป่ารักษ์ แผ่นดินเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่จัดทำโดยสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย ที่พบว่าโครงการประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ทั้งในด้านประสิทธิภาพและประสิทธิผล ถึงแม้จะมีอุปสรรคในการดำเนินงานจากการปฏิรูประบบราชการ การปรับลดงบประมาณของโครงการ ภาวะเบียบในการเบิกจ่ายงบประมาณ และความไม่คล่องตัวในการอนุมัติงบประมาณของพื้นที่โครงการ พื้นฐานความรู้ ภาษา และวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวบ้าน ซึ่งจากการศึกษารายงานการประเมิน พบว่าปัจจัยที่เป็นส่งเสริมความสำเร็จได้แก่ การให้ความรู้เรื่องคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน ความเข้มแข็งของชุมชน เครือข่าย หน่วยงานภาครัฐ มีการยอมรับ และบูรณาการทำงาน และการส่งเสริมการทำงานระหว่างหน่วยงาน ส่วนปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการดำเนินโครงการคือ ปัญหาเรื่องการสื่อสารโดยชุมชนบางพื้นที่ไม่เข้าใจถึงเป้าหมายของการจัดการที่ชัดเจน

จากผลงานวิจัยในด้าน โครงการที่ส่งเสริมการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ดังที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่าโครงการในลักษณะดังกล่าว เป็นแนวทางหนึ่งที่มีบทบาทต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประเทศ รวมทั้งความกินคืออยู่ดีของประชาชน ที่มีส่วนในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ให้สามารถอนุรักษ์ทรัพยากรในพื้นที่ให้คงอยู่ต่อไปได้ โดยที่โครงการในลักษณะดังกล่าว ควรมีการส่งเสริมและให้การสนับสนุนทางด้านวิชาการอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะเป็นผลดีต่อการดำเนินงาน ฉะนั้นธนาคารต้นไม้จึงเป็นอีกโครงการหนึ่งที่น่าสนใจ ในการศึกษาถึงผลที่เกิดขึ้นต่อชุมชน

ทั้งนี้นอกจากแนวทางในการศึกษา ที่ได้รับจากผลการศึกษาและข้อเสนอแนะต่างๆ ในงานวิจัยเกี่ยวกับ โครงการในด้านการส่งเสริมการอนุรักษ์ และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ดังที่ได้กล่าวมาในข้างต้นแล้ว ยังได้ศึกษางานวิจัยในด้านการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เพื่อแสวงหาแนวทางในการศึกษาเพิ่มเติม โดยมีรายละเอียดดังจะกล่าวในหัวข้อถัดไป

ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

เมื่อก้าวถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่า งานของ ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2528) นับได้ว่างานวิจัยของ เป็นงานบุกเบิกกระตุนๆ ของประเทศไทย ที่ดึงเอาชุมชนเข้ามามี

ส่วนร่วมในการจัดการป่าและร่วมรับผลประโยชน์ นอกจากปล่อยให้ภาระหน้า และความรับผิดชอบต้องตกอยู่กับรัฐเพียงฝ่ายเดียวเหมือนดังเช่นที่ผ่านมา โดยจะเน้นกิจกรรมป่าชุมชนเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาชนบท

จากงานวิจัยของ วุฒิเทพ อินทปัญญา และคณะ (2534) ได้มีข้อเสนอแนะที่ให้การสนับสนุนการจัดการป่าไม้โดยชุมชนว่า การปล่อยให้องค์กรของชุมชนจัดการป่าชุมชนเอง จะเป็นวิธีที่เป็นไปได้มากที่สุด และจะประสพผลดีที่สุด โดยหน่วยงานของรัฐควรทำหน้าที่ให้การสนับสนุน และได้เน้นในตอนท้ายว่าปัญหาในการจัดการป่าชุมชนที่รัฐจะต้องแก้ไขคือ การยอมรับให้ชุมชนเข้ามาดำเนินการป่าชุมชนในพื้นที่ได้โดยไม่ผิดกฎหมาย

นอกจากนี้แล้วในงานวิจัยของ เสมอ ลิมชวงค์ (2536) ได้มีคำกล่าวที่สื่อถึงการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยระบุว่าเจ้าหน้าที่ระดับผู้อำนวยการในโครงการพัฒนาที่สูงคอยสามหมื่น ได้ยืนยันความคิดเห็นว่าถึงแม้ว่าพื้นที่ของโครงการเป็นพื้นที่อนุรักษ์จะอยู่ในเขตลุ่มน้ำชั้นหนึ่งก็ตาม แต่ประชาชนก็สามารถอยู่ร่วมกับป่าได้ ซึ่งจากงานวิจัยของ อภิชัย พันธเสน (2539) พบว่ามีความคิดเห็นสอดคล้องกันกับงานวิจัยของ วุฒิเทพ อินทปัญญา และคณะ (2534) กล่าวคือควรมีการปรับทัศนคติในการจัดการพื้นที่ป่านอกเหนือจากที่กรมป่าไม้เคยมีประสพการณ์ นั่นคือการแบกรับภาระหน้าที่ความรับผิดชอบเอาไว้กับหน่วยงาน และเจ้าหน้าที่ของรัฐเพียงฝ่ายเดียว แต่เปลี่ยนมาให้การยอมรับให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่า และในขณะเดียวกันก็เป็นผู้ร่วมรับผลประโยชน์ด้วย

ส่วนในงานวิจัยของ จรุงรัตน์ หิรัญชอุพะ (2542) ที่ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของราษฎรในโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูงในกลุ่มน้ำห้วยของผา จังหวัดกาญจนบุรี โดยผลการศึกษาพบว่า ถึงว่าราษฎรจะมีอาชีพทำไร่เป็นหลัก มีรายได้เฉลี่ยที่ไม่มากนักประมาณ 69,941 บาทต่อปี และราษฎรโดยส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดอื่น โดยมีระยะเวลาการอยู่อาศัยเฉลี่ย 12.5 ปี และมีพื้นที่ถือครองโดยเฉลี่ยเพียง 36.8 ไร่ แต่ราษฎรส่วนใหญ่ได้ให้ความร่วมมือในกิจกรรมของการวางแผนและการปฏิบัติตามโครงการฯ ในระดับค่อนข้างดี โดยจากการศึกษาพบว่ามีปัจจัยที่มีนัยสำคัญต่อการมีส่วนร่วมด้านการวางแผนงาน คือ เพศ รายได้ และปัจจัยที่มีนัยสำคัญต่อการปฏิบัติตามโครงการ คือ ระยะเวลาในการอยู่อาศัย และการร่วมมือทางสังคม โดยในผลการศึกษาได้ระบุว่า ในการพัฒนาด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ ควรที่จะพิจารณาในบทบาทหญิงชายต่อการร่วมวางแผนงาน การยกระดับการศึกษาของประชาชนในท้องถิ่น การ

ยกระดับรายได้ การปรับปรุงระบบจิตใจต่างๆ การสนับสนุนในการรวมกลุ่ม และปรับปรุงการประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานภาครัฐ

นอกจากนี้แล้ว จากการศึกษาของ เกรียงไกร บุญเลื่อน (2543) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนบ้านบก ตำบลห้วยทราย อำเภอนองแคว จังหวัดสระบุรี พบว่าได้มีการศึกษาในประเด็นคล้ายๆ กันกับงานวิจัยของ จรูญรัตน์ หิรัญชูปพะ (2542) ในเรื่องของปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยผลการศึกษาพบว่า เพศของหัวหน้าครัวเรือน และจำนวนแรงงานในครัวเรือน เป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วม เนื่องจากวัฒนธรรมไทย เพศชายจะได้รับการยอมรับในการเป็นผู้นำ ดังนั้นการตัดสินใจในธุรกิจต่างๆ ของครัวเรือนทุกเรื่องจะเป็นหน้าที่ในความรับผิดชอบของฝ่ายชายและครัวเรือนใดมีสมาชิกที่อยู่ในวัยแรงงานมาก จะมีโอกาสหารายได้มาจุนเจือครอบครัวได้มากพอจึงสามารถสละเวลาว่างเข้ามาร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้ และในการที่จะส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในพื้นที่ให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการประสานงานกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง ให้เข้ามามีส่วนร่วมร่วมกันดำเนิน โครงการด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต และ โครงการประชาสัมพันธ์ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จึงเป็นสิ่งจำเป็น

สุรินทร์ อ้นพรม (2543) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมของชุมชนในเขตภูเขา ลุ่มน้ำขาน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการศึกษาที่พิจารณาถึงรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมของชุมชนโดยนำเทคนิคและเครื่องมือด้านวนศาสตร์ชุมชนมาใช้ ประกอบด้วย การสัมภาษณ์เชิงโครงสร้างการสัมภาษณ์ผู้รู้ การสัมภาษณ์โดยเดินศึกษาพื้นที่ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนมีพลวัต สถาบันของชุมชนซึ่งประกอบด้วยระบบความเชื่อ กฎเกณฑ์ กลุ่ม/องค์กร และเครือข่ายชาวบ้าน ได้รับการพัฒนาขึ้นโดยชุมชนเพื่อจัดการสถานการณ์ต่างๆ ที่เข้ามากระทบกับชุมชนและทรัพยากรในช่วงเวลาต่างๆ กันสถาบันของชุมชนมีประสิทธิภาพมากกว่าสถาบันหลักที่มีอยู่ การอยู่รอดของทรัพยากรป่าไม้ในเขตภูเขาภายใต้การจัดการร่วมของชุมชนมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการ ทั้งนี้การจัดการร่วมของชุมชนส่งผลให้ทรัพยากรป่าไม้คงอยู่เพราะชุมชนมีการควบคุมการเข้าถึงทรัพยากร มีการกำหนดกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ มีการบำรุงรักษาทรัพยากรที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน

กาญจนา ทิพย์มาก (2547) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนมุสลิม กรณีศึกษาตำบลกาลอ อำเภอรามัน จังหวัดยะลา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้เป็นสำคัญ ตลอดจนศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งจากผลการศึกษาพบว่า ชุมชนมีการพัฒนารูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นที่น่าสนใจที่ผลการศึกษาระบุว่า ชุมชนได้มีการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบการจัดการจากระบบตระกูล ที่ใช้วัฒนธรรม ความเชื่อเป็นแนวทางในการจัดการ มาเป็นการจัดการในรูปแบบป่าชุมชน ที่มีการพัฒนาแผนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนจนเกิดเป็นรูปแบบการจัดการทรัพยากรที่มีรูปธรรมมากขึ้น โดยมีการกำหนดกฎระเบียบการใช้ประโยชน์และการจัดการ โดยชุมชน นอกจากนี้ยัง ได้มีข้อเสนอแนะจากผลงานวิจัยอีกว่า นอกจากการที่รัฐได้กำหนดบทบาทความสำคัญของชุมชนที่มีต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตนแล้ว รัฐควรแสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้ในการพัฒนาส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการอย่างจริงจังมากยิ่งขึ้น เพื่อให้กิจกรรมการจัดการป่าของชุมชนสามารถดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน

นอกจากนี้จากรายงานการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากร ในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน: ศึกษากรณีภาคเหนือ ของคุณิต เวชกิจ และคณะ (2548) ได้ระบุว่า เนื่องจากชุมชนในพื้นที่เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการได้ประโยชน์จากพื้นที่ ดังนั้นการเสริมสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ จะต้องมีการแสดงออกของกิจกรรมและแผนปฏิบัติที่เด่นชัดว่า ประชาชนได้ประโยชน์อะไรจากกิจกรรมนั้น ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนที่ร่วมกิจกรรมเกิดความสำนึกในความเป็นเจ้าของ ซึ่งจะทำให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินงานและบำรุงรักษาต่อไป ทั้งนี้การมีส่วนร่วมของประชาชนจะช่วยลดปัญหาความขัดแย้งลงได้ เพราะเมื่อประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการ จะทำให้ประชาชนเกิดความตระหนักและเห็นความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ ปัญหาระหว่างคนกับป่าก็จะลดลง มีการใช้ทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังนั้นเมื่อประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีในพื้นที่ที่ตนอยู่อาศัย ไม่ต้องอพยพย้ายถิ่นฐานโดยการบุกรุกพื้นที่ใหม่เพื่อขยายที่ทำกิน การเบียดเบียนผืนป่าดังเช่นในอดีตก็จะไม่เกิดขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ MIDAS (1993 อ้างใน อภิชัย พันธเสน, 2545) ในเงื่อนไขสำคัญที่จะช่วยให้ประชาชนมีสิ่งจูงใจที่จะรักษาพื้นที่ป่า นั่นคือประชาชนจะต้องมีกรรมสิทธิ์ในที่ทำกินของตนเอง ซึ่งจะทำให้ประชาชนมีความมั่นใจที่จะพัฒนาที่ดินของตนไปพร้อมๆ กับการอนุรักษ์ โดยมีผลประโยชน์ตอบแทนคือผลผลิตจากป่า น่าจะทำให้ประชาชนมีความรู้สึกว่าเขาเป็นเจ้าของ ซึ่งจะทำให้ประชาชนครอบครองในลักษณะที่ทำให้พวกเขาได้ประโยชน์จากป่าที่ยั่งยืนที่สุด

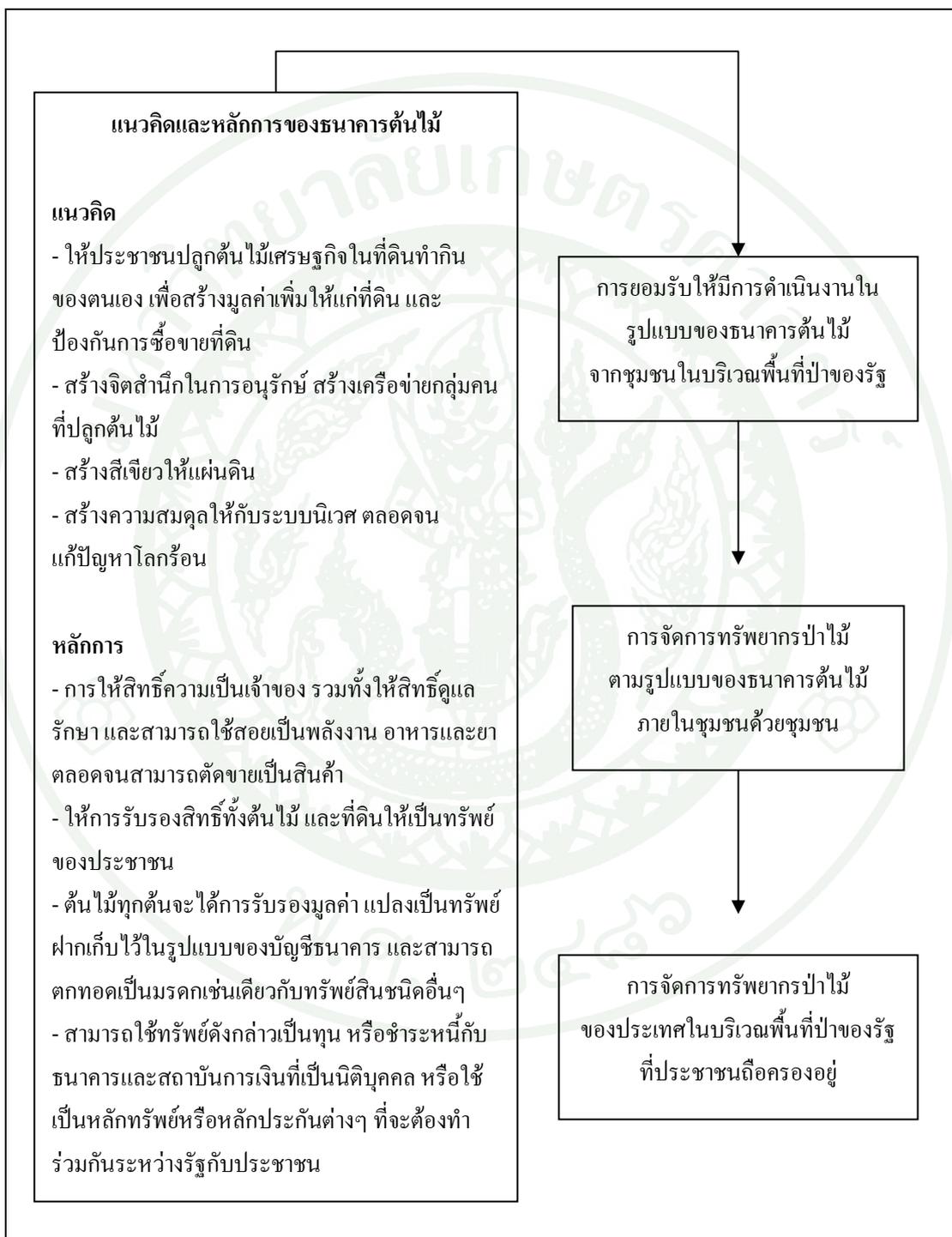
สุดท้าย นันทนิตย์ ตรีนันทวัน (2548) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนบ้านปากคลอง จังหวัดชุมพร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรชุมชนในรูปแบบการบริหารจัดการป่าชุมชน ลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนและปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งจากผลการศึกษาในด้านการมีส่วนร่วมพบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและค้นหาสาเหตุของปัญหาในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งสัมพันธ์กับการรับรู้ข่าวสารข้อมูล การใช้ประโยชน์จากป่าและรายได้ การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงานด้านป่าชุมชนสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากป่า การฝึกอบรมด้านป่าไม้และการรับรู้ข่าวสารข้อมูล นอกจากนี้ยังพบว่าการมีส่วนร่วมในการดำเนินการตามแผนที่วางไว้สัมพันธ์กับการรับรู้ข่าวสาร และการมีส่วนร่วมในการติดตามควบคุมการดำเนินกิจกรรมและประเมินผลงานที่ได้ดำเนินการไปตามแผนมีความสัมพันธ์กับการรับรู้ข่าวสารข้อมูลเช่นกัน นอกจากนี้จากผลการศึกษาของ นันทนิตย์ ตรีนันทวัน (2548) ยังได้เสนอว่า การที่จะทำให้ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากขึ้น การให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนเป็นสิ่งสำคัญ และควรให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนการดำเนินงาน ตั้งแต่การวางแผนงานจนถึงการตรวจสอบการดำเนินงาน ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนเกิดความรู้สึกที่จะอนุรักษ์ป่าชุมชนตลอดไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการตรวจเอกสารแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการวิจัยครั้งนี้ ได้ชี้ให้เห็นว่าแนวคิดการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เป็นพัฒนาการทางความคิดเพื่อการจัดการที่ได้รับการยอมรับมากขึ้นเรื่อยๆ โดยให้ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการจัดการและร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ดังนั้นจากผลการตรวจเอกสารจึงนำมาสู่กรอบแนวคิดในการวิจัยที่มีรายละเอียดดังนี้

แนวคิดและหลักการของธนาคารต้นไม้ เป็นกลยุทธ์ที่กระตุ้นให้ชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์เกิดการยอมรับ เกิดการจัดตั้งองค์กร เกิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ตามรูปแบบของธนาคารต้นไม้ภายในชุมชน ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมจากประชาชนในพื้นที่อย่างแท้จริงและจะเป็นผลดีต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประเทศในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐที่ประชาชนถือ

ครองอยู่ โดยเป็นพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ หรือกรรมสิทธิ์ที่ถูกต้องตามกฎหมาย และเป็นประโยชน์ต่อการเพิ่มพื้นที่ป่าของประเทศต่อไป (ภาพที่ 6)

ภาพที่ 6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีการวิจัย

การวิจัยในหัวข้อเรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วมด้วยแนวคิดธนาคารต้นไม้: กรณีศึกษาบ้านคลองเรือ อำเภอยะไข่ จังหวัดชุมพร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้างองค์การดำเนินงาน กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ในช่วงเดือนพฤษภาคม ปี 2550 (ช่วงเริ่มต้น) จนถึงพฤษภาคม ปี 2552 รวมเป็นระยะเวลา 2 ปี โดยมุ่งประเด็นศึกษาไปที่การวิเคราะห์นำแนวคิดธนาคารไปใช้เพื่อจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐ ที่ประชาชนถือครองอยู่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ตามกฎหมายเป็นประเด็นสำคัญ จึงขออนุญาตใช้พื้นที่บ้านคลองเรือ อำเภอยะไข่ จังหวัดชุมพร เป็นกรณีศึกษา สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูล และมีการวิเคราะห์ข้อมูล ดังต่อไปนี้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่างๆ โดยแบ่งข้อมูลออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) และ 2) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data)

เป็นข้อมูลที่ได้จากการตรวจเอกสารเกี่ยวกับ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม แนวคิดและสาระสำคัญเกี่ยวกับธนาคารต้นไม้ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับพื้นที่บ้านคลองเรือ จากหน่วยงานรัฐและจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ ตลอดจนแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา การทำกิจกรรม และการถือครองที่ดินของประชาชนในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐ เพื่อนำมาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลผลการศึกษาที่ได้รับจากภาคสนามในงานวิจัยครั้งนี้

ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data)

เป็นข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ซึ่งในการรวบรวมข้อมูล ได้มีการกำหนด 1) กลุ่มประชากรเป้าหมาย 2) ประเด็นในการศึกษา และ 3) เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาดังต่อไปนี้

กลุ่มประชากรเป้าหมาย สำหรับกลุ่มประชากรเป้าหมาย ที่ใช้เพื่อการศึกษาในครั้งนี้ คือ กลุ่มบุคคลผู้เกี่ยวข้องกับธนาคารต้นไม้ ในพื้นที่บ้านคลองเรือ โดยตรง ซึ่งประกอบด้วย

1. ผู้ริเริ่มแนวคิดธนาคารต้นไม้ และแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนโครงการธนาคารต้นไม้ (Key informants) ในปัจจุบัน และผู้เป็นพี่เลี้ยงให้กับธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือในระยะแรกๆ ซึ่งในที่นี้คือ ว่าที่ร้อยตรีไสว แสงสว่าง และคุณพวงสา ชูเนม
2. คณะกรรมการหมู่บ้าน และคณะกรรมการธนาคารต้นไม้ของบ้านคลองเรือ (Key informants) ในปัจจุบัน
3. ตัวแทนสมาชิกในแต่ละครัวเรือนของชุมชนบ้านคลองเรือ
4. หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ โดยตรง ซึ่งในที่นี้คือ คุณพวงสา ชูเนม ผู้เป็นแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนโครงการธนาคารต้นไม้เช่นกัน

ประเด็นในการศึกษา ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามได้กำหนดประเด็นในการศึกษาออกเป็น 8 ประเด็นหลักๆ ได้แก่

1. ที่มาของแนวคิดธนาคารต้นไม้ แนวคิดและหลักการของธนาคารต้นไม้ และการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้
2. ที่มาองค์กรการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ

3. โครงสร้างองค์การดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ
4. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ตามแนวคิดธนาคารต้นไม้
5. ผลการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ ในช่วงเดือนพฤษภาคม ปี 2550 (ช่วงเริ่มต้น) จนถึงพฤษภาคม ปี 2552 รวมเป็นระยะเวลา 2 ปี
6. ทักษะคติของสมาชิกชุมชนที่มีต่อธนาคารต้นไม้
7. ข้อมูลพื้นฐานทางด้านกายภาพโดยทั่วไปของพื้นที่บ้านคลองเรือ
8. พื้นฐานในด้านการจัดการทรัพยากรในพื้นที่บ้านคลองเรือ
9. ข้อมูลพื้นฐานทางด้านสังคม เศรษฐกิจของชุมชนบ้านคลองเรือ

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ได้เลือกเครื่องมือที่เหมาะสมต่อการศึกษาในครั้งนี้ ที่ประกอบด้วย

1. การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth interview) กับผู้ริเริ่มแนวคิดธนาคารต้นไม้ และแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนโครงการธนาคารต้นไม้ และผู้เป็นที่เลื่อมใสให้กับธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือในระยะแรกๆ รวมทั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน และคณะกรรมการธนาคารต้นไม้ของบ้านคลองเรือในปัจจุบัน
2. การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured interview) กับตัวแทนสมาชิกในแต่ละครัวเรือนของชุมชนบ้านคลองเรือ จำนวน 40 ครัวเรือน ด้วยแบบสัมภาษณ์ (Questionnaires) ที่ผ่านการพัฒนาร่วมกับผู้เชี่ยวชาญจนมีความเหมาะสมเที่ยงตรงในเชิงเนื้อหา (Content) และเหมาะสมกับสภาพข้อมูลในพื้นที่ (ภาคผนวก ก) โดยผ่านการทดสอบ (Pre-test) เพื่อหาความถูกต้องแม่นยำตรง (Validity) และความเชื่อถือได้ (Reliability) ของแบบสัมภาษณ์เรียบร้อยแล้ว

3. การสังเกตโดยผู้วิจัย (Direct observation) ในพื้นที่ศึกษา
4. การเดินพูดคุยกับสมาชิกของชุมชนบ้านคลองเรืออย่างไม่เป็นทางการ (Semi-structured walks)
5. แบบจดบันทึกภาคสนาม (Field notes) เพื่อรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสังเกตโดยผู้วิจัย
6. เครื่องบันทึกเสียง เพื่อเก็บรายละเอียดของข้อมูลจากการสัมภาษณ์
7. กล้องถ่ายรูปเพื่อเก็บข้อมูลในช่วงสำรวจพื้นที่

จากที่กล่าวมาในข้างต้น ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้นำมาจัดทำเป็นตารางแนวทางการเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนามเพื่อการวิจัย ทั้งนี้เพื่อสรุปกระบวนการวิจัยทั้งหมดมาไว้ด้วยกัน โดยมีรายละเอียดดังนี้ (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 แนวทางการรวบรวมข้อมูลในภาคสนามเพื่อการวิจัย

ประเด็นในการศึกษา	กลุ่มประชากรเป้าหมายและแหล่งข้อมูลเพิ่มเติม	เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา
1. ที่มาของแนวคิดธนาคารต้นไม้ แนวคิดและหลักการของธนาคารต้นไม้ และการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้	- ผู้ริเริ่มแนวคิดธนาคารต้นไม้ และแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนโครงการธนาคารต้นไม้ ซึ่งในที่นี้คือ ว่าที่ร้อยตรีไสว แสงสว่าง และคุณพวงสา ชูแนม - ข้อมูลทุติยจากคู่มือธนาคารต้นไม้	- การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth interview) - เครื่องบันทึกเสียง - แบบจดบันทึกภาคสนาม

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ประเด็นในการศึกษา	กลุ่มประชากรเป้าหมายและแหล่งข้อมูลเพิ่มเติม	เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา
2. ที่มาองค์กรการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ	- ผู้ริเริ่มแนวคิดธนาคารต้นไม้และแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนโครงการธนาคารต้นไม้ ซึ่งในที่นี้คือว่าที่ร้อยตรีไสว แสงสว่าง และคุณพวงสา ชูเนม	- การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth interview)
3. โครงสร้างองค์การการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ	- คณะกรรมการธนาคารต้นไม้ของบ้านคลองเรือในปัจจุบัน	- การเดินพูดคุยกับสมาชิกของชุมชนบ้านคลองเรืออย่างไม่เป็นทางการ (Semi-structured walks)
4. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้จากการถ่ายทอดแนวคิดธนาคารต้นไม้	- ตัวแทนสมาชิกในแต่ละครัวเรือนของชุมชนบ้านคลองเรือ	- แบบจดบันทึกภาคสนาม - เครื่องบันทึกเสียง - กล้องถ่ายรูป
5. ผลการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ ช่วงเดือนพฤษภาคม ปี 2550 (ช่วงเริ่มต้น) จนถึงพฤษภาคม ปี 2552 รวมเป็นระยะเวลา 2 ปี	- คณะกรรมการธนาคารต้นไม้ของบ้านคลองเรือในปัจจุบัน	- การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth interview)
	- ตัวแทนสมาชิกในแต่ละครัวเรือนของชุมชนบ้านคลองเรือ	- การเดินพูดคุยกับสมาชิกของชุมชนบ้านคลองเรืออย่างไม่เป็นทางการ (Semi-structured walks)
		- แบบจดบันทึกภาคสนาม - เครื่องบันทึกเสียง - กล้องถ่ายรูป
6. ทักษะคติของสมาชิกชุมชนบ้านคลองเรือที่มีต่อธนาคารต้นไม้	- คณะกรรมการธนาคารต้นไม้บ้านคลองเรือ	- การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured interview) กับสมาชิกของชุมชนบ้านคลองเรือจำนวน 40 ครัวเรือน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ (Questionnaires)
	- ตัวแทนสมาชิกในแต่ละครัวเรือนของชุมชนบ้านคลองเรือ	

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ประเด็นในการศึกษา	กลุ่มประชากรเป้าหมายและแหล่งข้อมูลเพิ่มเติม	เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา
7. ข้อมูลพื้นฐานทางด้าน กายภาพโดยทั่วไปของพื้นที่ บ้านคลองเรือ	- คณะกรรมการธนาคารต้นไม้ บ้านคลองเรือ - ตัวแทนสมาชิกในแต่ละครัวเรือน ของชุมชนบ้านคลองเรือ - ข้อมูลทุติยภูมิจากหน่วยอนุรักษ์และ จัดการต้นน้ำพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร	- การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth interview) - การสังเกตโดยผู้วิจัย - แบบจดบันทึกภาคสนาม - กล้องถ่ายรูป
8. พื้นฐานในด้านการจัดการ ทรัพยากรในพื้นที่บ้านคลอง เรือ	- คณะกรรมการธนาคารต้นไม้ บ้านคลองเรือ - ตัวแทนสมาชิกในแต่ละครัวเรือน ของชุมชนบ้านคลองเรือ - ข้อมูลทุติยภูมิจากหน่วยอนุรักษ์และ จัดการต้นน้ำพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร	- การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth interview) - การเดินพูดคุยกับสมาชิกของ ชุมชนบ้านคลองเรืออย่างไม่เป็น ทางการ (Semi-structured walks) - การสังเกตโดยผู้วิจัย - แบบจดบันทึกภาคสนาม - กล้องถ่ายรูป
9. ข้อมูลพื้นฐานทางด้าน สังคม เศรษฐกิจของชุมชน บ้านคลองเรือ	- คณะกรรมการหมู่บ้าน - ตัวแทนสมาชิกในแต่ละครัวเรือน ของชุมชนบ้านคลองเรือ	- การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth interview) - การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured interview) กับ สมาชิกของชุมชนบ้านคลองเรือ จำนวน 40 ครัวเรือน โดยใช้แบบ สัมภาษณ์(Questionnaires)

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละประเด็นของการศึกษานี้ ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงพรรณนา (Descriptive analysis) และการหาค่าสรุปของข้อมูลด้วยการใช้สถิติพื้นฐานที่ประกอบด้วย การแจกแจงความถี่ และร้อยละ (Percentage) ค่าสูงสุด (Max) ค่าต่ำสุด (Min) และค่าเฉลี่ย (Mean) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ประเด็นการศึกษาในส่วนของ 1) ที่มาของแนวคิดธนาคารต้นไม้ 2) ที่มาขององค์การการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ 3) โครงสร้างองค์การการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ 4) กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้จากการถ่ายทอดแนวคิดธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ 5) ผลการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือในช่วงเดือนพฤษภาคม ปี 2550 (ช่วงเริ่มต้น) จนถึงพฤษภาคม ปี 2552 รวมเป็นระยะเวลา 2 ปี 6) ข้อมูลพื้นฐานทางด้านกายภาพโดยทั่วไปของพื้นที่บ้านคลองเรือ และ 7) พื้นฐานในด้านการจัดการทรัพยากรในพื้นที่บ้านคลองเรือ จะใช้การวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงพรรณนา (Descriptive analysis) ส่วนประเด็นการศึกษาในส่วนของข้อมูลพื้นฐานทางด้านสังคม เศรษฐกิจของชุมชนบ้านคลองเรือ จะใช้การวิเคราะห์ข้อมูลในการหาค่าสรุปของข้อมูลด้วยการใช้สถิติพื้นฐาน ที่ประกอบด้วย การแจกแจงความถี่ และร้อยละ (Percentage) ค่าสูงสุด (Max) ค่าต่ำสุด (Min) และค่าเฉลี่ย (Mean) และในส่วนของการทัศนคติของสมาชิกในชุมชนที่มีต่อธนาคารต้นไม้ จะใช้การวิเคราะห์ข้อมูลในการหาค่าสรุปของข้อมูลด้วยการใช้สถิติพื้นฐาน ที่ประกอบด้วย การแจกแจงความถี่ และร้อยละ (Percentage)

โดยข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการวิเคราะห์ในเบื้องต้นที่กล่าวมา นำมาใช้ในการตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อวิเคราะห์การนำแนวคิดธนาคารต้นไม้มาใช้ในพื้นที่ป่าของรัฐ จึงถือเป็นการสิ้นสุดกระบวนการวิเคราะห์ของการวิจัยในครั้งนี้

บทที่ 4

ผลการวิจัยและข้อวิจารณ์

การวิจัยในหัวข้อเรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วมด้วยแนวคิดธนาคารต้นไม้: กรณีศึกษาบ้านคลองเรือ อำเภอยะโยะ จังหวัดชุมพร มีความมุ่งหวังที่จะวิเคราะห์การนำแนวคิดธนาคารไปใช้เพื่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐที่ประชาชนถือครองอยู่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ตามกฎหมาย โดยได้เลือกบ้านคลองเรือ หมู่ 9 ตำบลปากทรง อำเภอยะโยะ จังหวัดชุมพร พื้นที่ศึกษา ดังนั้นผลการศึกษา และข้อวิจารณ์ที่จะกล่าวต่อไปนี้ จึงเป็นตัวอย่างของผลการศึกษา และข้อวิจารณ์ที่ครอบคลุมเฉพาะกรณีพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์เท่านั้น

โดยลำดับของการนำเสนอในบทนี้ เริ่มจากประเด็นการศึกษาในส่วนข้อมูลพื้นฐานทางด้านกายภาพโดยทั่วไปของพื้นที่บ้านคลองเรือ พื้นฐานในด้านการจัดการทรัพยากรในพื้นที่บ้านคลองเรือ และข้อมูลพื้นฐานทางด้านสังคมเศรษฐกิจของชุมชนบ้านคลองเรือในปัจจุบัน จากนั้นจึงค่อยนำเข้าสู่ประเด็นการศึกษาในส่วนของ ที่มาองค์การดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ โครงสร้างองค์การดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่บ้านคลองเรือ และผลการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ และทัศนคติของสมาชิกชุมชนบ้านคลองเรือที่มีต่อธนาคารต้นไม้ ซึ่งผลการศึกษาได้นำเสนอโดยเรียงลำดับตามประเด็นที่กล่าวมา โดยในส่วนของข้อวิจารณ์ผลการวิจัยได้นำเสนอเป็นประเด็นสุดท้ายของบทนี้

สำหรับประเด็นการศึกษาในส่วน ที่มาของแนวคิดธนาคารต้นไม้ แนวคิดและหลักการของธนาคารต้นไม้ และการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ รวมทั้งรายละเอียดอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับธนาคารต้นไม้ ได้นำเสนอไว้แล้วในบทที่ 2 ในหัวข้อหลักเรื่องแนวคิดธนาคารต้นไม้ ฉะนั้นในส่วนของบทที่ 4 จึงขอนำเสนอตามประเด็นหลักในย่อหน้าที่สอง ดังต่อไปนี้

ข้อมูลพื้นฐานทางด้านกายภาพโดยทั่วไปของพื้นที่บ้านคลองเรือ

ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านคลองเรือ ตั้งอยู่ในเขตปกครองหมู่ที่ 9 ตำบลปากทรง อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร โดยมีอาณาเขตติดต่อดังนี้ (หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ, 2552ก)

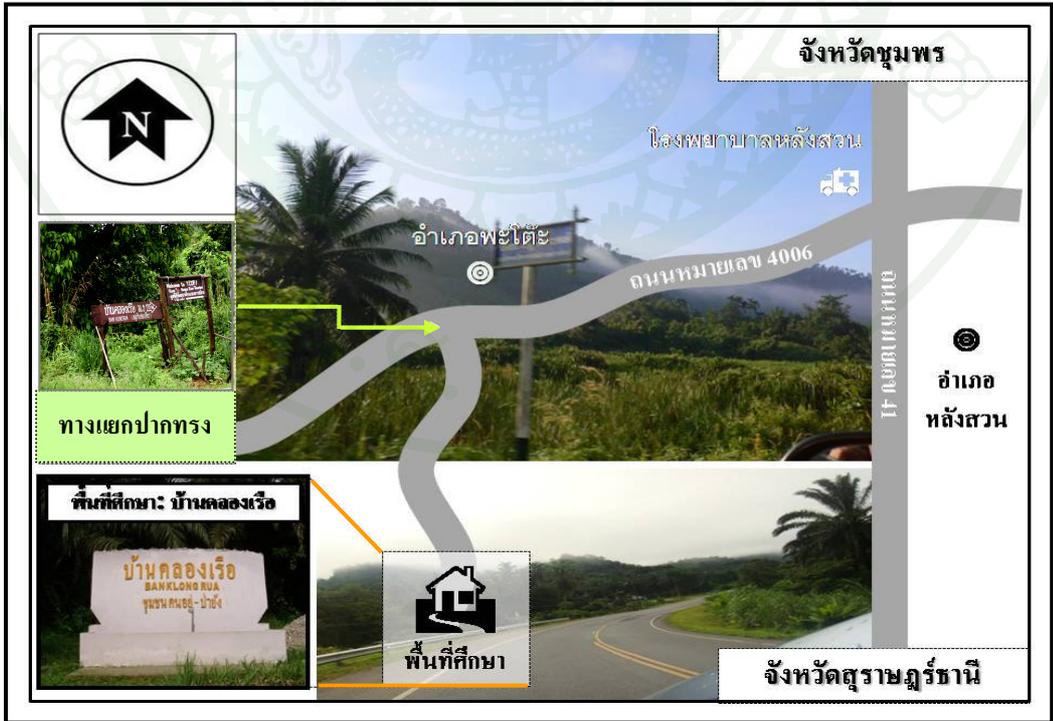
ทิศเหนือ	ติดต่อกับบ้านหลักเหล็ก หมู่ที่ 6 ตำบลปากทรง อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร
ทิศใต้	ติดต่อกับบ้านคลองปราด หมู่ที่ 2 ตำบลปากทรง อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับบ้านห้างแก หมู่ที่ 2 ตำบลปากทรง อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับบ้านหินกลม หมู่ที่ 9 ตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง

สภาพภูมิประเทศ

บ้านคลองเรือเป็นหมู่บ้านบนที่ราบเชิงเขา ที่ถูกโอบล้อมไปด้วยภูเขาซึ่งเป็นภูเขาหิน ที่มีลำธารสายเล็กสายน้อยไหลลงมารวมที่ลำธารใหญ่ของหมู่บ้าน สมาชิกของหมู่บ้านประกอบอาชีพหลักคือการทำเกษตรกรรม จากข้อมูลของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ (2552ก) ระบุว่าบ้านคลองเรือเป็นพื้นที่หนึ่งในเขตลุ่มน้ำแม่น้ำหลังสวนตอนบน ของป่าสงวนแห่งชาติป่าพะโต๊ะ-ป่าปังหวาน และป่าปากทรง ที่มีเนื้อที่จำนวน 280,000 ไร่ ในจำนวนนี้แบ่งเป็นป่าต้นน้ำลำธารจำนวน 189,207 ไร่ หรือร้อยละ 67.57 ของเนื้อที่ป่าสงวนทั้งหมด โดยเป็นพื้นที่ที่สมาชิกของชุมชนบ้านคลองเรือถือครองเพื่อการประกอบอาชีพประมาณ 1,605 ไร่ หรือร้อยละ 0.85 ของเนื้อที่ป่าสงวนทั้งหมด ที่อยู่ในความดูแลรับผิดชอบของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร สังกัดส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำ สำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

หากกล่าวถึงทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ จัดอยู่ในประเภทป่าดิบชื้น (Tropical Rain Forest) ที่ประกอบไปด้วยพันธุ์ไม้นานาชนิด อาทิ กระบาก ยาง ยุง ตะเคียน ต่าง ๆ ไข่เขียว อินทนิล ตะแบก นากบุด พิกุลป่า เสียดช่อ แหระ พันจ่า มังตาล หลุมพอ จำปา เลือดควาย ช้างแหก อบเชย มังคะ เงาะป่า ทุเรียนบ้าน เนียงนก หยี หว่าเขา ส้าน ดินเป็ด ขนุนป่า เป็นต้น ส่วนลักษณะภูมิอากาศมี 2 ฤดู คือ ฤดูฝน และฤดูแล้ง ลักษณะทางอุทกวิทยา พบว่ามีปริมาณน้ำท่าประมาณปีละ 2,230.69 ล้านลูกบาศก์เมตร สำหรับพิกัดตำแหน่งที่ตั้งของบ้านคลองเรืออยู่ที่ความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 220-260 เมตร (หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ, 2552ก)

สำหรับเส้นทางที่ใช้ในการเดินทางเพื่อขึ้นไปยังบ้านคลองเรือ หมู่ที่ 9 ตำบลปากทรง อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร จะใช้เส้นทางจากถนนสายหลัก (ถนนลาดยาง) 4006 จากทางแยกปากทรง โดยใช้ระยะทางประมาณ 13 กิโลเมตร (ภาพที่ 7) สภาพเส้นทางที่ใช้ในการเดินทางภายในพื้นที่บ้านคลองเรือจะเป็นทางขึ้นลงเขาที่มีความลาดชันในบางพื้นที่ (ภาพที่ 8) ประกอบกับสภาพเส้นทางในพื้นที่เป็นถนนลูกรัง และสภาพภูมิอากาศที่มีฝนตกชุกเกือบตลอดทั้งปี ทำให้หน้าดินถูกชะล้างจนพื้นถนนกลายเป็นดินโคลน สร้างความลำบากต่อการเดินทางในช่วงหน้าฝนเป็นอย่างมาก (ภาพที่ 9)

ภาพที่ 7 เส้นทางการเดินทางเพื่อเข้าไปในพื้นที่ศึกษาบ้านคลองเรือ

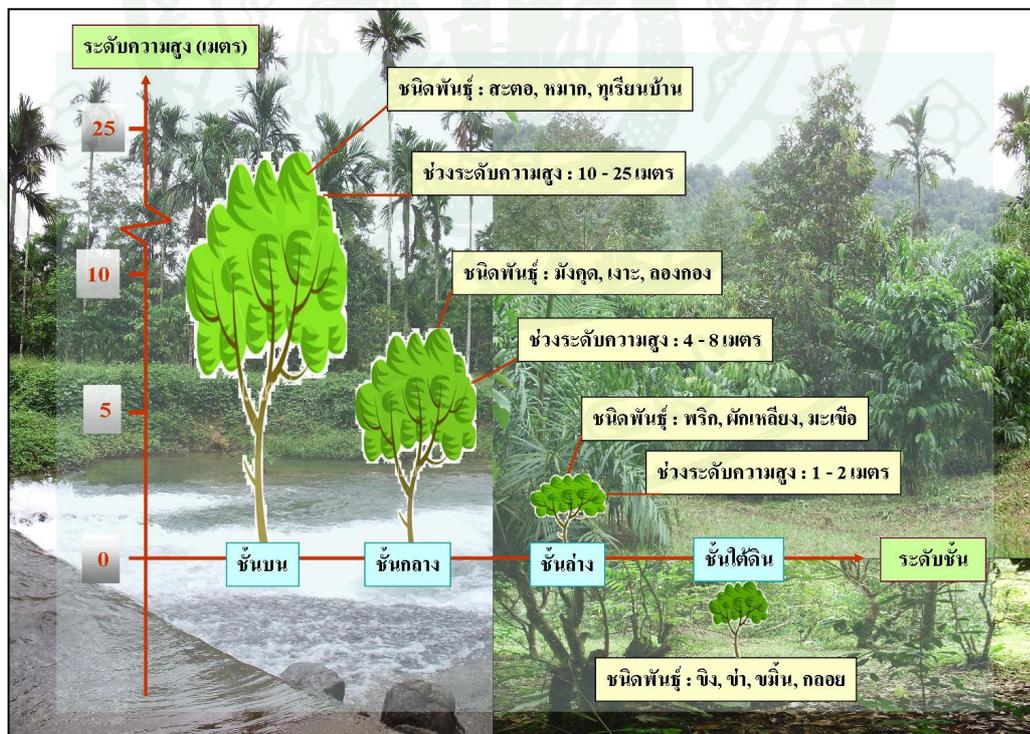
ภาพที่ 8 สภาพเส้นทางที่ใช้ในการเดินทางภายในพื้นที่บ้านคลองเรือ

ภาพที่ 9 สภาพเส้นทางภายในพื้นที่บ้านคลองเรือ ที่กลายเป็นดิน โคลนเนื่องจากฝนที่ตกชุก

การใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนบ้านคลองเรือ

การใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนบ้านคลองเรือ เป็นการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร โดยได้นำองค์ความรู้ภูมิปัญญาจากรูปแบบสวนพื่อเต่า สวนสมรม ของชุมชนลุ่มน้ำหลังสวน และองค์ความรู้เรื่องสังคมพืชในป่าในการจัดชั้นเรือนยอด 3 ระดับ ได้แก่ ชั้นบน ชั้นกลาง ชั้นล่าง มาผสมผสานกับวัฒนธรรมการบริโภคของคนในชนบท ที่บริโภคพืชผักผลไม้ที่หลากหลายตั้งแต่ยอด ลำต้น ผล จนถึงใต้ดิน โดยประยุกต์เป็นรูปแบบเกษตร 4 ชั้น ที่สามารถใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างคุ้มค่า เกิดการสร้างป่าทดแทนในพื้นที่เกษตรเชิงเดี่ยว โดยการเกษตร 4 ชั้น เป็นการรวบรวมพืชแบบแนวทางการเกษตรมาอยู่ร่วมกัน 4 ระดับชั้น คือ ชั้นบน เช่น สะตอ หมาก ทุเรียนบ้าน ชั้นกลาง เช่น มังคุด ลองกอง เงาะ กาแฟ ชั้นล่าง เช่น พริก มะเขือ ผักเหลียง แต่เนื่องจากมีปัญหาด้านวัชพืช ซึ่งเป็นพืชที่ไม่ต้องการและไม่เกิดประโยชน์ จึงเปลี่ยนจากวัชพืชให้มาเป็นพืชบนผิวดิน และมีหัวหรือเหง้าอยู่ใต้ดิน เป็นชั้นที่ 4 คือชั้นใต้ดิน เช่น ข่า ขมิ้น กลอย กระชาย ซึ่งทำให้เกิดการเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ทั้ง 4 ชั้น จึงเรียกว่า เกษตร 4 ชั้น (ภาพที่ 10) ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในระบบการทำเกษตร ที่เอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ดิน น้ำ และป่าไม้ในพื้นที่

ภาพที่ 10 ระบบการปลูกพืชที่เรียกว่าเกษตร 4 ชั้นในพื้นที่บ้านคลองเรือ

สำหรับแนวคิดเรื่องเกษตร 4 ชั้น พี่ชัยรัตน์ แวนแก้ว ได้ให้สัมภาษณ์ไว้เมื่อวันที่ 15 มีนาคม พุทธศักราช 2552 ถึงที่มาของแนวคิดเกษตร 4 ชั้นว่า เริ่มต้นจากพิจารณาถึงอาชีพเดิมของตนเอง และชาวบ้านในเขตอำเภอพะโต๊ะ ที่มีอาชีพทำสวนกาแฟเพียงอย่างเดียว โดยรายได้ที่ได้จากสวนกาแฟไม่แน่นอน เพราะต้องขึ้นอยู่กับราคากลาง ซึ่งมีอัตราที่แตกต่างกันมาก ทำให้ชาวบ้านมีหนี้สินจำนวนมาก และประกอบกับรายจ่ายที่ต้องใช้ในการลงทุนซื้อปุ๋ย และสารเคมีกำจัดวัชพืชมีต้นทุนสูง แต่จากการที่เห็นว่าต้นไม้ในป่านั้นสามารถขึ้นหนาแน่นเบียดเสียดตั้งแต่ ชั้นบน ชั้นกลาง ชั้นล่าง ช้ำยังสามารถเจริญเติบโตได้ดี มีความอุดมสมบูรณ์ทุกๆ ต้น โดยไม่ต้องใช้ปุ๋ยและสารเคมี ต่อมาจึงเกิดแนวคิดในการทำการเกษตรเลียนแบบป่าธรรมชาติ โดยการปลูกพันธุ์ไม้ต่างๆ เสริมลงในสวนกาแฟเพื่อให้ใกล้เคียงกับป่ามากที่สุด และใช้การสังเกตลักษณะพันธุ์ไม้ ที่มีสัดส่วนความสูงในแต่ละระดับ ให้เกิดการอาศัยรวมกันอย่างกลมกลืนแบบป่าธรรมชาติ

ปัจจุบันเกษตร 4 ชั้น จึงกลายเป็นรูปแบบการทำการเกษตร ที่สมาชิกของชุมชนบ้านคลองเรือ ต่างยึดถือเป็นแนวทาง เพื่อสร้างผลผลิตทางการเกษตร (ภาพที่ 11) ให้เกิดความหลากหลาย ซึ่งจากการศึกษาพบว่า จำนวนพื้นที่ในแต่ละครัวเรือนถือครองอยู่ในปัจจุบันนั้น จะถูกกำหนดด้วยกติกาของชุมชนที่จำกัดให้แต่ละครัวเรือนสามารถถือครองที่ดินได้ไม่เกิน 50 ไร่ต่อครัวเรือน

ภาพที่ 11 ตัวอย่างผลผลิตทางการเกษตรในพื้นที่บ้านคลองเรือ

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำของชุมชนบ้านคลองเรือ

ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำพบว่า ชุมชนบ้านคลองเรือ มีวิธีการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ ด้วยการสร้างฝายเพื่อชะลอความเร็วของน้ำ กักเก็บน้ำ และกักเก็บตะกอน เพื่อเป็นที่อยู่อาศัย และที่ขยายพันธุ์ของสัตว์น้ำ พืชน้ำ สร้างความชุ่มชื้นให้พื้นที่ (ภาพที่ 12) นอกจากนี้น้ำที่ใช้ในการอุปโภคและบริโภค เป็นน้ำที่มาจากท่อประปาภูเขา (ภาพที่ 13) ซึ่งเป็นการคิดค้นประยุกต์วิธีการนำน้ำจากที่สูงมาใช้ โดยมีวิธีการจัดการในการนำน้ำจากแต่ละลำธารมาใช้โดยไม่ให้เกิดการแก่งแย่งกัน เรียกว่า ระเบียบการต่อและการใช้น้ำประปาภูเขา จนทำให้ทั้งหมดบ้านมีประปาภูเขาใช้อย่างเพียงพอในการอุปโภคบริโภคทุกหลังคาเรือน ซึ่งไม่สิ้นเปลืองพลังงาน ลงทุนน้อย และสามารถใช้น้ำได้อย่างเต็มที่ ซึ่งการต่อน้ำประปาภูเขา จะทำให้เห็นชาวบ้านเห็นคุณค่าเกิดความรัก ความหวงแหนในป่าไม้และต้นน้ำลำธาร จนเกิดกลไกการดูแลรักษาป่าต้นน้ำลำธารที่ยั่งยืน ของผู้ใช้น้ำอย่างเป็นธรรมชาติ ด้วยเพราะความต้องการให้มีน้ำไหลอยู่ในท่อประปาตลอดปี

ภาพที่ 12 ฝายชะลอความเร็วของน้ำ และกักเก็บน้ำของชุมชนบ้านคลองเรือ

ภาพที่ 13 ประปาภูเขา กลไกการดูแลรักษาป่าต้นน้ำลำธารที่ยั่งยืน ของผู้ใช้น้ำอย่างเป็นธรรมชาติ

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านคลองเรือ

จากการศึกษาพบว่า การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ จะนำมาใช้เพื่อการปลูกสร้าง ซ่อมแซมบ้านเรือน และสิ่งก่อสร้างสาธารณะประโยชน์ภายในชุมชน โดยยึดตามกฎระเบียบของชุมชน อาทิ การนำไม้มาใช้สอยในหมู่บ้าน จะต้องผ่านคณะกรรมการป่าชุมชนตรวจสอบเกินครึ่ง โดยคณะกรรมการหมู่บ้านจะเป็นผู้พิจารณาถึงความเห็นตามสถานการณ์ และความเหมาะสม ว่า ไม้ชนิดใดนำมาใช้ประโยชน์ได้ และหากนำมาใช้ประโยชน์ ควรปลูกไม้ทดแทนเท่าใด ส่วนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในด้านเชื้อเพลิง จากการศึกษาพบว่าทุกครัวเรือน จะใช้ประโยชน์จากส่วนประกอบของต้นไม้ที่อยู่ในสวนของตนเองเท่านั้น อาทิ ไม้กาแพ ไม้เงาะ ไม้ลองกอง ที่ได้จากการตัดแต่งกิ่ง หรือตัดสาขในแต่ละปี มาใช้เป็นเชื้อเพลิงประเภท ฟืน และถ่าน

โดยรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับกฎระเบียบการใช้ไม้ ได้แสดงไว้แล้วในหัวข้อย่อย เรื่อง กฎระเบียบของชุมชนบ้านคลองเรือ เพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ ซึ่งอยู่ในส่วนหัวข้อใหญ่ เรื่องพื้นฐานในด้านการจัดการทรัพยากรในพื้นที่บ้านคลองเรือ ที่จะกล่าวต่อไป

พื้นฐานในด้านการจัดการทรัพยากรในพื้นที่บ้านคลองเรือ

ประวัติความเป็นมาของการจัดการทรัพยากรในพื้นที่บ้านคลองเรือ

สภาพทรัพยากรธรรมชาติโดยทั่วไปในพื้นที่บ้านคลองเรือ แต่เดิมเป็นป่าสมบูรณ์ มีสัตว์ป่านานาชนิด โดยที่มาของชื่อคลองเรือ เนื่องจากลักษณะของหน้าผาริมคลอง ซึ่งเป็นลำน้ำสายสำคัญในพื้นที่ช่วงตอกกับน้ำตกเหวพลูหนึ่ง มีลักษณะคล้ายเรือ ชาวบ้านพะโต๊ะที่เข้าไปหาของป่าจึงเรียกชื่อลำคลองนี้ว่า “คลองเรือ” กระทั่งในปี พ.ศ. 2518 ได้มีผู้อพยพเข้ามาตั้งครอบครัวทำมาหากินเป็นครั้งแรก จำนวน 2 ครอบครัวคือ ครอบครัว ลุงละเมียด สวัสดิ์ภักดี และเพื่อนบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณคลองเรือ ซึ่งการประกอบอาชีพหลักในขณะนั้นคือ การร่อนแร่ดีบุกและทำเหมืองแร่แบบชักจอบ¹ เนื่องจากเป็นอาชีพที่มีมีรายได้ดี ญาติพี่น้องและชาวต่างถิ่นที่ทราบเรื่อง จึงอพยพตามเข้ามาทำมาหากินกันมากขึ้น จนกระทั่งเมื่อแร่หาได้ยากขึ้น และมีราคาถูกลง ชาวบ้านจึงหันมาแผ้วถางป่าเพื่อทำไร่ ปลูกข้าว ปลูกกาแฟ และผลไม้ต่างๆ โดยทำสวนกาแฟเป็นพืชหลัก ประกอบกับพื้นที่ดังกล่าวเป็นที่ราบระหว่างภูเขา และเชิงเขา การเพาะปลูกจึงได้ผลเป็นที่น่าพอใจ และมีรายได้ดี โดยเฉพาะในช่วงที่กาแฟมีราคาสูง ทำให้บรรดาญาติพี่น้องและชาวต่างถิ่นจากทุกภาคของประเทศที่ทราบเรื่อง ต่างอพยพตามเข้ามาตั้งถิ่นฐาน และอาศัยที่ดินเพื่อทำมาหากิน โดยใครที่เข้ามาอยู่ก่อนจะได้พื้นที่ทำเลดี หรือบางรายที่เข้ามาอยู่ก่อนจะใช้การขายสิทธิในที่ดินให้คนที่มาอยู่ใหม่ แล้วนำเงินก้อนไปลงทุนทำอย่างอื่น หรือบางรายที่ทนความลำบากไม่ได้ ก็ขายสิทธิในการครอบครองให้บุคคลอื่น ส่งผลให้สภาพชุมชนมีการเคลื่อนไหว และการก่อตัวอย่างรวดเร็ว โดยทุกครอบครัวต่างทำสวนกาแฟเป็นอาชีพหลัก และทำสวนผลไม้เป็นอาชีพรอง ดังนั้นการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงส่งผลให้ผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ ถูกแปรสภาพ และเสื่อมโทรมลงเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2528-2531 เป็นช่วงเวลาที่บริษัท ไม้ฮัดไทย ได้รับสัมปทานให้ทำไม้ จึงมีการตัดถนนเข้าไปในพื้นที่เพื่อเป็นทางชักลากไม้ ประกอบกับสมาชิกของชุมชนต้องการถนนเพื่อความสะดวกในการเดินทาง เพราะเดิมการเดินทางเข้าหมู่บ้านจะต้องใช้การเดินทางเท้าหรือม้าเท่านั้น

¹ การทำเหมืองแร่โดยใช้จอบขนาดใหญ่น้ำกว้างประมาณ 50-80 เซนติเมตร ค่อยดิน หิน ทราบตามในคลองและริมคลอง แล้วปล่อยน้ำให้ไหลผ่านพัดพาเม็ดทรายออกไปให้เหลือแต่แร่อยู่ด้านหลังของจอบชัก แล้วใช้เสียมซึ่งมีลักษณะคล้ายกระทะร่อนเพื่อคัดเลือกเอาเนื้อแร่อีกครั้ง

ทำให้ชาวบ้านรวมทุนกันในหมู่บ้านเพื่อจ้างรถของบริษัทเปิดเส้นทาง ด้วยเหตุนี้จากการดำเนินการดังกล่าวจึงส่งผลให้ภายในช่วงเวลาเพียงประมาณ 10 ปีเศษ พื้นที่ป่าคลองเรือที่อุดมสมบูรณ์ ต้องเสื่อมโทรมลง ซึ่งไม่เฉพาะแต่เพียงพื้นที่ป่าเท่านั้นที่ถูกทำลาย แต่บรรดาสัตว์ป่าในพื้นที่ต่างถูกคุกคามจากชาวบ้านเช่นกัน ทั้งเพื่อเป็นอาหารและขายเป็นรายได้ โดยทุกเช้าสัตว์ป่าที่มีชีวิต และเนื้อสัตว์ จะถูกทยอยส่งออกจากป่า เพื่อนำไปขายที่ตลาดในอำเภอพะโต๊ะ อำเภอหลังสวน และบางส่วนถูกส่งไปถึงตัวจังหวัดชุมพร จังหวัดระนอง และกรุงเทพมหานคร ส่งผลให้ปริมาณสัตว์ป่าลดลงทุกขณะ ซึ่งในส่วนของการป้องกันและปราบปรามของเจ้าหน้าที่ ได้เป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก เพราะการสัญจรไปมาต้องใช้ม้าและเดินเท้า ประกอบกับปัจจัยจำกัดด้านกำลังเจ้าหน้าที่ ทำให้เกิดการดูแลที่ไม่ทั่วถึง (หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ, 2552ข)

ในปี 2537 โครงการคนอยู่-ป่ายัง จึงเกิดขึ้น ภายใต้การดำเนินงานของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ โดยใช้รูปแบบการให้ชุมชนมีส่วนร่วม ตามปรัชญาที่ว่า “ไม่มีโครงการใดๆ ของรัฐจะประสบความสำเร็จได้ หากประชาชนไม่มีส่วนร่วมด้วยจิตใจ” โดยบ้านคลองเรือเป็น 1 ใน 2 หมู่บ้านแรกที่ได้รับเลือกให้มีการดำเนินงานภายใต้โครงการดังกล่าว ซึ่งมีการดำเนินงานในลักษณะวนศาสตร์ชุมชน (Community Forestry) ซึ่งเริ่มแรกทางหน่วยฯ ได้ดำเนินการสำรวจข้อมูลและร่วมจัดตั้งองค์กรชาวบ้าน โดยเลือกตั้งคณะกรรมการโครงการฯ เพื่อวางกฎระเบียบชุมชนร่วมกัน โดยให้คณะกรรมการหมู่บ้าน และชุมชนเป็นผู้ร่วมร่างเพื่อกำหนดใช้ภายในชุมชน

กฎระเบียบที่ชุมชนร่วมกันร่างขึ้นมา เพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ และชุมชน เป็นกฎระเบียบที่สอดคล้องกับวิถีความเป็นอยู่ของชุมชน และทำให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างสมดุล รวมทั้งเพื่อเป็นการแก้ปัญหาการบุกรุกทำลายป่าอย่างบูรณาการ ภายใต้กรอบการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ที่มีการจัดการการใช้ประโยชน์ การรักษาปกป้องทรัพยากร ผสมผสานกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ตลอดจนการนำเอาเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ในการจัดการ เพื่อเกิดประโยชน์ต่อชุมชน และเกิดความยั่งยืนต่อทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ โดยสิ่งสำคัญที่สุดที่เกิดขึ้นภายใต้โครงการคนอยู่-ป่ายัง คือ การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดทำ และตัดสินใจ ตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์อันดี ความเอื้ออาทร ความรักความเข้าใจ ความเชื่อมั่น ความผูกพันด้านจิตใจระหว่างชุมชนต่อชุมชน และชุมชนต่อเจ้าหน้าที่ (หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ, 2552ข)

กฎระเบียบของชุมชนบ้านคลองเรือเพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่

ภายหลังจากที่ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการร่างกฎระเบียบ ทำให้ปัจจุบันชุมชนบ้านคลองเรือมีกฎระเบียบ (ภาพที่ 14) ที่สมาชิกของชุมชนทุกคน ต่างยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกันอย่างเคร่งครัด ตลอดจนมีการสอดส่องดูแลมิให้บุคคลภายนอกชุมชนล่วงละเมิดกติกาเช่นเดียวกัน โดยรายละเอียดกฎระเบียบของชุมชน มีดังต่อไปนี้

ภาพที่ 14 ป้ายกฎระเบียบของชุมชนบ้านคลองเรือ ที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ร่วมกัน

1. ห้ามบุกรุกแผ้วถางทำลายป่าในเขตป่าอนุรักษ์ หากฝ่าฝืนปรับไว้ละ 150,000 บาท ถ้าแผ้วถางเกิน 1 ไร่ มีโทษปรับพร้อมให้ไล่ออกจากพื้นที่
2. ผู้มีสิทธิ์ทำกินอย่างถูกต้อง จะต้องมีทะเบียนบ้านอยู่ในเขตปกครองท้องที่หมู่ 9 ตำบลปากทรง อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร ก่อนเดือนพฤศจิกายน 2536 เท่านั้น
3. ผู้ที่มีพื้นที่ติดต่อกับเขตป่าอนุรักษ์ ต้องดูแลรักษาป่าอนุรักษ์นั้นด้วย

4. การนำไม้มาใช้สอยในหมู่บ้าน จะต้องผ่านคณะกรรมการป่าชุมชนตรวจสอบเกินครึ่ง หากฝ่าฝืนโดยตัดไม้ที่มีขนาดเกิน 100 เซนติเมตร ปรับ 5,000-50,000 บาท
5. ห้ามนำไม้ออกนอกพื้นที่โดยเด็ดขาด ถ้าบุคคลภายนอกลักลอบทำไม้ คณะกรรมการต้องแจ้งเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทันที
6. ห้ามล่าสัตว์ทุกชนิด ยกเว้นหมาป่า กระรอก หรือสัตว์ที่สามารถทำลายพืชผลทางการเกษตร ฝ่าฝืนปรับ 500-10,000 บาท
7. ชุมชนบ้านคลองเรือยินดีปฏิบัติตามกฎระเบียบของทางราชการ
8. การดำเนินการของคณะกรรมการ 1 ชุด โดยการเลือกตั้ง จะดำเนินการในระยะเวลา 3 ปี ถ้ามีการลาออกจะต้องผ่านคณะกรรมการเกินครึ่ง และให้เลือกตั้งใหม่
9. ทุกบ้านจะต้องมีไม้ยืนต้น เช่น มะพร้าว หมากรูด ทุเรียน มังคุด สะตอ กล้วย ฯลฯ ในพื้นที่ทำกินไม่น้อยกว่า ไร่ละ 25 ต้น
10. ห้ามจุดไฟเผาป่าในเขตป่าอนุรักษ์ หากฝ่าฝืนปรับ 5,000 บาท และถ้ามีความจำเป็นต้องเผา ต้องคอยดูแลให้ดีกว่าไฟจะดับสนิท
11. ห้ามจับสัตว์น้ำ โดยวิธีใช้ยาเบื่อ ระเบิด หรือซ็อต หากฝ่าฝืนปรับ 500-5,000 บาท พร้อมยึดอุปกรณ์หรือแจ้งเจ้าหน้าที่ความดำเนินการตามกฎหมาย
12. ห้ามบุคคลภายนอกเข้ามาเก็บหาของป่าเพื่อการค้า เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชน
13. ห้ามมิให้มีการซื้อขายหรือมอบให้ ซึ่งที่ดินทำกิน ในเขตหมู่บ้าน โครงการฯ โดยเด็ดขาด เว้นแต่

13.1 บุคคลมีหลักฐานภูมิถิ่นอาศัยอยู่ในเขตโครงการฯ ซื่อขายกันเอง แต่ผู้ซื้อต้องมีพื้นที่ โดยรวมไม่เกิน 50 ไร่

13.2 บุคคลที่มีความสัมพันธ์กันทางสายเลือด และสามารถตรวจสอบได้

13.3 ทั้งสองกรณีจะต้องยื่นคำร้องผ่านคณะกรรมการพิจารณา

14. การแผ้วถางป่าและจุดไฟเผาวัชพืชในพื้นที่ทำกิน ต้องได้รับความเห็นชอบเป็นลายลักษณ์อักษรจากมติที่ประชุมของคณะกรรมการ หากฝ่าฝืน ปรับไว้ละ 5,000 บาท หรือดำเนินการตามกฎหมาย

15. ทุกคนต้องปฏิบัติตามมติที่ประชุม

16. กติกาว่าด้วยการอนุรักษ์สัตว์น้ำและสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ

16.1 หอยหก² ห้ามบุคคลภายนอกหมู่บ้านเข้ามาเก็บหอยหกในพื้นที่หมู่บ้านคลองเรือ โดยเด็ดขาด หากฝ่าฝืนให้ดำเนินการปรับ กิโลกรัมละ 500 บาท พร้อมยึดของกลางและอุปกรณ์ หรือแจ้งเจ้าหน้าที่ดำเนินการตามกฎหมาย

สำหรับบุคคลในหมู่บ้านคลองเรือ ห้ามเก็บเพื่อนำไปจำหน่าย หรือนำออกข้างนอกหมู่บ้าน โดยเด็ดขาด ให้เป็นการเก็บเพื่อบริโภคภายในหมู่บ้าน โดยสามารถเก็บหาได้ไม่เกิน คราวเรือนละ 3 กิโลกรัมต่อครั้ง หากฝ่าฝืน ถูกปรับกิโลกรัมละ 500 บาท พร้อมยึดของกลางและอุปกรณ์

² หอยฝาเดียว ที่เป็นหอยน้ำจืดขนาดเล็ก มีหน้าตาคล้ายหอยขม หรือหอยจู้บ แต่เกลียวกันของหอยจะมีมากกว่า เป็นหอยที่จะพบเจอได้ยาก เนื่องจากเป็นหอยที่ต้องอาศัยอยู่ในแหล่งน้ำสะอาดที่มีสภาพเป็นลำธารใส และมีตะไคร่น้ำเป็นแหล่งอาหารที่สมบูรณ์ จากให้ข้อมูลโดยชาวบ้านในพื้นที่ ทำให้ทราบว่าหอยหก เป็นหอยที่จะพบเจอได้ในบริเวณพื้นที่บ้านคลองเรือเท่านั้น

16.2 กบทุค³ ห้ามบุคคลภายนอกหมู่บ้านเข้ามาหาหรือล่า กบทุคในพื้นที่หมู่บ้านคลองเรือโดยเด็ดขาด หากฝ่าฝืนให้ดำเนินการปรับ กิโกรัมละ 500 บาท พร้อมยึดของกลางและอุปกรณ์ หรือเจ้าหน้าที่ดำเนินการตามกฎหมาย

สำหรับบุคคลในหมู่บ้านห้ามหา/ล่า เพื่อนำไปจำหน่าย หรือนำออกข้างนอกหมู่บ้านโดยเด็ดขาด และในการเก็บเพื่อกินภายในหมู่บ้าน สามารถเก็บหาได้ไม่เกินครัวเรือนละ 3 กิโลกรัมต่อครั้ง หากฝ่าฝืน ปรับกิโกรัมละ 500 บาท พร้อมยึดของกลางและอุปกรณ์

16.3 ในเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำที่ได้ประกาศกำหนดไว้โดยหมู่บ้าน ห้ามมิให้ผู้ใดจับ ล่า หรือหาด้วยวิธีการใดๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งสัตว์น้ำ หรือสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำทุกชนิด หากผู้ใดฝ่าฝืนปรับ กิโกรัมละ 500 บาท พร้อมยึดของกลางและอุปกรณ์

17. กติกาว่าด้วยการอนุรักษ์พันธุ์พืช

17.1 บัวผุด กระโดนฤๅษี หรือพืชในวงศ์เดียวกัน ห้ามมิให้บุคคลใดเก็บบัวผุด กระโดนฤๅษี โดยเด็ดขาด หากฝ่าฝืนปรับดอกละ 500 บาท พร้อมยึดของกลางและอุปกรณ์ หรือแจ้งเจ้าหน้าที่ดำเนินการตามกฎหมาย

17.2 กล้วยไม้ป่าชุกชนิด ห้ามเข้าไปเก็บหาในเขตป่าโดยเด็ดขาด ฝ่าฝืนปรับดุ้นละ 500 บาท พร้อมยึดของกลางและอุปกรณ์ หรือแจ้งเจ้าหน้าที่ดำเนินการตามกฎหมาย

17.3 ผักกูด ห้ามมิให้บุคคลภายนอกหมู่บ้านเข้ามาเก็บผักกูดโดยเด็ดขาด ฝ่าฝืนปรับ กิโกรัมละ 100 บาท

18. กติกาว่าด้วยสารเคมี ห้ามมิให้ฉีดยาฆ่าหญ้า ฆ่าแมลง บริเวณริมห้วย ริมถนนทุกเส้นในหมู่บ้านคลองเรือ หากฝ่าฝืนปรับครั้งละ 500 บาท

³ กบขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ความยาวจากปลายปากถึงก้น ประมาณ 1 ฟุต น้ำหนักกว่า 5 กิโลกรัม มีถิ่นอาศัยอยู่บริเวณป่าต้นน้ำบนภูเขาสูง อยู่ตามลำห้วยป่าดิบเฉพาะแห่ง เช่น ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ฮาดลา-บาลา อุทยานแห่งชาติเขาสก และจัดเป็นสัตว์ป่าคุ้มครอง ในพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 แต่จัดเป็นสัตว์ป่าชนิดที่เพาะพันธุ์ได้ (สารานุกรมเสรี, 2552)

โดยกฎระเบียบดังกล่าว ได้เกิดขึ้นภายหลังจาก ที่มีคณะกรรมการที่มาจากการเลือกตั้งจากชุมชนบ้านคลองเรือ เมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2536 และเลือกตั้งเพิ่มเติมวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2537 โดยเป็นกฎระเบียบที่เกิดจากการเห็นพ้องร่วมของชุมชน และผ่านการปรึกษาร่วมกับเจ้าหน้าที่ของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ เพื่อให้เป็นไปตามหลักวิชาการในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำ และไม่ขัดต่อระเบียบกฎหมายว่าด้วยการป่าไม้ เพื่อใช้เป็นแนวทางการจัดการทรัพยากรในพื้นที่บ้านคลองเรือ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับชาวบ้าน และเป็นผลดีต่อการรักษาป่าต้นน้ำลำธาร ตลอดจนสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ และเพื่อพิสูจน์ให้เห็นว่าคนกับป่า สามารถอยู่ร่วมกันได้ ชุมชนสามารถจัดการชุมชน และทรัพยากรในพื้นที่ได้ด้วยชุมชน

จากการศึกษาพบว่าในการดำเนินกิจกรรมใดๆ ก็ตามของชุมชน จะต้องผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการหมู่บ้าน และมติของชุมชนทุกครั้ง และทุกกรณี โดยจะใช้เวทีชาวบ้าน (ภาพที่ 15) เป็นเวทีที่ใช้ในการตัดสินใจร่วมกันของชุมชน ในทุกวันที่ 10 ของทุกเดือน

ภาพที่ 15 เวทีชาวบ้าน เวทีที่ใช้ในการตัดสินใจร่วมกันของชุมชน

กิจกรรมสำคัญเพื่อการจัดการทรัพยากรในพื้นที่บ้านคลองเรือ

สืบเนื่องจากบ้านคลองเรือ เป็นชุมชนหนึ่งที่อยู่ในโครงการคนอยู่-ป่ายัง ดังนั้นจึงมีการส่งเสริมกิจกรรมที่มุ่งเน้นไปในด้านกรอนุรักษ์ป่าไม้ อาทิ กิจกรรมปรับปรุงระบบนิเวศต้นน้ำ ส่งเสริมการปลูกหญ้าแฝก กิจกรรมฝายต้นน้ำ กิจกรรมประปาภูเขา กิจกรรมแนวกันไฟ การลาดตระเวนดูแลรักษาป่า และป้องกันไฟป่ารอบหมู่บ้าน การกำหนดมาตรการใช้ประโยชน์ที่ดิน การส่งเสริมระบบการเกษตรเชิงอนุรักษ์ หรือการเกษตรแบบผสมผสาน ที่เรียกว่าการเกษตร 4 ชั้น มีการจัดตั้งกองทุนซื้อเครื่องตัดหญ้า เพื่อลดและเลิกการใช้ยาปราบวัชพืชในพื้นที่การเกษตร มีการวางแผนกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน และสร้างรูปแบบจำลองพื้นที่ (model) มีการส่งเสริมการฝึกอบรมดูงาน มีการประสาน และร่วมมือกับองค์กรภายนอกลักษณะประชาคมลุ่มน้ำ เป็นต้น

นอกจากนี้แล้วทางหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำฯ และชาวบ้านในพื้นที่ ได้ร่วมกันก่อตั้งโรงเรียนขึ้น เนื่องจากเห็นความสำคัญ และต้องการให้บุตรหลานของชาวบ้านได้มีการศึกษา รวมทั้งได้มีการจัดทำโครงสร้างพื้นฐานของหมู่บ้าน อาทิ ถนน สะพาน ไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์ ซึ่งปัจจุบันกำลังมีการพัฒนาเรื่องไฟฟ้าพลังงานน้ำ เพื่อประโยชน์ของชุมชนในช่วงหน้าฝน (หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ, 2552ข)

ความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรของบ้านคลองเรือ

จากการศึกษาพบว่า ปัจจุบันการบุกรุกแผ้วถางป่าในพื้นที่ได้ยุติลงอย่างเด็ดขาด สมาชิกของชุมชนมีความเข้าใจ และให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์เป็นอย่างดี มีการจัดการพื้นที่ทำกินกับเขตป่าอนุรักษ์อย่างชัดเจน และได้เป็นหมู่บ้านรักษาป่ายอดเยี่ยม จนได้รับคัดเลือกให้รับพระราชทานธงพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต⁴ จากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เมื่อวันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2541 ณ ตำหนักทักษิณราชินีเวศน์ จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งจากการที่ชุมชนได้รับรางวัลดังกล่าว ได้สร้างความภาคภูมิใจให้กับสมาชิกของชุมชน เป็นผลให้สมาชิกของชุมชนต่างร่วมกันรักษาภูมิตถาชุมชนอย่างเคร่งครัดตลอดมา รวมทั้งคอยสอดส่องผู้กระทำผิด และส่งข่าวให้เจ้าหน้าที่ของหน่วยฯ ได้ทราบ ดังเช่นกรณีที่มีผู้ที่ลักลอบล่าสัตว์ป่าในเขตหมู่บ้าน

⁴ เป็นรางวัลที่แสดงถึงการมีหลักการในการจัดการองค์กรชาวบ้าน มีกติกาชุมชน และสามารถรักษาพื้นที่ป่าได้อย่างดี

นอกจากนี้สมาชิกของชุมชนได้ร่วมกันพัฒนาหมู่บ้าน เพื่อให้สมาชิกในหมู่บ้านมีความเป็นอยู่ที่ดี อาทิ การนำเงินที่เป็นรายได้จากกองทุนข้าวสารพระราชทาน มาร่วมพัฒนาโรงเรียนของหมู่บ้าน การส่งเสริมให้ทุกครัวเรือนทำการเกษตร 4 ชั้น การจัดตั้งกลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อเป็นรายได้เสริมแก่สมาชิกในชุมชน ทั้งนี้เพราะสภาพพื้นที่ ของบ้านคลองเรือมีสถานที่ ที่เอื้ออำนวย และเหมาะสมในด้านการท่องเที่ยว โดยมีสถานที่ท่องเที่ยวที่สวยงาม เช่น น้ำตกเหวนตาจันทร์ น้ำตกเหวนพูลูหนัง เขาพ่อตาโงงโดง ประกอบด้วยผืนป่าที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ และสายหมอกยามเช้าตลอดปี (ภาพที่ 16) รวมถึงวิถีชีวิตของชาวบ้าน และบรรยากาศที่ยังคงความบริสุทธิ์ จึงเป็นเสน่ห์ที่สามารถดึงดูดให้บุคคลภายนอกเข้ามาสัมผัสได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 16 ผืนป่าที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ และสายหมอกยามเช้าในพื้นที่บ้านคลองเรือ

จากการดำเนินงานในด้านการจัดการทรัพยากรในพื้นที่บ้านคลองเรือ ภายใต้โครงการคนอยู่-ป่ายัง ปัจจุบันถือว่าได้ประสบผลความสำเร็จตามเป้าหมาย จนเป็นที่ยอมรับจากหลายฝ่าย โดยตลอดระยะเวลาเกือบ 10 ปี จะมีผู้เดินทางเข้าศึกษาดูงานอย่างไม่ขาดสาย ทั้งชาวไทย และชาว

ต่างประเทศ ทั้งองค์กรชาวบ้าน นักวิชาการ หน่วยงานราชการ ฯลฯ ซึ่งทางหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ (2552ข) ได้สรุปผลชีวิตความสำเร็จ จากการดำเนินงานภายใต้โครงการฯ ดังนี้

1. เกิดองค์กรชาวบ้านที่เข้มแข็ง สามารถดำเนินการตามกติกาชุมชนที่วางไว้อย่างสมบูรณ์
2. เกิดจิตสำนึกร่วมในการต่อสู้เพื่อปกป้องทรัพยากร เช่น บางครั้งรวมตัวต่อต้านกลุ่มนายทุนอิทธิพล, นักการเมือง, กลุ่มลักลอบตัดไม้ ฯลฯ
3. ยุติการบุกรุกแผ้วถางป่าไม้อย่างสิ้นเชิง
4. มีพัฒนาการด้านการเกษตรเชิงอนุรักษ์ก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ทุกครอบครัว
5. มีการจัดการใช้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ อย่างเหมาะสม
6. มีการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ได้ 2 กลุ่มใหญ่
7. มีการดำเนินการอพยพราษฎร ที่อยู่บนพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ได้อย่างเรียบร้อย
8. ได้รับคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาชีวิต สามารถรับธงพิทักษ์ป่าฯ พระราชทานจากพระบรมราชินีนาถ
9. มีความผูกพัน เอื้ออาทร และมีความรักความเข้าใจอันดี ระหว่างชุมชน และเจ้าหน้าที่ฯ
10. มีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจได้ในระดับที่น่าพอใจ ทำให้หนี้สินนอกระบบน้อยลง
11. สมาชิกของชุมชนเกิดความมั่นคงในการประกอบอาชีพ และมีรายได้เสริม
12. มีสาธารณูปโภคเพิ่มขึ้นจากเดิม (แต่ยังไม่ถึงกับครบถ้วน)

ดังนั้นจากข้อมูลพื้นฐานในด้านการจัดการทรัพยากรในพื้นที่บ้านคลองเรือ ดังที่กล่าวมาในข้างต้น คือบทพิสูจน์หนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า ชุมชนบ้านคลองเรือมีพื้นฐานของการมีส่วนร่วมในด้านการจัดการทรัพยากรที่ดี ตั้งแต่การร่วมกันร่างกฎระเบียบของชุมชนเพื่อเป็นแบบแผนในการปฏิบัติร่วมกัน มีการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ที่ดี ไม่ว่าจะเป็นการใช้ที่ดินในการทำการเกษตรแบบผสมผสาน การพัฒนาประปาภูเขา เพื่อนำน้ำมาใช้อุปโภคและบริโภค จนเกิดกลไกการดูแลรักษาป่าต้นน้ำลำธารที่ยั่งยืน ของผู้ใช้น้ำอย่างเป็นธรรมชาติ ด้วยเพราะต้องการให้มีน้ำไหลอยู่ในท่อประปาตลอดปี และกิจกรรมอื่นๆ จนได้รับรางวัลธงพิทักษ์ป่า จากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เมื่อวันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2541 ณ ตำหนักทักษิณราชินีเวสน์ จังหวัดนครราชสีมา นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ ที่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภายนอก ทั้งเอกชน ราชการ หน่วยงานอิสระ องค์กรชาวบ้าน นักวิชาการ ฯลฯ ในการเดินทางเข้ามาในพื้นที่ เหล่านี้ถือเป็นจุดเด่นที่สำคัญของการจัดการทรัพยากรที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ที่สามารถนำไปเป็นแบบอย่างในพื้นที่อื่นๆ โดยเฉพาะพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์เช่นเดียวกับบ้านคลองเรือ

ข้อมูลพื้นฐานสถานภาพทางด้านสังคม เศรษฐกิจ ของชุมชนบ้านคลองเรือ

จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่มั่นส ค้ายรุ่ง เมื่อวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2552 ทำให้ทราบว่า ปัจจุบันบ้านคลองเรือมีการตั้งถิ่นฐานจำนวน 89 ครัวเรือน มีสมาชิกของชุมชนจำนวน 247 คน โดยแบ่งเป็นประชากรเพศชาย จำนวน 124 คน และเพศหญิง จำนวน 123 คน ประชากรของบ้านคลองเรือ ต่างมีภูมิลำเนาเดิมที่มาจากจังหวัดในภาคต่างๆ รวม 4 ภาคด้วยกัน อาทิ ภาคใต้ ได้แก่ เพชรบุรี สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช ชุมพร ระนอง ภาคอีสาน ได้แก่ นครราชสีมา ศรีสะเกษ ร้อยเอ็ด ภาคเหนือ ได้แก่ กำแพงเพชร น่าน ตาก พะเยา เพชรบูรณ์ และภาคกลาง ได้แก่ นครปฐม และลพบุรี ที่ต่างอพยพย้ายถิ่นฐานตามพ่อแม่ ตามคำบอกกล่าวจากญาติพี่น้อง และเพื่อน โดยมีการเข้ามาจับจองพื้นที่เพื่อทำการเกษตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา

โดยข้อมูลพื้นฐานทางสังคม เศรษฐกิจ ของชุมชนบ้านคลองเรือ ที่จะนำเสนอต่อไปนี้ได้มาจากการสุ่มสัมภาษณ์ตัวแทนสมาชิกของชุมชนบ้านคลองเรือ จำนวน 40 ครัวเรือน โดยสามารถจำแนกข้อมูลออกได้ดังนี้

ข้อมูลสมาชิกต่อครัวเรือน และทัศนคติต่อการอยู่อาศัยในพื้นที่บ้านคลองเรือ

จากการศึกษาโดยการสุ่มสัมภาษณ์ตัวแทนสมาชิกของชุมชนบ้านคลองเรือ จำนวน 40 ครัวเรือน พบว่าจำนวนสมาชิกต่อครัวเรือนโดยเฉลี่ย จะอยู่ที่ 3 คนต่อครัวเรือน โดยจำนวนสมาชิกต่อครัวเรือนที่มากที่สุด จะอยู่ที่ 6 คนต่อครัวเรือน และจำนวนสมาชิกต่อครัวเรือนที่น้อยที่สุด จะอยู่ที่ 1 คนต่อครัวเรือน

จากการสัมภาษณ์ความคิดเห็นในอาชีพปัจจุบัน ทั้ง 40 ครัวเรือน ต่างให้ความคิดเห็นตรงกันว่า ไม่ต้องการปรับเปลี่ยนอาชีพ และย้ายไปอยู่ที่อื่น โดยทุกครัวเรือนต่างให้เหตุผลตรงกันว่า ปัจจุบันพึงพอใจกับสภาพความเป็นอยู่ในพื้นที่ ทั้งสภาพอากาศ ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ส่วนในเรื่องผลผลิตทางการเกษตรนั้น ทุกครัวเรือนระบุว่า การปลูกแบบผสมผสานดังเช่นปัจจุบัน ทำให้สมาชิกของชุมชนมีผลผลิตจำหน่ายได้ตลอดทั้งปี ซึ่งจะสร้างความมั่นคงทั้งในด้านที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน มีความมั่นคงในด้านอาหารที่ปลอดภัย มีน้ำใช้อย่างเพียงพอ มีปลาในลำธารไว้บริโภค นอกจากนี้ในแต่ละบ้านจะมีการเลี้ยงปลาในบริเวณบ้านไว้บริโภคในครัวเรือน ส่วนในเรื่องพลังงานสมาชิกของชุมชนต่างลงความเห็นว่าเชื่อเพลิงในการหุงต้มมีอย่างเพียงพอ แต่ยังคงเรื่องไฟฟ้าที่อาศัยพลังงานแสงอาทิตย์ ซึ่งต้องพึ่งแผงโซลาร์เซลล์ และหม้อแปลงเก็บกักพลังงาน ซึ่งปัจจุบันเริ่มเสื่อมสภาพ แต่ยังคงถือว่าไม่เป็นปัญหา สำหรับสมาชิกของชุมชน ซึ่งปัจจุบันกำลังมีการดำเนินงานจัดทำระบบไฟฟ้าพลังงานน้ำขึ้นในพื้นที่

ข้อมูลแหล่งที่มาของรายได้ต่อครัวเรือน

จากการศึกษาโดยการสุ่มสัมภาษณ์ตัวแทนสมาชิกของชุมชนบ้านคลองเรือ จำนวน 40 ครัวเรือน พบว่าร้อยละ 100 หรือทั้ง 40 ครัวเรือน ต่างประกอบอาชีพหลัก คือ เกษตรกรรม ซึ่งประกอบด้วย ปลูกยางพารา กาแฟ หนาก พริกไทย และผลไม้ อาทิ ลองกอง มังคุด ทุเรียนกลางสาด เงาะ มะพร้าว เป็นต้น ส่วนอาชีพรอง คือ รับจ้างทั่วไป สำหรับแนวทางในการทำการเกษตรของแต่ละครัวเรือน จะยึดการทำการเกษตรแบบผสมผสาน โดยการปลูกพืชให้มีหลากหลายชนิด พันธุ์ลงในพื้นถือครอง เพื่อจะได้สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ตลอดทั้งปี ซึ่งจากผลการศึกษาพบว่า จำนวนที่ดินในการได้ถือครองต่อครัวเรือนที่มากที่สุดจะอยู่ที่ 50 ไร่ต่อครัวเรือน ซึ่งถือเป็นจำนวนสูงสุดตามที่ระบุไว้ในกฎระเบียบการถือครองที่ดินของชุมชน ส่วนจำนวนที่ดินในการถือครองต่อ

ครัวเรือนที่น้อยที่สุดจะอยู่ที่ 5 ไร่ต่อครัวเรือน ซึ่งการถือครองที่ดินโดยเฉลี่ยจะอยู่ที่ 27 ไร่ต่อครัวเรือน

นอกจากนี้ จากการศึกษาตัวแทนสมาชิกของชุมชนจำนวน 40 ครัวเรือน พบว่าในปี 2552 สมาชิกของชุมชนมีรายได้ต่อครัวเรือนโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 156,184 บาทต่อปี โดยรายได้ต่อครัวเรือนต่ำสุดอยู่ที่ 69,000 บาทต่อปี และรายได้ต่อครัวเรือนสูงสุดอยู่ที่ 400,000 บาทต่อปี สำหรับแหล่งที่มาของรายได้ต่อครัวเรือน จะมีความหลากหลาย อาทิ รายได้จากการเกษตร รายได้จากร้านค้าขายของชำ รายได้จากการท่องเที่ยว รายได้จากการรับจ้างทั่วไป เป็นต้น ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. กาแฟ จากผลการศึกษาพบว่ามี 38 ครัวเรือน ที่มีรายได้จากกาแฟ ซึ่งโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 87,000 บาทต่อปี โดยต่ำสุดจะอยู่ที่ 18,600 บาทต่อปี และสูงสุดจะอยู่ที่ 200,000 บาทต่อปี หรือคิดเป็นร้อยละ 55.71 ของรายได้ต่อครัวเรือน โดยเฉลี่ย ที่มาจากสมาชิกของชุมชนจำนวน 40 ครัวเรือน

2. ปาล์ม จากผลการศึกษาพบว่ามี 19 ครัวเรือน ที่มีรายได้จากปาล์ม ซึ่งโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 55,184 บาทต่อปี โดยต่ำสุดอยู่ที่ 5,000 บาทต่อปี และสูงสุดอยู่ที่ 240,000 บาทต่อปี หรือคิดเป็นร้อยละ 35.33 ของรายได้ต่อครัวเรือน โดยเฉลี่ย ที่มาจากสมาชิกของชุมชนจำนวน 40 ครัวเรือน ซึ่งตลาดกาแฟที่สำคัญคือบริษัทเนสท์เล่ (Nestle) ที่มีตั้งอยู่ในเขตอำเภอเกาะเปอรัง จังหวัดระนอง

3. ยางพารา จากผลการศึกษาพบว่ามี 4 ครัวเรือน ที่มีรายได้จากยางพารา ซึ่งโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 65,000 บาทต่อปี โดยต่ำสุดอยู่ที่ 50,000 บาทต่อปี และสูงสุดอยู่ที่ 100,000 บาทต่อปี หรือคิดเป็นร้อยละ 41.62 ของรายได้ต่อครัวเรือน โดยเฉลี่ย ที่มาจากสมาชิกของชุมชนจำนวน 40 ครัวเรือน

4. หมากรูด จากผลการศึกษาพบว่ามี 32 ครัวเรือน ที่มีรายได้จากหมากรูด ซึ่งโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 19,093 บาทต่อปี โดยต่ำสุดอยู่ที่ 2,000 บาทต่อปี และสูงสุดอยู่ที่ 100,000 บาทต่อปี หรือคิดเป็นร้อยละ 12.23 ของรายได้ต่อครัวเรือน โดยเฉลี่ย ที่มาจากสมาชิกของชุมชนจำนวน 40 ครัวเรือน

5. ผลไม้ (รวมทุกชนิด อาทิ ลองกอง มังคุด ทุเรียน ลำไย เงาะ มะไฟ เป็นต้น) จากผลการศึกษาพบว่ามี 40 ครัวเรือน ที่มีรายได้จากผลไม้ ซึ่งโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 15,944 บาทต่อปี โดยต่ำสุดอยู่ที่ 1,000 บาทต่อปี และสูงสุดอยู่ที่ 50,000 บาทต่อปี หรือคิดเป็นร้อยละ 10.21 ของรายได้ต่อครัวเรือน โดยเฉลี่ย ที่มาจากสมาชิกของชุมชนจำนวน 40 ครัวเรือน

6. ผักพื้นที่บ้าน อาทิ ผักเหลียง ผักพุ่ม สะค้าน พริกไทย ชะพลู จิกกระโดน รั้วมั่ง ส้มแขก ชะมวง หูหมี ดิปลาส่อน มะเคื่อ ส้มป่อย เหยียง สะตอ ลูกเนียง มันปู มะกรูด ผักแขยง ส้มกุ่ม ตำลึง กระถือ ของ เอาะคิบ และพริกไทย เป็นต้น จากผลการศึกษาพบว่า มี 10 ครั้วเรือน ที่มีรายได้จากผักดังกล่าว ซึ่งโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 3,000 บาทต่อปี โดยต่ำสุดอยู่ที่ 1,000 บาทต่อปี และสูงสุดอยู่ที่ 10,000 บาทต่อปี หรือคิดเป็นร้อยละ 1.92 ของรายได้ต่อครั้วเรือน โดยเฉลี่ย ที่มาจากสมาชิกของชุมชน จำนวน 40 ครั้วเรือน

7. การเพาะกล้าไม้ฝักขาย ในนามของทางธนาคารต้นไม้สาขาคลองเรือ จากผลการศึกษาพบว่า มี 5 ครั้วเรือน ที่มีรายได้จากการเพาะกล้าไม้ ซึ่งโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 3,000 บาทต่อปี โดยต่ำสุดอยู่ที่ 1,000 บาทต่อปี และสูงสุดอยู่ที่ 5,000 บาทต่อปี หรือคิดเป็นร้อยละ 1.92 ของรายได้ต่อครั้วเรือน โดยเฉลี่ย ที่มาจากสมาชิกของชุมชนจำนวน 40 ครั้วเรือน

8. รับจ้างทั่วไป ภายในชุมชน จากผลการศึกษาพบว่า มี 10 ครั้วเรือน ที่มีรายได้จากการรับจ้างทั่วไป ซึ่งโดยเฉลี่ยจะอยู่ที่ 22,650 บาทต่อปี โดยต่ำสุดอยู่ที่ 3,000 บาทต่อปี และสูงสุดอยู่ที่ 48,000 บาทต่อปี หรือคิดเป็นร้อยละ 14.47 ของรายได้ต่อครั้วเรือน โดยเฉลี่ย ที่มาจากสมาชิกของชุมชนจำนวน 40 ครั้วเรือน

9. การท่องเที่ยว จากผลการศึกษาพบว่า มี 9 ครั้วเรือน ที่มีรายได้จากโฮมสเตย์ ล่องแพ และไกด์นำเที่ยว ซึ่งโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 7,222 บาทต่อปี โดยต่ำสุดอยู่ที่ 5,000 บาทต่อปี และสูงสุดอยู่ที่ 15,000 บาทต่อปี หรือคิดเป็นร้อยละ 4.61 ของรายได้ต่อครั้วเรือน โดยเฉลี่ย ที่มาจากสมาชิกของชุมชนจำนวน 40 ครั้วเรือน

10. ร้านขายของชำในพื้นที่ จากการศึกษาพบว่า มี 2 ครั้วเรือน ที่มีรายได้โดยเฉลี่ยอยู่ที่ 55,000 บาทต่อปี โดยต่ำสุดอยู่ที่ 50,000 บาทต่อปี และสูงสุดอยู่ที่ 60,000 บาทต่อปี หรือคิดเป็นร้อยละ 35.66 ของรายได้ต่อครั้วเรือน โดยเฉลี่ย ที่มาจากสมาชิกของชุมชนจำนวน 40 ครั้วเรือน

11. การจำหน่ายถ่านไม้ในพื้นที่ จากการศึกษาพบว่า มี 2 ครั้วเรือน ที่มีรายได้จากจำหน่ายถ่านไม้ ซึ่งโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 42,000 บาทต่อปี โดยต่ำสุดอยู่ที่ 24,000 บาทต่อปี และสูงสุดอยู่ที่ 60,000 บาทต่อปี หรือคิดเป็นร้อยละ 27.35 ของรายได้ต่อครั้วเรือน โดยเฉลี่ย ที่มาจากสมาชิกของชุมชนจำนวน 40 ครั้วเรือน

สำหรับผลผลิตทางการเกษตรโดยทั่วไป จะมีการจำหน่ายที่หลากหลายกันออกไป อาทิ ปาล์ม และยางพารา จะมีการจำหน่ายให้กับพ่อค้าภายนอกที่เข้ามารับซื้อในพื้นที่ มีการนำไปจำหน่ายเอง มีการจำหน่ายให้กับทางหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ มีการจำหน่ายให้กลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านคลองเรือ มีการจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในหมู่บ้าน มีการจำหน่ายให้กับคณะศึกษาดูงานที่เข้ามาในหมู่บ้าน และจำหน่ายโดยการรวมกลุ่มกับเพื่อนบ้านเพื่อนำผลผลิตลงไปจำหน่ายให้กับพ่อค้าในพื้นที่

อย่างไรก็ตามตัวเลขของรายได้ แหล่งที่มาของรายได้ต่อครัวเรือน รวมทั้งช่องทางในการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร ที่ได้นำเสนอมานี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของมูลค่าที่เป็นตัวเงิน ที่ได้รับจากสมาชิกของชุมชนเพียง 40 ครัวเรือนเท่านั้น โดยมูลค่าที่เกิดขึ้นนี้ เป็นมูลค่าที่เกิดจากการจำหน่ายผลผลิต โดยไม่ได้มีการคำนวณรวมเอามูลค่า จากการนำมาบริโภคภายในครัวเรือน มูลค่าของการแจกจ่าย หรือแบ่งปันระหว่างสมาชิกภายในชุมชนด้วยกัน หรือการแบ่งปันให้กับบุคคลภายนอก เป็นต้น มารวมไว้ในมูลค่าดังกล่าวมา

ที่มาองค์การดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ

จากการสัมภาษณ์ ว่าที่ร้อยตรีไสว แสงสว่าง ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้จัดการใหญ่ธนาคารต้นไม้ สำนักงานใหญ่ เมื่อวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2552 และคุณพวงสา ชูแถม หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร และรองผู้จัดการใหญ่ธนาคารต้นไม้สำนักงานใหญ่ เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2552 ทั้งสองแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนแนวคิดธนาคารต้นไม้ ได้ให้ข้อสรุปถึงความเป็นมาของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ โดยมีรายละเอียดดังนี้

สืบเนื่องจากบ้านคลองเรือเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่อยู่ในโครงการคนอยู่-ป่ายัง ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ และเป็นหมู่บ้านหนึ่งในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐที่ประชาชนถือครองอยู่ ซึ่งตามกฎหมายแล้วพื้นที่ดังกล่าวจัดเป็นพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่ถูกต้องตามกฎหมาย แต่เนื่องจากชุมชนมีพื้นฐานในด้านการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ร่วมกันมา โดยตลอด รวมทั้งบทพิสูจน์จากการดำเนินงานของชุมชนที่เกิดขึ้น จนถือได้ว่าเป็นชุมชนหนึ่งที่ประสบความสำเร็จในด้านการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ สมาชิกของชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้ตลอดจนได้รับความไว้วางใจจากหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ ให้มีการบริหารจัดการ

ทรัพยากรในพื้นที่ด้วยตนเอง โดยมีเจ้าหน้าที่ของหน่วยฯ ค่อยทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง และให้คำปรึกษา ดังนั้นในการจัดตั้งธนาคารต้นไม้สาขา จึงเลือกพื้นที่ที่มีความพร้อม และมีความเป็นไปได้ในการดำเนินงานเพื่อเป็นตัวอย่างให้แก่พื้นที่อื่นๆ ในการเปิดสาขาธนาคารต้นไม้ในระยะต่อไป

เวทีปลูกต้นไม้ในใจคน จุดเริ่มต้นของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ

จากการสัมภาษณ์คณะกรรมการธนาคารต้นไม้ ที่ประกอบไปด้วย ผู้ใหญ่มนัส คล้ายรุ่ง ประธานกรรมการธนาคารต้นไม้ พี่ชัยรัตน์ แวนแก้ว ผู้จัดการธนาคารต้นไม้ พี่มนูญ พร้อมอุดม เลขานุการธนาคารต้นไม้ พี่บุญเรือน เศษพันธุ์ ทรัพย์ชัย พิอุทัย เกิดวัน กรรมการตรวจสอบ และพี่มานิตย์ โมพี ตัวแทนประชาชน เมื่อวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2552 ทำให้ทราบว่าองค์กรการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ ภายใต้ชื่อ “ธนาคารต้นไม้สาขาคองเรือ” มีที่มาจากการจัดเวทีเพื่อสร้างความเข้าใจ ที่เรียกว่า “เวทีปลูกต้นไม้ในใจคน” เวทีดังกล่าวดำเนินงานโดยบุคคลสำคัญสองท่านด้วยกันคือ ว่าที่ร้อยตรีไสว แสงสว่าง และคุณพวงสา ชูเนม เจ้าของแนวคิดธนาคารต้นไม้ สองแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนแนวคิดธนาคารต้นไม้ในขณะนั้น อีกทั้งคุณพวงสา ชูเนม คือหัวหน้าหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร เจ้าของแนวคิดโครงการคนอยู่-ป่ายัง หรือนายหัวที่สมาชิกในชุมชนบ้านคลองเรือต่างให้ความนับถือ

“เวทีปลูกต้นไม้ในใจคน” ที่ดำเนินงานโดยบุคคลสองท่านดังที่กล่าวมา ถือเป็นเวทีสำคัญ เพราะเป็นขั้นตอนแรกในการการประชาสัมพันธ์แนวทางของธนาคารต้นไม้ ให้สมาชิกของชุมชนได้รับรู้ และเข้าใจในแนวคิดและหลักการ กระบวนการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ พร้อมทั้งมีการสร้างความรู้ ความเข้าใจ ให้ถูกทิศทาง แก่สมาชิกของชุมชนให้ไปในแนวทางเดียวกัน โดยอธิบายให้เห็นถึงความสำคัญของการปลูกต้นไม้ลงในพื้นที่ พร้อมทั้งอธิบายเงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ปลูก และกลุ่มองค์กร สร้างความรู้ความเข้าใจ และให้การอธิบายถึงการปลูกต้นไม้เพื่อวัตถุประสงค์ที่หลากหลาย (รายละเอียดดังกล่าวข้อย่อยเรื่อง แนวทางการปลูกต้นไม้ของธนาคารต้นไม้ ในบทที่ 2 เรื่องการตรวจเอกสาร)

ภายหลังจากการทำเวทีดังกล่าว ชุมชนได้มีมติร่วมกันให้มีการดำเนินงานในรูปแบบองค์กรชุมชน ภายใต้ชื่อว่า ธนาคารต้นไม้สาขาคองเรือ ที่ประกอบไปด้วยคณะกรรมการธนาคารต้นไม้ และสมาชิก เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2550 ซึ่งถือเป็นการเปิดสาขาธนาคารต้นไม้ เป็นพื้นที่แรก

ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐ ที่มีประชาชนถือครองอยู่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ตามกฎหมาย โดยเป็นองค์กรชุมชน ที่มาจากกระบวนการมีส่วนร่วมในตัดสินใจ และการยอมรับ จากสมาชิกของชุมชนด้วยความสมัครใจ

คณะกรรมการธนาคารต้นไม้สาขาคลองเรือ

จากหลักการสำคัญของการคัดเลือกคณะกรรมการธนาคารต้นไม้ประจำสาขา จะต้องมาจากมติการคัดเลือกโดยสมาชิกของชุมชน ภายหลังจากที่ชุมชนมีมติให้มีการดำเนินงานตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ในพื้นที่ ซึ่งตามข้อกำหนดในการแต่งตั้งคณะกรรมการต้นไม้ประจำสาขา จะกำหนดไว้ที่จำนวน 9-15 คน ซึ่งประกอบด้วยผู้จัดการสาขา 1 คน ประธานกรรมการ 1 คน และคณะกรรมการฝ่ายอื่นๆ นอกจากนี้ได้มีการคัดเลือกตัวแทน 1-2 คนเป็นคณะกรรมการธนาคารต้นไม้ระดับจังหวัด เพื่อร่วมประชุม และวางแผน ตามวาระการประชุมในระดับต่อไป

สำหรับธนาคารต้นไม้สาขาคลองเรือ มีจำนวนคณะกรรมการธนาคารต้นไม้ประจำสาขา ที่มาจากการคัดเลือกโดยสมาชิกของชุมชน ทั้งหมด 11 คน ซึ่งแต่ละคนมีตำแหน่งดังต่อไปนี้

1. นายมนัส คล้ายรุ่ง ประธานกรรมการ
2. นายวินัย หล้าแหล่ง รองประธานกรรมการ
3. นายชัยรัตน์ แวนแก้ว ผู้จัดการธนาคารต้นไม้
4. นายมนูญ พร้อมอุดม เลขานุการ
5. นายบุญเรือน เสขพันธ์ุ์ เกร์ญญิก
6. นายวน วงษ์ศรีนาค กรรมการ
7. นายสมโชค มุณีจินดา กรรมการ

โครงสร้างองค์การดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ

สำหรับ โครงสร้างองค์การดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ ประกอบด้วย 2 ส่วนหลักๆ คือ 1. คณะกรรมการธนาคารต้นไม้ประจำสาขา และ 2. สมาชิกธนาคารต้นไม้ โดยแต่ละส่วนต่างมีบทบาทหน้าที่ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 17 บริเวณที่ทำการของธนาคารต้นไม้สำนักงานใหญ่ ในอำเภอละแม จังหวัดชุมพร

บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการธนาคารต้นไม้สาขาคลองเรือ

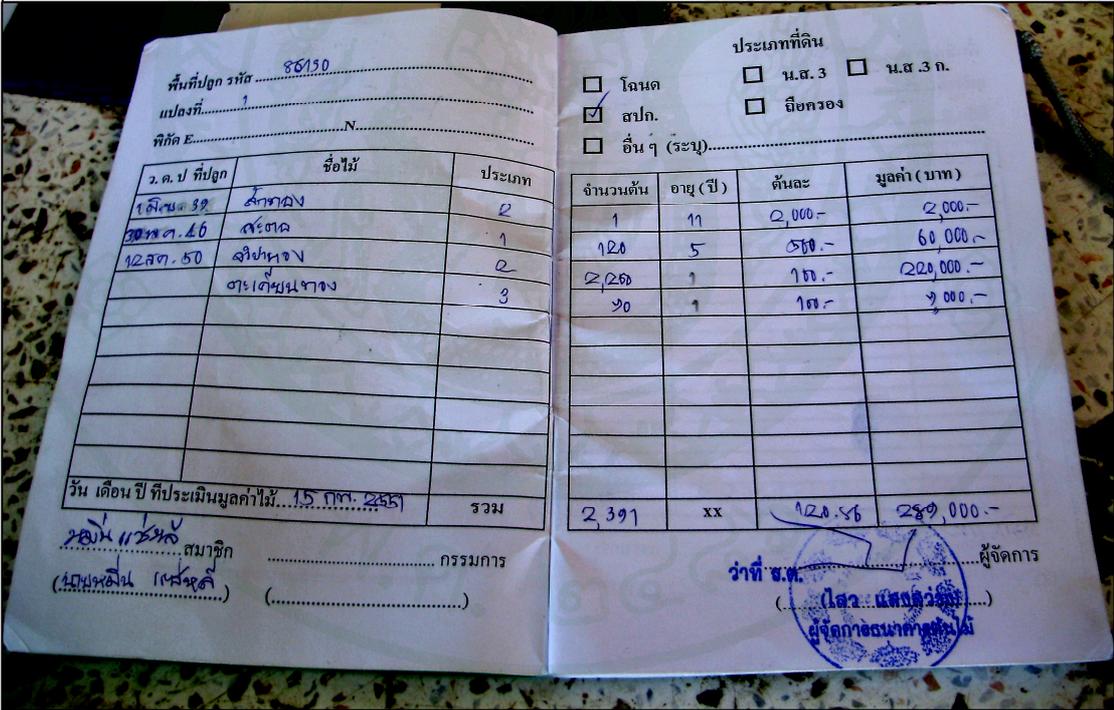
ในส่วนของบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการธนาคารต้นไม้สาขาคลองเรือ จะมีภารกิจที่อยู่ในความรับผิดชอบของคณะกรรมการธนาคารต้นไม้ 3 ภารกิจหลักๆ ด้วยกัน คือ 1. ภารกิจด้านการบริหารจัดการ 2. ภารกิจด้านกองทุนพันธุ์ไม้ และ 3. ภารกิจด้านเรือนเพาะชำกล้าไม้ โดยรายละเอียดความรับผิดชอบในแต่ละภารกิจมีดังนี้

ภารกิจด้านการบริหารจัดการ คณะกรรมการธนาคารต้นไม้สาขาคลองเรือ มีบทบาทหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบร่วมกัน ดังนี้

1. ส่งตัวแทนคณะกรรมการของธนาคารต้นไม้สาขา เพื่อดำรงตำแหน่งในธนาคารต้นไม้ สำนักงานใหญ่ ตลอดจนเข้าร่วมกิจกรรมของธนาคารต้นไม้ในสาขาต่างๆ และเป็นคณะกรรมการธนาคารต้นไม้ระดับจังหวัด เพื่อร่วมประชุม และวางแผน ตามวาระการประชุมในระดับต่อไป
2. ขยายการรับสมัครสมาชิกภายในชุมชน
3. จัดทำทะเบียนสมาชิก และจัดทำฐานข้อมูลสมาชิก โดยสมาชิกทุกคนจะได้รับสมุดบัญชีธนาคารต้นไม้ประจำแปลงปลูก เพื่อจัดทำฐานข้อมูลประกอบแปลงปลูก ที่ประกอบด้วย พิกัดพื้นที่ จำนวนต้น ชนิด อายุ มูลค่าลงในสมุดบัญชีธนาคารต้นไม้ (ภาพที่ 18)
4. เพื่อจัดทำข้อมูลการปลูก การดูแล ความเจริญเติบโต และการรับรองเบื้องต้นจากคณะกรรมการสาขา ตลอดจนมีการจัดทำแผนที่ GIS เพื่อระบุพิกัด และกำหนดขอบเขตประจำแปลงปลูกของสมาชิก โดยเทียบเคียงกับรูปแผนที่ เพื่อจัดทำเป็นเอกสารแผนที่ประกอบที่ทำกินแล้วให้กรรมการของสาขามีส่วนร่วมในการรับรอง ร่วมกับหน่วยงานผู้รับผิดชอบในพื้นที่เป็นผู้รับรองแนวเขตหรือรูปแบบแปลง เพื่อดำเนินการรับรองสิทธิ์ในที่ดิน ให้เป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งในส่วนการจัดทำแผนที่ GIS และการจัดทำเอกสารแผนที่ประกอบที่ทำกิน (ภาพที่ 19) ได้อยู่ในความดูแล และได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะเป็นหลัก

รูปลักษณะภายนอกของสมุดบัญชีธนาคารต้นไม้ประจำแปลงปลูก

รายละเอียดข้อมูลที่บรรจุภายในสมุดบัญชีธนาคารต้นไม้ประจำแปลงปลูก

ภาพที่ 18 ตัวอย่างสมุดบัญชีธนาคารต้นไม้ประจำแปลงปลูก ที่สมาชิกธนาคารต้นไม้ทุกคน จะได้รับ

ภาพที่ 19 ตัวอย่างเอกสารแผนที่ประกอบที่ทำกินที่สมาชิกของชุมชนบ้านคลองเรือทุกครัวเรือน จะได้รับ

เอกสารดังกล่าวที่ 19 เป็นเอกสารแผนที่ประกอบที่ทำกินที่สมาชิกของชุมชนบ้านคลองเรือ ทุกครัวเรือนจะได้รับ ซึ่งรายละเอียดในเอกสารดังกล่าว จะมีการจับพิกัด และกำหนดขอบเขต ประจำแปลงปลูกของสมาชิก โดยเทียบเคียงกับรูปแผนที่เพื่อจัดทำเป็นเอกสารแผนที่ประกอบที่ทำกินโดยสมบูรณ์ โดยมีประธานกรรมการประจำสาขา ซึ่งในที่นี่คือนายมนัส คล้ายรุ่ง ผู้ใหญ่บ้าน คลองเรือ หมู่ 9 มีส่วนร่วมในการรับรอง ร่วมกับหน่วยงานผู้รับผิดชอบในพื้นที่คือ หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ หรือหัวหน้าโครงการคนอยู่-ป่ายัง คือ นายพงศา ชูเนม นายกองการบริหารส่วนตำบลปากทรง คือ นายจารึก ปาละกเชนทร์ และนายอำเภอพะโต๊ะ คือ นายสมพงษ์ มากมี เป็นผู้รับรองแนวเขต หรือรูปแบบแปลง เพื่อดำเนินการรับรองสิทธิในที่ดินให้เป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งในส่วนด้านหลังของเอกสารแผนที่ประกอบที่ทำกินนี้ จะมีรายละเอียดการกำหนดเงื่อนไขการถือครองและทำประโยชน์ในที่ดินของรัฐ ที่ผู้ถือแผนที่ต้องปฏิบัติตาม ดังนี้

1. ห้ามบุกรุกพื้นที่นอกเหนือจากขอบเขตตามแผนที่นี้โดยเด็ดขาด และพึงต้องสอดส่องดูแล มิให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าที่มีบริเวณติดต่อกันหรือใกล้เคียง หากมีการทำลายบุกรุกแผ้วถางป่าใกล้เคียง ให้ถือว่าผู้ครอบครองเป็นผู้บุกรุก จะถูกดำเนินคดีตามกฎหมายตลอดจนเพิกถอนแผนที่ ภบท. 5 แปลงนี้ เว้นเสียแต่สามารถพิสูจน์ได้ว่าผู้อื่นเป็นผู้บุกรุก
2. ห้าม ซื้อ ขาย เปลี่ยนมือ หรือให้เช่า ทั้งให้ผู้อื่นมาทำกินแทนอย่างเด็ดขาด เว้นแต่โอนให้ตกทอดทางมรดกแก่ทายาทโดยธรรม
3. ให้ถือว่าแผนที่ ภบท. 5 นี้ แสดงการครอบครอง และทำประโยชน์ในที่ดินของรัฐนี้ เป็นเครื่องแสดงการถือครองที่ทำกินตามมติคณะรัฐมนตรี 30 มิถุนายน 2541 เท่านั้น มิใช่เป็นการที่รัฐได้มอบสิทธิในที่ดินแต่อย่างใด
4. ผู้ถือครองต้องปักหลักเขต ที่แสดงทุกมุมของพื้นที่ที่กำหนดไว้ และห้ามเคลื่อนย้ายทำลาย โดยเด็ดขาด หากฝ่าฝืนให้ลงโทษโดยมติที่ประชุมหมู่บ้าน
5. ผู้ถือครองต้องปลูกต้นไม้เศรษฐกิจตามที่ชุมชนกำหนด และขึ้นบัญชีกับธนาคารต้นไม้ จำนวนไม่น้อยกว่า 80 ต้น

6. ต้องปฏิบัติตามกฎ กติกาชุมชน โดยเคร่งครัด

ภารกิจด้านกองทุนพันธุ์ไม้ คณะกรรมการธนาคารต้นไม้สาขาคลองเรือ มีบทบาทหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบร่วมกัน ดังนี้

1. ดำเนินการจัดหาปัจจัย 3 อย่าง คือ ถูงเพาะชำกล้าไม้ เมล็ดพันธุ์ไม้และต้นกล้าไม้
2. ดำเนินการให้สมาชิกแต่ละคน เบิกถูงเพาะชำไปทำกิจกรรมเพาะชำกล้าไม้ในครัวเรือนของตนเอง โดยมีหลักการจัดการที่ชัดเจน คือ ร้อยละ 80 สมาชิกได้ประโยชน์ ส่วนอีกร้อยละ 20 นำผลประโยชน์เข้ากองทุน ยกตัวอย่างเช่น เบิกถูงไป 100 ถูง ต้องคืนกล้าไม้ 20 ถูง
3. ดำเนินการจัดทำทะเบียนกล้าไม้ของธนาคารต้นไม้สาขา โดยระบุรายละเอียดประเภทพันธุ์ไม้และจำนวนสมาชิกที่เพาะกล้าไม้
4. ดำเนินการประเมินมูลค่าไม้ ให้กับสมาชิก

ภารกิจด้านเรือนเพาะชำกล้าไม้ เป็นระบบการจัดการกล้าไม้ของธนาคารต้นไม้สาขา เพื่อรองรับการจัดการกล้าไม้ที่สมาชิกคืนให้กับกองทุนพันธุ์ไม้ ตามอัตราที่ธนาคารต้นไม้สาขากำหนด พร้อมส่งเสริมให้มีการเพาะชำกล้าไม้เพื่อแจก แลก ขาย โดยเรือนเพาะชำ มีบทบาทสำคัญ ดังนี้

1. ดูแลทะเบียนกล้าไม้ของสมาชิก ทะเบียนกล้าไม้ของกองทุนพันธุ์ไม้ และทะเบียนกล้าไม้ของธนาคารต้นไม้สาขา
2. สนับสนุนกล้าไม้ให้สมาชิก ไปปลูกในที่ดินของตนเองคนละ 80 ต้น แต่ทว่าหากที่ดินมีจำกัด คณะกรรมการมีมติอนุ โลมให้ปลูกอย่างน้อย 9 ต้น
3. สนับสนุนกล้าไม้ สำหรับการเพาะปลูกลงในพื้นที่สาธารณะของชุมชน

4. จำหน่ายกล้าไม้ เพื่อสร้างรายได้ให้กับกองทุนพันธุ์ไม้ ทั้งนี้เพื่อให้มีเงินทุนขยายกิจกรรมการเพาะกล้าไม้ และการปลูกต้นไม้ในปีต่อไป หรือนำมาจัดสวัสดิการต่างๆ ให้สมาชิกในชุมชน ฯลฯ ตามที่คณะกรรมการเห็นสมควร

5. รับฝากกล้าไม้ส่วนเกินของสมาชิก โดยมีค่าจัดการตามอัตราที่ธนาคารต้นไม้กำหนด

6. ดำเนินการจัดหาปัจจัยวัสดุ โรงเรือนเพาะชำ ดิน ปุ๋ยอินทรีย์ วัสดุการเกษตร ระบบน้ำ อุปกรณ์การเพาะชำ ฯลฯ ที่จำเป็นในการเพาะชำ

7. ขอรับกล้าไม้จากภาคส่วน ที่มีการเพาะชำกล้าไม้เพื่อแจก

8. ดำเนินการเพาะชำกล้าไม้เพื่อแจก แลก ขาย ให้กับสมาชิกหรือบุคคล โดยทั่วไป ในราคา ที่ธนาคารต้นไม้กำหนด คือ ต้นละไม่เกิน 10 บาท

บทบาทหน้าที่ของสมาชิกธนาคารต้นไม้สาขาลองเรือ

ในส่วน of สมาชิกธนาคารต้นไม้สาขาลองเรือ จากการศึกษาพบว่าภารกิจที่สมาชิกธนาคารต้นไม้ จะต้องรับผิดชอบร่วมกัน คือ

1. สมาชิกต้องเข้าร่วมทำกิจกรรมของธนาคารต้นไม้ ตามหลักเกณฑ์ของธนาคารต้นไม้ คือ การเพาะกล้าไม้ และการปลูกต้นไม้บนที่ดินทำกินของตนเอง อย่างน้อย 80 ต้น แต่ถ้ากรณีที่ดินมีน้อย อนุโลมให้ปลูกได้ไม่ต่ำกว่า 9 ต้น

2. สมาชิกต้องเข้าร่วมทำกิจกรรมอื่นๆ ตามแนวทางที่ธนาคารต้นไม้สาขาลองเรือกำหนด

3. สมาชิกสามารถนำกล้าไม้ส่วนเกิน จากการเพาะปลูกบนที่ดินทำกินของตนเอง มาฝากเรือนเพาะชำของธนาคารต้นไม้สาขาลองเรือ เพื่อแลกหรือจำหน่ายได้

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่บ้านคลองเรือ

การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจให้มีการดำเนินงานในรูปแบบธนาคารต้นไม้

จากการศึกษาพบว่า ธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ เกิดขึ้นจากกระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของชุมชน โดยเริ่มจากสมาชิกของชุมชนมีมติร่วมกันในการยอมรับแนวคิดและหลักการของธนาคารต้นไม้ จากนั้นจึงมีส่วนร่วมในการจัดตั้งองค์กรธนาคารต้นไม้ของชุมชน โดยคัดเลือกคณะกรรมการจากสมาชิกในชุมชน ขึ้นมารับภาระหน้าที่เป็นตัวแทน ในการบริหารจัดการกิจกรรมต่างๆ ภายใต้องค์กรชุมชน ที่ชื่อว่า ธนาคารต้นไม้สาขาคลองเรือ ต่อจากนั้นสมาชิกของชุมชนจะเป็นผู้ร่วมกันคิด และเสนอชื่อพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมต่อสภาพพื้นที่ของบ้านคลองเรือ เพื่อที่จะร่วมกันเพาะกล้าไม้ แล้วแจกจ่ายให้สมาชิกของชุมชนนำไปปลูกในระยะต่อไป

การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของธนาคารต้นไม้

จากการศึกษาพบว่า กิจกรรมของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ เป็นกิจกรรมที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมภายในชุมชนเพื่อการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ โดยสมาชิกของชุมชนจะมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญคือ การเพาะกล้าไม้ของธนาคารต้นไม้ ที่ต้องอาศัยการร่วมแรงร่วมใจ จากสมาชิกในชุมชนในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว เนื่องจากปริมาณกล้าไม้ที่ชุมชนตั้งเป้าว่าจะเพาะนั้น ต้องมีปริมาณเพียงพอที่จะแจกจ่ายให้สมาชิกในชุมชน รวมทั้งเพียงพอต่อการจำหน่ายเพื่อนำเงินมาเข้ากองทุนพันธุ์ไม้ ซึ่งเป็นกองทุนสะสมที่สำคัญ เพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่าย ในการบริหารจัดการกิจกรรมของธนาคารต้นไม้ ตั้งแต่การปลูกสร้างโรงเรือนเพาะกล้าไม้ การกรอกถุงดินเพื่อเตรียมเพาะกล้าไม้ การเก็บหาเมล็ดพันธุ์ และลูกไม้จากในพื้นที่เพื่อนำมาเพาะกล้าไม้ การเพาะกล้าไม้ การผลิตเปลี่ยนเวรดุแลโรงเรือนเพาะกล้าไม้ เป็นต้น ซึ่งเงินจากกองทุนดังกล่าว ก็จะถูกเปลี่ยนสถานะมาเป็นรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชน จากการดำเนินกิจกรรมของธนาคารต้นไม้ ในค่าอัตราค่าแรงเท่าๆ กัน คือ 200 บาทต่อคนต่อวัน ถือเป็นการบริหารการเงินที่ทำให้เกิดประโยชน์กับทั้งองค์กรและสมาชิกของชุมชน

ผลการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ

ผลการดำเนินงานจากกิจกรรมการเพาะกล้าไม้ของธนาคารต้นไม้

จากการดำเนินกิจกรรมเพาะกล้าไม้ของธนาคารต้นไม้ ได้ทำให้เกิดการจ้างงานภายในชุมชน และแบ่งปันผลประโยชน์รายได้ให้แก่สมาชิกของชุมชนอย่างทั่วถึงกัน โดยที่สมาชิกของชุมชนทุกคนจะได้รับค่าตอบแทนอย่างเท่าเทียม ในอัตรา 200 บาทต่อคนต่อวัน โดยที่สมาชิกในชุมชนจะผลัดเปลี่ยนกันมาทำกิจกรรม ในยามที่ว่างจากงานประจำ ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน และสร้างรายได้เสริมอีกทางหนึ่ง นอกจากนี้กิจกรรมดังกล่าว ยังทำให้เยาวชนในพื้นที่ได้เกิดการเรียนรู้ ได้เห็นค่าและเห็นความสำคัญของการปลูกต้นไม้ จากกิจกรรมการเก็บหาเมล็ดพันธุ์ที่ใช้สำหรับการเพาะกล้าไม้ มาจำหน่ายให้ทางธนาคารต้นไม้ (มณูญ พร้อมอุดม, 2552ข)

ในส่วนของกล้าไม้ ที่นอกเหนือจากการแจกจ่ายให้สมาชิกของชุมชนเพื่อนำไปปลูกในที่ดินทำกิน จะมีการจำหน่ายให้กับทางธนาคารต้นไม้สาขาอื่นๆ หรือหน่วยงานอื่นๆ ที่เข้ามารับซื้อกล้าไม้เพื่อนำไปปลูก โดยมีหลายราคาตั้งแต่ 5 บาท จนถึง 10 บาท ซึ่งกำหนดเพดานไว้ไม่เกิน 10 บาท ซึ่งรายได้ในส่วนนี้ได้ทำให้งบกองทุนพันธุ์ไม้ของสาขามีทุนหมุนเวียน เพื่อใช้ในกิจกรรมของธนาคารต้นไม้ในแต่ละปี รวมทั้งนำมาจัดสรรสวัสดิการอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ซึ่งล่าสุดจากมติที่ประชุมของเวทีชาวบ้าน สมาชิกของชุมชนได้มีแผนร่วมกันที่จะนำเงินมาทำถนนคอนกรีตในบริเวณที่มีเส้นทางการเดินทางที่ยากลำบากในช่วงหน้าฝน เพื่อให้สมาชิกของบ้านคลองเรือทุกคนได้รับประโยชน์ร่วมกัน (มณูญ พร้อมอุดม, 2552ข)

ผลการดำเนินงานจากการกิจกรรมปลูกต้นไม้ลงในพื้นที่ทำกิน

จากการศึกษาพบว่าปัจจุบันสมาชิกของชุมชนบ้านคลองเรือทั้ง 89 ครัวเรือน เป็นสมาชิกธนาคารต้นไม้ทุกครัวเรือน โดยทุกครัวเรือนต่างปลูกต้นไม้ลงในที่ดินทำกิน ตามเงื่อนไขที่กำหนด ซึ่งต้องไม่น้อยกว่า 80 ต้น ต่อสมาชิก 1 ครัวเรือน แต่ถ้าสมาชิกที่ดินเพียงเล็กน้อย ทางคณะกรรมการธนาคารต้นไม้ มีมติอนุโลมให้ปลูกต้นไม้ได้อย่างน้อย 9 ต้น สำหรับบ้านคลองเรือสมาชิกของชุมชนทุกครัวเรือน จะได้รับการแจกจ่ายกล้าไม้ให้นำไปปลูกลงในที่ดินทำกิน ครัวเรือนละ 80 ต้น

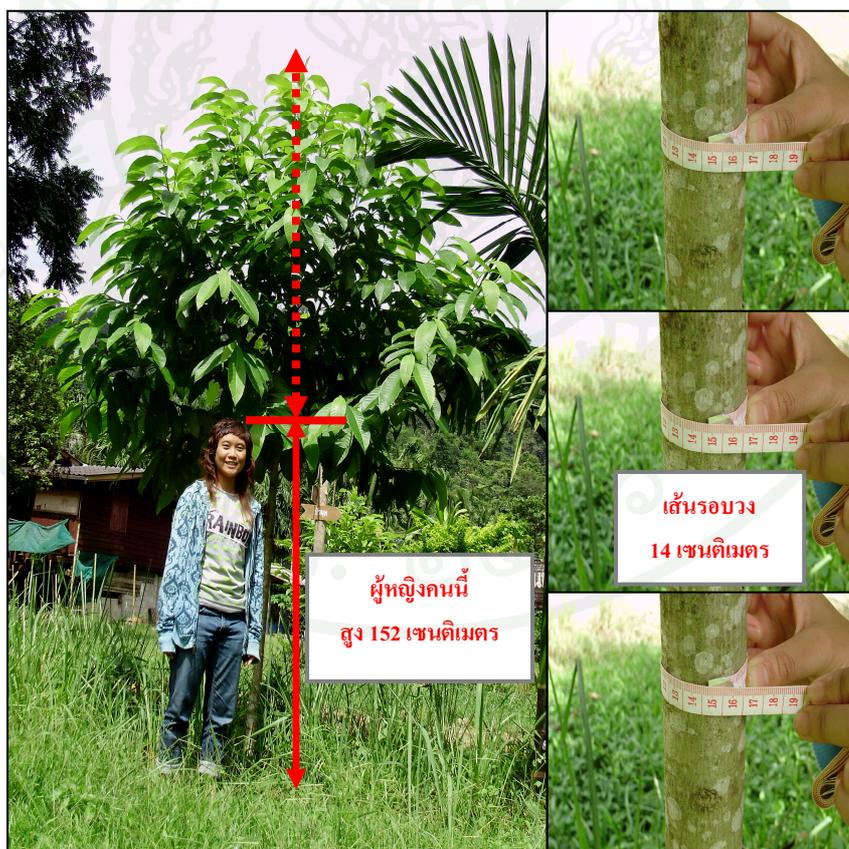
ในอัตราเท่าๆ กัน แต่ถ้าหากครัวเรือนใดต้องการปลูกน้อยกว่า หรือมากกว่าที่ได้รับแจกจากทางสาขา สมาชิกสามารถแลกเปลี่ยนกันระหว่างสมาชิกด้วยกันเองได้ ซึ่งการดำเนินงานในการแจกจ่ายกล้าให้สมาชิกรุ่นไปปลูก จะมีการดำเนินงานในทุกปี ตั้งแต่เริ่มมีการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ โดยจะนิยมดำเนินงานในช่วงหน้าฝน (ในช่วงเดือนมิถุนายนเป็นต้นไป) ซึ่งเป็นช่วงที่เหมาะสมต่อการปลูกรุ่นไม้มากที่สุด (ชัยรัตน์ แวนแก้ว, 2552ข)

สำหรับลักษณะการปลูกรุ่นไม้ของสมาชิก จะเลือกปลูกตามริมเขตแดน และปลูกร่วมกับพืชเกษตรในพื้นที่ (ภาพที่ 20) เช่น กาแฟ ปาล์ม มังคุด ทุเรียน เงาะ ลองกอง เป็นต้น และเลือกปลูกในบริเวณที่ไม่เบียดบังการเจริญเติบโตของพืชเกษตรที่มีอยู่ ทั้งนี้การปลูกในลักษณะดังที่กล่าวมาเพื่อที่จะไม่เกิดปัญหาการตัดฟันทิ้งในอนาคต

ภาพที่ 20 ลักษณะการปลูกรุ่นไม้ของสมาชิก ที่ปลูกร่วมกับพืชเกษตรในพื้นที่ทำกิน

ปัจจุบันกล้าไม้ส่วนใหญ่ ที่สมาชิกของชุมชนให้ความนิยมในการปลูกเป็นอันดับ 1 คือ จำปาทอง (*Michelia champaca* Linn.) เนื่องจาก เป็นไม้โตเร็ว และเป็นที่ยอมรับในกลุ่มคนจีนเพื่อใช้ในการทำโลงศพ อันดับ 2 คือ ตะเคียนทอง (*Hopea odorata* Roxb.) และอันดับ 3 คือ กระจับปี่ (*Acacia mangium* Willd) นอกจากนี้ยังมี พะยอม (*Shorea roxburghii* G. Don) อินทนิล (*Lagerstroemia speciosa* (L.) Pers.) เกรียง (*Parkia timoriana* Merr.) พญาไม้ (*Mitrephor keithii* Ridley) กระบาก (*Anisoptera costata* Korth.) มะฮอกกานี (*Swietenia macrophylla* King.) เทพทาโร (*Cinnamomum porrectum* Kosterm) ทำมั่ง (*Litsea petiolata* Hook.f.) ทุ้งฟ้า (*Alstonia macrophylla* Wall. ex G. Don) เป็นต้น ปริมาณการปลูกลงในพื้นที่ ของแต่ละครัวเรือน โดยส่วนใหญ่จะแปรผันตามปริมาณเนื้อที่ในการถือครอง แต่โดยส่วนใหญ่จะเลือกปลูกตามริมเขตแดนของพื้นที่ มากกว่าที่จะปลูกลงในพื้นที่เกษตร เพราะเกรงว่าจะไปเบียดบังพืชผลทางการเกษตร เป็นต้น ซึ่งการเจริญเติบโตของต้นไม้ที่ปลูกในพื้นที่ปัจจุบัน (ภาพที่ 21) ก็จะมีขนาดแตกต่างกันไปตามแต่ละชนิด แต่ที่โตได้ดีคือ จำปาทอง ที่จะอยู่ที่ประมาณ 3 เมตร (มัญญ พร้อมอุดม, 2552ข)

ภาพที่ 21 การเจริญเติบโตของต้นจำปาทอง อายุ 2 ปี ในพื้นที่บ้านคลองเรือ

นอกจากนี้จากการศึกษาพบว่า ปัจจุบันการปลูกต้นไม้ของสมาชิกในชุมชนได้กลายเป็นเรื่องหยอกล้อที่สร้างความสัมพันธ์ในวงสนทนาของชุมชน ในประเด็นของความมากกว่า น้อยกว่า ของจำนวนต้นไม้ และการเจริญเติบโตของต้นไม้ ในพื้นที่ที่แต่ละครัวเรือนถือครองอยู่ ซึ่งเป็นความสำเร็จระดับหนึ่ง ของการปลูกต้นไม้โดยการมีส่วนร่วมจากประชาชน เนื่องจากสมาชิกของชุมชนได้เกิดความรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) ในต้นไม้ที่ปลูก

ผลพลอยได้จากการดำเนินงานในรูปแบบธนาคารต้นไม้

จากการศึกษาพบว่า จากการดำเนินงานในรูปแบบธนาคารต้นไม้ ในพื้นที่บ้านคลองเรือ ได้ทำให้เกิดผลพลอยได้ต่อชุมชน อาทิ ผลประโยชน์ที่มาจากการศึกษาดูงาน โดยเฉพาะบ้านคลองเรือ จะเป็นแหล่งรองรับคณะศึกษาดูงานที่เข้ามาตลอดทั้งปี ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สมาชิกของชุมชนมีรายได้เสริมจากกิจกรรมดังกล่าว อาทิ รายได้จากโฮมสเตย์ รายได้จากการขายผักผลไม้พื้นบ้าน รายได้ที่แม่บ้านแต่ละครัวเรือนได้รับ จากการมาช่วยกันทำอาหารให้คณะศึกษาดูงาน โดยจะมีการผลัดเปลี่ยนเวรกันเพื่อกระจายรายได้ให้สมาชิกของชุมชนอย่างทั่วถึง ซึ่งตรงนี้ถือเป็นผลประโยชน์ที่สมาชิกของชุมชนได้รับ นอกเหนือจากผลประโยชน์ตามหลักการของธนาคารต้นไม้ที่ปัจจุบันยังไม่เกิดขึ้น เนื่องจากต้องรอการพิจารณาเห็นชอบจากภาครัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ทัศนคติของสมาชิกชุมชนบ้านคลองเรือที่มีต่อธนาคารต้นไม้

เหตุผลสำคัญในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกธนาคารต้นไม้

จากการสัมภาษณ์ตัวแทนสมาชิกของชุมชนจำนวน 40 ครัวเรือน ต่างให้เหตุผลสำคัญในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกธนาคารต้นไม้ ตามลำดับความสำคัญ ดังนี้ อันดับหนึ่ง ร้อยละ 50 ให้เหตุผลว่าต้องการปลูกต้นไม้เพื่อไว้ใช้สอย และสามารถตัดขายได้อย่างถูกกฎหมาย อันดับ 2 ร้อยละ 25 ให้เหตุผลว่าต้องการสร้างมรดกต้องทอดให้แก่ลูกหลาน อันดับ 3 ร้อยละ 15 ให้เหตุผลว่า ต้องการใช้มูลค่าไม้ไปทำประโยชน์ในการชำระหนี้กับ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) และ อันดับ 4 ร้อยละ 10 ให้เหตุผลต่างกันๆ ดังนี้ คือ ต้องการปลูกต้นไม้ถวายในหลวง ต้องการใช้

ต้นไม้เป็นทรัพยากรป่าชนาการไว้ใช้ประโยชน์ในยามชรา และปลูกเพื่อช่วยเพิ่มที่สีเขียวให้กับประเทศ และช่วยลดภาวะโลกร้อน

มุมมองของสมาชิกในชุมชนที่มีต่อธนาคารต้นไม้

จากการสัมภาษณ์ตัวแทนสมาชิกของชุมชนจำนวน 40 ครัวเรือน พบว่า 28 ครัวเรือน หรือร้อยละ 70 ไม่มีความกังวลใจ ต่อแนวคิดและหลักการของธนาคารต้นไม้ เพราะคิดว่าแนวคิดนี้จะสามารถดำเนินการได้จริง โดยภาครัฐจะให้การยอมรับ และให้การรับรองสิทธิ์ หากชุมชนสามารถสร้างผลการดำเนินงานให้เป็นที่น่าเชื่อถือ ส่วนอีกร้อยละ 30 หรือ 12 ครัวเรือน ยังมีความกังวลใจ ในเรื่องของกรรมสิทธิ์ต้นไม้ เนื่องจากปัจจุบันยังไม่มีกฎหมายระบุอย่างแน่ชัดในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ประชาชนถือครองในเขตพื้นที่ป่าสงวน อีกทั้งความไม่ชัดเจนในนโยบายของภาครัฐ โดยคณะรัฐบาลมักมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นหากพื้นที่มีสภาพที่คล้ายป่า ประกอบกับไม่มีมาตรการรองรับจากภาครัฐอย่างเป็นทางการที่ชัดเจน เจ้าหน้าที่ของภาครัฐในขณะนั้น อาจยึดพื้นที่ทำกินของประชาชนคืน และทำให้ประชาชนไม่มีพื้นที่ทำกินอีกต่อไป นอกจากนี้สมาชิกของชุมชนบางราย ยังระบุถึงความกังวลใจไว้อีกว่า แม้ว่าภาครัฐจะอนุญาตให้ทำกินได้ แต่ภาครัฐก็อาจจะไม่อนุญาตให้นำไม้ที่ปลูกมาใช้สอย หรือตัดขาย ดังที่ตนเคยคาดหวังไว้ได้ ดังนั้นปัจจุบันจึงเลือกที่จะปลูกต้นไม้ ตามบริเวณริมขอบเขตพื้นที่ทำกิน มากกว่าที่จะปลูกระหว่างพืชผลทางการเกษตร

ข้อวิจารณ์

สำหรับในส่วนข้อวิจารณ์ ได้นำเสนอข้อวิจารณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ตั้งแต่โครงสร้างองค์การดำเนินงานในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ ในพื้นที่บ้านคลองเรือ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร และการนำแนวคิดธนาคารไปใช้ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐ ที่ประชาชนถือครองอยู่ โดยในแต่ละประเด็น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

โครงสร้างองค์การดำเนินงานตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ

เมื่อวิเคราะห์ถึงที่มาขององค์กรจะพบว่า องค์กรชุมชนที่ดำเนินงานในรูปแบบธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ เกิดขึ้น โดยความสมัครใจจากสมาชิกของชุมชน คณะกรรมการธนาคารต้นไม้ที่มีตำแหน่งหน้าที่ต่างๆ กันนั้น ก็มาจากมติการคัดเลือกโดยสมาชิกของชุมชน หรืออาจกล่าวได้อีกนัยว่า คณะกรรมการที่เข้ามารับภาระหน้าที่ตรงนี้ คือผู้ที่ชุมชนให้ความไว้วางใจ และพิจารณาแล้วว่าเป็นบุคคลที่มีความเหมาะสม เพื่อเป็นตัวแทนในการบริหารจัดการกิจกรรมของธนาคารต้นไม้ ซึ่งภูมิหลังของคณะกรรมการธนาคารต้นไม้แต่ละคน จะพบว่าส่วนหนึ่ง คือ อดีตและปัจจุบัน ของคณะกรรมการชุมชนของบ้านคลองเรือ ฉะนั้นที่มาขององค์กร ที่เกิดจากความสมัครใจ จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีสำคัญต่อการดำเนินงานร่วมกัน

นอกจากนี้เมื่อวิเคราะห์โครงสร้างองค์การดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ พื้นที่บ้านคลองเรือ ที่ประกอบไปด้วย ประธานกรรมการ รองประธานกรรมการ ผู้จัดการธนาคาร เลขานุการ เภรัญญิก กรรมการร่วม หากพิจารณาตามตำแหน่ง บุคคลเหล่านี้จะมีบทบาทหน้าที่เสมือนเป็นเจ้าหน้าที่ธนาคาร ในขณะที่สมาชิกธนาคารต้นไม้ จะบทบาทหน้าที่เสมือนเป็นลูกค้าธนาคาร แต่ถึงแม้ว่าองค์ประกอบของโครงสร้างองค์กรธนาคารต้นไม้ จะคล้ายกับธนาคารโดยทั่วไป ตรงที่มีเจ้าหน้าที่ธนาคาร และลูกค้าธนาคาร แต่ความแตกต่างนั้นอยู่ตรงที่ ธนาคารโดยทั่วไป ลูกค้าธนาคารไม่มีสิทธิ์ เข้าไปมีบทบาทหน้าที่ในการทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ธนาคารได้ ในฐานะลูกค้าธนาคารโดยทั่วไป จะได้รับสิทธิ์แค่เพียงกรอกข้อเสนอแนะ หรืออรรับโทรจากเจ้าหน้าที่ ที่มักจะติดต่อมาขอรับคะแนนประเมินการบริการเพียงเท่านั้น แต่สำหรับองค์กรธนาคารต้นไม้ สมาชิกและคณะกรรมการจะมีความเสมอภาคกันในการดำเนินงานและตัดสินใจร่วมกัน

ดังนั้นธนาคารต้นไม้ จึงมีความแตกต่าง จากธนาคารโดยทั่วไป ตรงที่ความเสมอภาคของทุกบทบาทหน้าที่ในองค์กร ที่ทุกฝ่ายต่างดำเนินงานร่วมกัน หรืออีกนัยหนึ่ง คือ ทุกตำแหน่งมีสถานะภาพทางสังคมที่เท่าเทียมกัน ไม่มีใครอยู่สูงกว่าใคร คณะกรรมการเป็นเพียงคณะทำงานที่ชุมชนเลือกขึ้นมา เพื่อรับภาระหน้าที่ในการขับเคลื่อนให้มีการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ร่วมกันเท่านั้น ในขณะที่อำนาจในการตัดสินใจ ต้องมาจากมติของชุมชน เพื่อป้องกันความขัดแย้ง และเพื่อให้เกิดการยอมรับร่วมกันในผลที่จะเกิดขึ้น ซึ่งปัจจุบันอำนาจดังกล่าว ไม่สามารถหาได้จากระบบธนาคารโดยทั่วไป

ฉะนั้นจึงเป็นข้อดีสำหรับการบริหารจัดการองค์กรตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ ที่ให้ชุมชนเป็นผู้ดำเนินงาน โดยที่อำนาจในการตัดสินใจ และการควบคุมไม่ได้ขึ้นอยู่กับใครเพียงคนเดียวหนึ่งเท่านั้น แต่มาจากคณะกรรมการธนาคารต้นไม้ และสมาชิกของชุมชนทุกคน แต่ถ้ามองในมุมกลับกัน ก็อาจมีข้อด้อยตรงที่ การดำเนินงานอาจจะเกิดความล่าช้าเนื่องจากต้องรอฟังความคิดเห็นจากหลายๆ ฝ่าย แต่อย่างไรก็ตาม สำหรับกรณีของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ความล่าช้าอาจไม่ใช่ปัญหาต่อระบบการจัดการ แต่อาจจะเป็นเรื่องดีเพราะทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการคิด ทำ และยอมรับผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้นด้วยความสมัครใจ

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ

จากกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่บ้านคลองเรือ ตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และยอมรับให้มีการดำเนินงานในรูปแบบของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ จนมาสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของธนาคารต้นไม้ ที่ทุกฝ่ายต่างมีบทบาทในการดำเนินงานอย่างเท่าเทียม ตั้งแต่ขั้นตอนการตัดสินใจ และขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ตลอดจนร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมที่มาจากมติการยอมรับ โดยรวมของสมาชิกภายในชุมชน

เมื่อวิเคราะห์ถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เกิดขึ้น จะพบว่าเป็นระดับการมีส่วนร่วมที่อยู่ในขั้นที่ 6 ตามบันไดการมีส่วนร่วม 8 ขั้น ของ Arnstein (1969) ซึ่งความหมายในระดับดังกล่าว หมายถึงระดับที่ชุมชนเป็นหุ้นส่วนสำคัญในการดำเนินงาน ซึ่งถือเป็นระดับที่ดี เพราะตามบันไดการมีส่วนร่วม 8 ขั้น ของ Arnstein (1969) บันไดขั้นที่ 6 จะถูกจัดอยู่ในหมวดหมู่ของการมีส่วนร่วมที่ระดับอำนาจเป็นของประชาชน (Degree of Citizen Power) ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริง

ดังนั้นผลการวิจัยในครั้งนี้ จึงเป็นไปตามกรอบแนวคิดการวิจัย ที่ว่าแนวคิดและหลักการของธนาคารต้นไม้ จะเป็นกลยุทธ์หนึ่งที่กระตุ้นให้ชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์เกิดการยอมรับ เกิดการจัดตั้งองค์กร เกิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชน ในรูปแบบของธนาคารต้นไม้โดยสมาชิกของชุมชน ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมจากประชาชนในพื้นที่อย่างแท้จริง

ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ

จากผลจากการดำเนินงานตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ ในพื้นที่บ้านคลองเรือ แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือของชุมชน ที่บรรลุตามวัตถุประสงค์การให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกต้นไม้ โดยเฉพาะการปลูกต้นไม้ลงในที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน ซึ่งอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐ โดยผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ สิ่งแรกที่สะท้อนออกมาคือ แนวธนาคารต้นไม้สามารถสร้างการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนได้ แต่คำถามคือ กระบวนการมีส่วนร่วมโดยความสมัครใจที่เกิดขึ้น มีมูลเหตุจูงใจมาจากอะไร ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงองค์ประกอบหลายๆ ด้านของชุมชน จึงสามารถสรุปออกมาเป็นประเด็นหลักๆ ดังนี้

องค์กรชุมชนที่มีขนาดเล็ก เนื่องจากบ้านคลองเรือ เป็นชุมชนที่มีจำนวนสมาชิกเพียง 89 ครัวเรือน ประกอบกับแบบแผนการดำเนินงานร่วมกันในชุมชน จะมีเวทีชาวเป็นสถานที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และลงประชามติของสมาชิกในชุมชนทุกวันที่ 10 ของเดือน ดังนั้นจึงเป็นเรื่องง่ายต่อการระดมสรรพกำลังจากสมาชิกของชุมชน ให้เข้าร่วมดำเนินกิจกรรมของธนาคารต้นไม้ในพื้นที่

พื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน หากพิจารณาจากข้อมูลพื้นฐาน ในการจัดการทรัพยากรของชุมชน จะพบว่า ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันภายใต้โครงการคนอยู่-ป่ายังมาตั้งแต่ ปี 2537 ซึ่งถือได้ว่าเป็นบ้านคลองเรือเรือ เป็นชุมชนหนึ่งในพื้นที่ป่าสงวนของรัฐ ที่มีพื้นฐานของการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ร่วมกันอยู่เป็นทุนเดิม ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องง่ายสำหรับการดำเนินงานตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ในพื้นที่ดังกล่าว

ความเชื่อในตัวบุคคล เนื่องจากคุณพงศา ชูเนม ผู้เป็นแกนนำในการขับเคลื่อนแนวคิดธนาคารต้นไม้ในพื้นที่ ก็คือบุคคลที่สมาชิกของชุมชน ให้ความเชื่อมั่นและไว้วางใจอยู่เป็นทุนเดิม ในฐานะหัวหน้าหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ หรือนายหัวที่ชาวบ้านเรียกจนติดปาก และเจ้าของโครงการคนอยู่-ป่ายัง ผู้เดินทางในการทรัพยากรในพื้นที่ร่วมกันกับชุมชนมาโดยตลอด ดังนั้นความเชื่อมั่นในตัวบุคคลผู้ขับเคลื่อน ซึ่งคลุกคลีกับประชาชน ในพื้นที่มาโดยตลอด จึงเป็นมูลเหตุจูงใจหนึ่ง ที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ ดังตัวอย่างคำกล่าวต่อไปนี้

“นายหัวเป็นคนที่ชาวบ้านให้ความนับถือ แก่เป็นคนจริง พูดจริงทำจริง ให้คำปรึกษา ให้การสนับสนุน โครงการดีๆ กับชุมชนมาโดยตลอด ดังนั้นชาวบ้านจึงมองว่าแนวทางของธนาคารต้นไม้ที่นายหัวอธิบาย น่าจะมีความเป็นไปได้” ประภา สุขแจ่ม (2552)

“เชื่อว่าธนาคารต้นไม้ จะเกิดขึ้นได้ ถ้านายหัวพงศา เข้ามาดำเนินการ เพราะที่ผ่านมา สิ่งที่นายหัวพูด เป็นจริงมาโดยตลอด” สมาน ชลเทพ (2552)

“โครงการทุกอย่างที่นายหัวเป็นคนคิด แล้วเอามาให้ชุมชนร่วมกันทำ เป็นโครงการที่ดีทุกอย่าง นายหัวจะเข้ามาคอยติดตาม ค่อยให้คำปรึกษา มาร่วมประชุมกับชาวบ้าน ถ้าบางครั้งแกไม่ว่าก็จะให้เจ้าหน้าที่ของหน่วย ฯ ขึ้นมามาร่วมประชุมแล้วลงไปเล่าถึงความคืบหน้าให้แกฟัง ดังนั้นธนาคารต้นไม้ เชื่อว่าต้องเป็นโครงการที่ดี ที่นายหัวจะทำให้เป็นจริงได้” สุนิสา มาปิ่น (2552)

ข้อจำกัดในการถือครองพื้นที่ เนื่องจากบ้านคลองเรือ ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าพะโต๊ะ ป่าปึงหวาน และป่าปากทรง จึงเป็นข้อจำกัดในเรื่องการถือครองที่ดิน ดังนั้นจากแนวคิดธนาคารต้นไม้ ที่จะให้สิทธิความเป็นเจ้าของทั้งต้นไม้ และที่ดินแก่ผู้ปลูก จึงเป็นแรงจูงใจสำคัญ ที่ทำให้สมาชิกต่างมีส่วนร่วมในการปลูกต้นไม้ลงในที่ดินทำกินตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ ดังตัวอย่างคำกล่าวต่อไปนี้

“เรารู้ว่าพวกเราอยู่ในพื้นที่ป่าสงวน และไม่มีกฎหมายรองรับ ดังนั้นจากแนวทางธนาคารต้นไม้ ถือเป็นเรื่องดี ที่พวกเราจะได้สิทธิในการทำกินในพื้นที่นี้ตลอดไป” นฤมล คล้ายรุ่ง (2552)

“มาอยู่ที่นี่เกือบ 20 ปี และคิดว่า ที่นี่เป็นที่เหมาะสมที่สุด เพราะดินดี น้ำดี อากาศดี แต่ติดตรงที่ว่า พื้นที่ที่เราทำกินอยู่เป็นที่ของรัฐ เราไม่มีเอกสารสิทธิ์ตามกฎหมาย แต่ถ้าธนาคารต้นไม้จะทำให้เราได้รับสิทธิ์ตรงนี้ได้ ก็ถือเป็นเรื่องดี เพราะทุกวันนี้เราก็ดูแลพื้นที่นี้อยู่แล้ว”

วน วงษ์ศรีนาค (2552)

ความตระหนักและเห็นความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ พบว่าความตระหนักที่เกิดขึ้นเนื่องมาจากวิถีชีวิตของชุมชนมีความเกี่ยวพัน และผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ จึงทำให้เห็นความสำคัญในการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของธนาคารต้นไม้ ประกอบกับปัญหาทรัพยากรป่าไม้ที่เคยเกิดขึ้นในพื้นที่เมื่อประมาณปี 2532 รวมทั้ง สื่อสาธารณะที่สมาชิกของชุมชนได้รับ ไม่ว่าจะ

จะเป็นโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ ที่เป็นสิ่งกระตุ้นให้สมาชิกของชุมชนเกิดตระหนัก ความเข้าใจ ถึงข้อจำกัดในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ดังนั้นจึงทำให้สมาชิกของชุมชนมีความเต็มใจ ในการเข้าร่วมการดำเนินงานตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ ดังตัวอย่างคำกล่าวต่อไปนี้

“อยากปลูกไว้ให้คนรุ่นต่อไป ได้ใช้ประโยชน์ เพราะปัจจุบัน ไม้ในประเทศเหลือน้อย และอยากในพื้นที่มีต้นไม้เยอะๆ ปกติก็เป็นคนชอบปลูกต้นไม้อยู่แล้ว” น้ำฝน เสขพันธ์ (2552)

“เดี๋ยวนี้ไม้หายาก ราคาแพง และแพงขึ้นทุกวัน ถ้าคนมัวแต่ใช้ แต่ไม่ปลูก ไม่นานก็ไม่มีไม้ ให้ใช้ ซื่อไม้จากต่างประเทศ ก็เท่ากับเอาเงินออกนอกประเทศ ทำไม้ไม่ปลูกไม้ไว้ใช้เองหละ จะ ดีกว่าไหม และเดี๋ยวนี้มีปัญหาโลกร้อน ถ้าทุกคนช่วยกันปลูกไม้ คงช่วยบรรเทาปัญหาได้” ประยูร สวัสดิ์ภักดี (2552)

“ตอนปี 2532 นะ ที่มีบริษัทไม้อัด เข้ามาในพื้นที่ ต้นไม้หมดไปเยอะมาก ซึ่งไม่หมดแค่ ต้นไม้อย่างเดียว น้ำในคลองก็เหลือน้อย แต่มีโครงการคนอยู่-ป่ายังเข้ามา ทุกคนร่วมกันฟื้นฟู ทรัพยากรป่าไม้ น้ำก็กลับมามีเยอะดั้งเดิม ธนาคารต้นไม้เป็นโครงการที่ดี เพราะถ้าพื้นที่ป่าอุดม สมบูรณ์ น้ำก็จะอุดมสมบูรณ์ไปด้วย” ริด สวัสดิ์ภักดี (2552)

“ทุกวันนี้พวกเราใช้น้ำจากประปาภูเขา น้ำจะมีได้ เพราะต้องมีป่า มีต้นไม้คอยเก็บน้ำ ถ้าไม่ มีต้นไม้ หรือต้นไม้มีน้อยลง น้ำก็จะน้อยลงไปด้วย ชอบให้ต้นไม้มีเยอะๆ เพราะจะได้มีน้ำไว้ใช้ ตลอดทั้งปี มีอากาศที่เย็นสบาย อยู่คลองเรือไม่ต้องมีแอร์เหมือนคนในเมือง ไม่ต้องเปิดพัดลม เพราะมีป่าเป็นเครื่องปรับอากาศที่ดีที่สุด ของโลกนี้เลยก็ว่าได้” สมหมาย ก้อนแก้ว (2552)

“ดูโทรทัศน์ เค็บอกว่าปลูกต้นไม้แล้วดี ยังไง จึงอยากปลูก อีกอย่างเวลาเดินทางไปที่ยื่น ที่ ไม่มีต้นไม้เยอะๆ เหมือนคลองเรือ รู้สึกร้อนมาก จึงเข้าใจว่าถ้าไม่มีต้นไม้ความรู้สึกมันจะเป็นยังไง อย่างน้อยก็ปลูกเอาไว้ช่วยให้อากาศมันดีแก่ลูกหลาน” อัมพร รัตนจินดา (2552)

ความคาดหวังต่อแนวคิดธนาคารต้นไม้ พบว่าสมาชิกหลายคนมีความคาดหวังว่า ที่จะ ปลูกต้นไม้ไว้เพื่อใช้ประโยชน์ในอนาคต รวมทั้งปลูกไว้เป็นมรดกตกทอดให้กับลูกหลาน และ ประโยชน์ในเรื่องการค้าประกันหนี้กับทางธนาคาร ดังตัวอย่างคำกล่าวต่อไปนี้

“ถ้าปลูกแล้วได้ประโยชน์ ใครๆ ก็ยากปลูกทั้งนั้นแหละ ตัดเอามาใช้ประโยชน์ได้ เอาไปค้า
ประกันหนี้ได้ ถือเป็นการช่วยเราอีกทางหนึ่ง” วัง ดอกจันทร์ (2552)

“พื้นที่ที่เราอาศัยอยู่ มันห่างไกลจากถนน การใช้ไม้เพื่อทำอะไร ก็ขออนุญาตคณะกรรมการป่า
ชุมชน ในการเข้าไปตัดไม้ในป่ามาใช้ประโยชน์ ซึ่งถ้าน้อยๆ คงไม่เป็นไร แต่ถ้าต้องใช้เยอะๆ เช่น
การสร้างบ้าน คงต้องซื้อ ซึ่งราคาแพง ค่าขนส่งก็แพง เพราะบ้านเราอยู่ไกลจากถนนมาก แต่ถ้าเรา
ปลูกต้นไม้ แล้วเราเป็นเจ้าของ เราสามารถตัดมาใช้ได้ย่อมเป็นสิ่งที่ดี” เสน่ห์ นาคสมบูรณ์ (2552)

“ต้องการปลูกเอาไว้ให้ลูกหลานได้ใช้ในอนาคต เพราะพอพวกเขาโตขึ้นก็ต้องแยก
ครอบครัว ต้องสร้างบ้านหลังใหม่แยกออกไป ซึ่งกว่าจะถึงตอนนั้นไมื่ก็คงแพงมาก แต่ถ้าปลูกไม้
เก็บเอาไว้ ลูกหลานจะได้ใช้ประโยชน์” สมบัติ ก้อนแก้ว (2552)

ดังนั้นจากผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้น รวมทั้งตัวอย่างคำกล่าวในช่วงต้น กล่าวโดยสรุปก็คือ
เสียงสะท้อน จากมุมมองความคิด ความต้องการของประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐ
ที่ทำให้เรารู้ได้ว่า แนวทางของธนาคารต้นไม้ที่กำลังดำเนินงานอยู่พื้นที่บ้านคลองเรือ ณ ปัจจุบัน
คือแนวทางที่ทำให้ชุมชนเกิดความพอใจ และยินดีที่จะเข้าร่วมกิจกรรม ด้วยการปลูกต้นไม้ลงใน
บริเวณพื้นที่ทำกิน ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าธนาคารต้นไม้จะเป็นอีกคำตอบหนึ่งที่เหมาะสม สำหรับการ
ส่งเสริมให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐ

การนำแนวคิดธนาคารไปใช้ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐ ที่ประชาชนถือครองอยู่

จากผลการศึกษาในพื้นที่บ้านคลองเรือ จะพบว่าส่วนหนึ่งของมูลเหตุจูงใจสำคัญ ที่ทำให้
เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การที่สมาชิกในชุมชนต้องการสิทธิในที่ดินทำกิน และการที่
สมาชิกต้องการปลูกต้นไม้ไว้เพื่อใช้สอย ซึ่งสิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า สมาชิกของชุมชนต่างมี
ความต้องการในกรรมสิทธิ์ที่แน่ชัด เพื่อสร้างความมั่นคงให้ตนเอง ในขณะที่แนวคิดและหลักการ
ของธนาคารต้นไม้สามารถสนองตอบความต้องการของชุมชนได้อย่างลงตัว ฉะนั้นการได้มาซึ่ง
กรรมสิทธิ์ในความเป็นเจ้าของในการถือครองที่ดิน ซ้ำยังสามารถนำต้นไม้ที่ปลูกมาใช้สอยได้ ซึ่ง
เป็นความปรารถนาที่สมาชิกของชุมชนต่างมองร่วมกัน ประกอบกับแนวทางการจัดการในด้านการ
ถือครองที่ดิน ที่ทางหน่วยงานอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ ได้ดำเนินการไว้แล้วในเรื่องเอกสาร

แผนที่ประกอบที่ทำกิน ที่สมาชิกของชุมชนบ้านคลองเรือทูกคร้วเรือนจะได้รับภายหลังจากที่มีการปลูกต้นไม้ลงในที่ทำกิน

ดังนั้นจากผลการดำเนินงานด้วยแนวคิดธนาคารต้นไม้ ที่เกิดในพื้นที่บ้านคลองเรือ จึงเป็นบทพิสูจน์หนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นไปได้ ที่ชุมชนในบริเวณพื้นที่ป่าจะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยใช้เงื่อนไขของผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง โดยที่รัฐเพียงให้การสนับสนุนตามสิทธิที่ประชาชนควรได้รับตามความเหมาะสม ซึ่งเชื่อว่าแนวทางนี้จะสามารถนำไปปรับใช้กับชุมชนอื่นๆ ที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐได้เช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการให้สิทธิ จึงมีความเป็นไปได้ที่ต่างคนต่างเกิดความต้องการที่จะใช้สิทธิที่ได้รับอย่างเต็มที่ จนอาจนำไปสู่โศกนาฏกรรมส่วนร่วม (The tragedy of the commons) ตามที่ Hardin (1968) ได้เคยกล่าวเอาไว้ได้ในอนาคต และเมื่อถึงเวลานั้นพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยอาจพบกับจุดพลิกผันอีกครั้ง ดังนั้นในการให้สิทธิแก่ประชาชน จึงสมควรที่จะต้องมีการกำหนดเงื่อนไขที่ชัดเจน และมาตรการที่รัดกุมเพื่อป้องกันการเกิดปัญหาในอนาคต

นอกจากนี้การสร้างความกระจ่างชัดในเรื่องกฎหมาย ก็เป็นประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญเป็นอันดับต้นๆ เพราะการดำเนินกิจกรรมใดในพื้นที่ป่าของรัฐที่ผ่านมา มักจะประสบปัญหาด้านข้อจำกัดต่างๆ โดยเฉพาะด้านข้อจำกัดทางกฎหมายเชิงพื้นที่ ดังเช่นกรณีของบ้านคลองเรือ ซึ่งเป็นพื้นที่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ดังนั้นพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 มาตรา 4 (1) และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ยังถือเป็นข้อจำกัดสำคัญสำหรับพื้นที่ดังกล่าว โดยเฉพาะ มาตรา 4 มาตรา 6 มาตรา 7 มาตรา 13 ทวิ มาตรา 14 มาตรา 16 มาตรา 17 และมาตร 36 ในบทเฉพาะกาล เป็นต้น ดังนั้นการดำเนินงานให้บรรลุตามแนวคิด และหลักการของธนาคารต้นไม้ จึงต้องอาศัยความร่วมมือจากภาครัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นสำคัญ

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยในหัวข้อเรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วมด้วยแนวคิดธนาคารต้นไม้: กรณีศึกษาบ้านคลองเรือ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร เป็นการศึกษาเพื่อวิเคราะห์การนำแนวคิดธนาคารไปใช้ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐที่ประชาชนถือครองอยู่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ตามกฎหมายเป็นประเด็นสำคัญ ดังนั้นบทสรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้ จึงเป็นเพียงสารสนเทศบางแง่มุมที่ได้รับจากพื้นที่ ภายใต้ขอบเขตการศึกษาเท่านั้น

สรุปผลการวิจัย

โครงสร้างองค์การดำเนินงานในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ตามแนวคิดธนาคารต้นไม้

โครงสร้างองค์การดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ ในพื้นที่บ้านคลองเรือ เกิดจากมติของชุมชนที่ต้องการให้มีการดำเนินงานตามแนวคิดธนาคารต้นไม้ โดยมีการสมัครเข้าร่วมเป็นสมาชิก และคัดเลือกคณะกรรมการประจำสาขา ที่มาจากสมาชิกด้วยตนเอง ภายหลังจากที่มีการจัดทำเวทีที่มีชื่อว่า “เวทีปลูกต้นไม้ในใจคน” โดยสองแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อน โครงการธนาคารต้นไม้ คือ ว่าที่ร้อยตรีไสว แสงสว่าง ผู้จัดการธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ช.ก.ส.) สาขาท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในขณะนั้น และคุณพวงสา ชูเนม หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ จึงเกิดองค์กรชุมชนเพิ่มขึ้นมาภายใต้ชื่อว่า “ธนาคารต้นไม้สาขาคองเรือ” เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พุทธศักราช 2550

สำหรับโครงสร้างขององค์กรฯ ประกอบด้วย 2 ส่วนหลักๆ คือ 1. คณะกรรมการธนาคารต้นไม้ประจำสาขา จำนวน 11 คน และ 2. สมาชิกธนาคารต้นไม้ของชุมชนทุกครัวเรือนที่มาจากความสมัครใจ ในส่วนบทบาทหน้าที่ คณะกรรมการจะมีภาระหน้าที่ที่อยู่ในความรับผิดชอบร่วมกัน 3 ภารกิจหลักๆ คือ 1. ภารกิจด้านการบริหารจัดการ 2. ภารกิจด้านกองทุนพันธุ์ไม้ และ 3.

ภารกิจด้านเรือนเพาะชำกล้าไม้ ในขณะที่สมาชิกรชนาคารต้นไม้มีบทบาทหน้าที่ในการมีส่วนร่วมตามภารกิจในแต่ละด้าน

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ตามแนวคิดรชนาคารต้นไม้

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงานตามแนวคิดรชนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ เป็นกระบวนการดำเนินงานที่มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างคณะกรรมการ และสมาชิกของชุมชน ทุกฝ่ายต่างมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมของรชนาคารต้นไม้ร่วมกัน โดยยึดหลักการดำเนินงาน ที่ให้ความสำคัญในการตัดสินใจร่วมกันของชุมชนเป็นพื้นฐานของการดำเนินงาน เพื่อป้องกันความขัดแย้งภายในกลุ่มสมาชิก และให้เกิดการยอมรับร่วมกันในผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้น สมาชิกของชุมชนต่างมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างทรัพยากรป่าไม้ลงในพื้นที่ ด้วยการเพาะกล้าไม้แล้วนำไปปลูกลงในที่ดินทำกินของแต่ละครัวเรือน ตามเกณฑ์ขั้นต่ำที่ทางชุมชนได้กำหนดไว้ที่ 80 ต้นต่อครัวเรือน

ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามแนวคิดรชนาคารต้นไม้

การดำเนินงานตามแนวคิดรชนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านคลองเรือ ตลอดระยะเวลา 2 ปีที่ผ่านมา สมาชิกของชุมชนต่างให้ความสำคัญกับการปลูกต้นไม้ ปัจจุบันพบว่าพื้นที่ของแต่ละครัวเรือนถือครอง และใช้สำหรับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้ถูกใช้ในการปลูกต้นไม้ที่ทางสมาชิกของชุมชนร่วมกันเพาะกล้าไม้ ซึ่งเป็นชนิดพันธุ์ที่เหมาะสมต่อสภาพการเจริญเติบโตในท้องถิ่น ส่วนลักษณะและปริมาณการปลูก จะมีความแตกต่างกันไปตามปริมาณพื้นที่ และความจำกัดของพื้นที่ว่างในแต่ละพื้นที่ ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงถือเป็นความสำเร็จระดับหนึ่ง ของการนำแนวคิดรชนาคารต้นไม้มาใช้ ในการส่งเสริมให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเสริมสร้างพื้นที่ป่า ซึ่งเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ในส่วนนี้ได้นำเสนอแนะประเด็นที่ค่อนข้างเป็นปัญหา หรือจุดอ่อนที่ต้องหลีกเลี่ยง เมื่อนำแนวคิดธนาคารต้นไม้ไปใช้ รวมทั้งประเด็นที่สมควรจะต้องมีการศึกษาหารายละเอียดเพิ่มเติมต่อไป ทั้งนี้เนื่องจากการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐ ที่มีประชาชนอาศัยอยู่เป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างกลไก ที่มีความเป็นมาตรฐาน และสร้างความเป็นธรรมทั้งแก่รัฐ และประชาชน เพื่อให้ระบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่ใช้แนวคิดธนาคารต้นไม้เป็นต้นแบบ (Model) สามารถสร้างประโยชน์ให้กับประเทศชาติต่อไป

ประเด็นที่ค่อนข้างเป็นปัญหา หรือจุดอ่อนที่ต้องหลีกเลี่ยง

เนื่องจากแนวคิดของธนาคารต้นไม้ในเรื่องการรับรองสิทธิ์ให้ต้นไม้และที่ดินเป็นของประชาชน ในเชิงบวกถือเป็นแนวคิดที่ทำให้ประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ให้กับประเทศได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในกรณีที่ประชาชนมีที่ดินทำกินอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐ แต่ในทางกลับกัน แนวคิดดังกล่าวก็อาจเป็นจุดอ่อน สำหรับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐได้เช่นกัน เพราะหากพิจารณาจากกรณีศึกษาในพื้นที่บ้านคลองเรือ จะพบว่าประชาชนโดยส่วนมากมีความคาดหวังในการใช้ประโยชน์จากต้นไม้ ที่ตนปลูกไว้

ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ว่าในอนาคต เมื่อต้นไม้เจริญเติบโตเต็มที่ และมีมูลค่าในระบบตลาด ประชาชนย่อมเกิดความต้องการที่จะตัดไม้ทิ้งเพื่อใช้ประโยชน์ และเพื่อนำออกจำหน่ายสาเหตุเพราะแต่ละคนต่างถือว่าตนต่างมีกรรมสิทธิ์ในการครอบครองต้นไม้ ในการนี้รัฐอาจสร้างเงื่อนไขในการเพิกถอนสิทธิ์ เพื่อเป็นการป้องกันปัญหา รวมทั้งเพื่อใช้จัดการกับพื้นที่ที่อาจเกิดปัญหาในอนาคต

ในกรณีที่มีการให้สิทธิ์ และอนุญาตให้มีการนำต้นไม้มาใช้ประโยชน์ได้ สิ่งสำคัญที่มีความจำเป็นสำหรับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในบริเวณพื้นที่ป่าของรัฐที่มีชุมชนอาศัยอยู่ นั่นคือการสร้างกลไกเพื่อการป้องกันการตัดไม้โดยเอกชน และควรมีการผลักดันให้มีการดำเนินการในรูปแบบขององค์กรชุมชนที่มีการควบคุมการใช้ประโยชน์ มีระบบโควตา (Quota system) ที่มีความชัดเจน ที่สร้างความเสมอภาคในการใช้ประโยชน์แก่สมาชิกในชุมชน มีการดูแลให้มีการตัดฟันให้

เป็นไปตามหลักวิชาการในเชิงอนุรักษ์ ทั้งนี้กลไกดังกล่าวจะต้องมาจากการเห็นพ้องต้องกัน ภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

สุดท้ายในกรณีที่ภาครัฐต้องการเก็บรักษาต้นไม้เอาไว้ ให้คงสภาพพื้นที่ป่าต่อไป โดยไม่ต้องการให้มีการนำไม้มาใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะในบริเวณพื้นที่ที่เป็นพื้นที่ดินน้ำ ภาครัฐอาจจะใช้มาตรการการจ่ายค่าชดเชยในรูปของบำเหน็จ ให้กับประชาชนผู้เป็นเจ้าของต้นไม้ ซึ่งค่าชดเชยดังกล่าวอาจจะอาศัยฐานคิดในทางเศรษฐศาสตร์ของทรัพยากรป่าไม้ ในลักษณะของมูลค่าจากการไม่ใช้ (Non-use value) ซึ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ มูลค่าของการคงอยู่ของป่าไม้ (Existence value) และมูลค่าการเก็บป่าไม้ไว้ให้ลูกหลาน (Bequest value) โดยอาศัยเทคนิคทางเศรษฐศาสตร์มาใช้สำหรับการประเมินมูลค่า

ประเด็นที่ควรจะต้องมีการศึกษาเพิ่มเติม

เนื่องจาก พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ก่อนข้างเป็นปัจจัยจำกัด สำหรับชุมชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าสงวนฯ โดยเฉพาะในเรื่องของการจัดสรรผลประโยชน์ตามสิทธิ ที่ประชาชนและชุมชนในพื้นที่จะได้รับ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษา และวางแนวทางความเป็นได้ในเรื่องการรับรองสิทธิ และการจัดสรรผลประโยชน์ ที่ไม่ขัดต่อทบทบัญญัติของกฎหมายที่ครอบคลุมพื้นที่ รวมทั้งควรมีการศึกษาถึงความเป็นไปได้ในการปรับเปลี่ยนบทบัญญัติ หรือตราบทบัญญัติบางประการขึ้นมา ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสะดวกในการบริหารจัดการภายใต้องค์กรชุมชน ที่ไม่ขัดต่อกฎหมายในอนาคต รวมทั้งการศึกษาวิจัยในเรื่องเกณฑ์ที่เหมาะสมสำหรับใช้ในการประเมินมูลค่าต้นไม้เป็นทรัพย์สินฝากเก็บไว้ในรูปแบบบัญชีธนาคาร ซึ่งจะต้องมีความเป็นมาตรฐานในเชิงวิชาการ ทั้งนี้เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ และเป็นที่ยอมรับ หากต้องการประชาสัมพันธ์แนวคิด และผลการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้ไปในระดับสากล

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กรมป่าไม้. 2533. สถิติป่าไม้ 2532. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้.

_____. 2552. เนื้อที่ป่าของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2504–2549 (Online).
<http://www.forest.go.th/stat/stat50/TAB1.htm>, 28 มีนาคม 2552.

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. 2552. พระราชบัญญัติ ป่าสงวนแห่งชาติ พุทธศักราช 2507 (Online). <http://www.dnp.go.th/Law/2507.pdf>, 19 มกราคม 2552.

กาญจนา ทิพย์มาก. 2547. การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนมุสลิม
กรณีศึกษา ตำบลกาลอ อำเภอรามัน จังหวัดยะลา. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาการจัดการป่าไม้, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

กิตติชัย รัตนะ, กิตติพงษ์ เพิ่มพูล, และวิชา นิยม. 2550. บทเรียนการจัดการพื้นที่ต้นน้ำแบบมีส่วนร่วม
ร่วม โครงการป่ารักษ์น้ำ รักษาแผ่นดินฯ ฝ่ายสนาม. กรุงเทพฯ: ภาควิชาอนุรักษ์วิทยา คณะ
วนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

เกรียงไกร บุญเลื่อน. 2543. การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชน
บ้านบกดตำบลห้วยทราย อำเภอนองแคว จังหวัดสระบุรี. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาการจัดการป่าไม้, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

เกียรติศักดิ์ เรือนทองดี. 2536. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของสตรีในการ
พัฒนา: กรณีศึกษาตำบลสหกรณ์นิคม อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

จรรยา อินทร์จันทน์. 2544. ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของโครงการส่งเสริมปลูกไม้เศรษฐกิจ :
กรณีศึกษาจังหวัดเพชรบุรี. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการป่าไม้,
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

จรูญรัตน์ หิรัญชอุฬะ. 2542. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของราษฎรในโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูงในกลุ่มน้ำห้วยองผะ จังหวัดกาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัย สาขาการจัดการป่าไม้, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

จินดา บุญจันทร์, ไสว แสงสว่าง, พงศา ชูเนม. 2552ก. ธนาкарต้นไม้ พอเพียง มั่งคั่ง ยั่งยืน มุ่งสร้างวิถีพอเพียง แบ่งปัน ผูกพัน คน ดิน น้ำป่า จากภูผาล้อมหวนที. ชุมพร.

_____. 2552ข. คู่มือธนาкарต้นไม้. ชุมพร.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. 2528. ป่าไม้สังคมกับการพัฒนาชนบท. (โครงการศึกษานโยบายสาธารณะสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย).

ชัยรัตน์ แวนแก้ว. 2552ก. เจ้าของแนวคิดเกษตร 4 ชั้น และผู้จัดการธนาкарต้นไม้สาขาลองเรือ. สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2552.

_____. 2552ข. เจ้าของแนวคิดเกษตร 4 ชั้น และผู้จัดการธนาкарต้นไม้สาขาลองเรือ. สัมภาษณ์, 25 สิงหาคม 2552.

จิต ณะไชย. 2540. การประเมินโครงการณรงค์เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภายใต้แผนปฏิบัติ การเพื่อการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมในระดับจังหวัด ปี 2540 จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการมนุษย์และสิ่งแวดล้อม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

คูสิต เวชกิจ, จุมพล หนิมพานิช, ฐปนรรต พรหมอินทร์, ธโสธร ตูทองคำ, และภัทรฤดี สุพัฒน์โสภณ. 2548. รายงานการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน: ศึกษากรณีภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท..

ชนพร สุปรียศิลป์, กอบเกียรติ ผ่องพูน, จุมพิดา เรืองวิชาธร, ธนะ บุญญศิริกุล, และ สุรีย์ บุญญาบุหงศ์. 2552. กฎหมายกับการพัฒนาพื้นที่ป่า. เชียงใหม่: บริษัททรงช่างพรินท์ติ้ง จำกัด.

นฤมล คล้ายรุ่ง. 2552. สมาชิกชุมชนบ้านคลองเรือ. **สัมภาษณ์**, 30 สิงหาคม 2552.

นันทนิตย์ ตรีนันทวัน. 2548. **การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนบ้านปากคลอง จังหวัดชุมพร.**
วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการทรัพยากร,
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

น้ำฝน เสขพันธ์. 2552. สมาชิกชุมชนบ้านคลองเรือ. **สัมภาษณ์**, 27 สิงหาคม 2552.

นิวัติ เรืองพานิช. 2546. **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.** พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

_____. 2548. **ป่าและการป่าไม้.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.

บัณฑิต บุญสม. 2535. **การประเมินผลสำเร็จของโครงการให้สิทธิทำกินและการอนุรักษ์ทรัพยากร
ป่าไม้ ที่องค์บ้านโนนสมบูรณ์ บริเวณป่าสงวนฯ ป่าแม่ระกา ตำบลโกสัมพีน อำเภอเมือง
จังหวัดกำแพงเพชร.** วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการป่าไม้,
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

บุญเรือน เสขพันธ์. 2552. คณะกรรมการธนาคารต้นไม้สาขาคองเรือ. **สัมภาษณ์**, 15 มีนาคม
2552.

ประภา สุขแจ่ม. 2552. สมาชิกชุมชนบ้านคลองเรือ. **สัมภาษณ์**, 29 สิงหาคม 2552.

ประยูร สวัสดิ์ภักดี. 2552. สมาชิกชุมชนบ้านคลองเรือ. **สัมภาษณ์**, 28 สิงหาคม 2552.

พงศา ชูแนม. 2552. หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร และรองผู้จัดการ
ใหญ่ธนาคารต้นไม้สำนักงานใหญ่. **สัมภาษณ์**, 11 พฤษภาคม 2552.

มนัส คล้ายรุ่ง. 2552. ประธานคณะกรรมการธนาคารต้นไม้สาขาคองเรือ และผู้ใหญ่บ้านคลอง
เรือ หมู่ 9. **สัมภาษณ์**, 15 มีนาคม 2552.

มนูญ พร้อมอุดม. 2552ก. เลขานุการธนาคารต้นไม้สาขาคลองเรือ. **สัมภาษณ์**, 15 มีนาคม 2552.

_____. 2552ข. เลขานุการธนาคารต้นไม้สาขาคลองเรือ. **สัมภาษณ์**, 26 สิงหาคม 2552.

มานิตย์ โมพี. 2552. คณะกรรมการธนาคารต้นไม้สาขาคลองเรือ. **สัมภาษณ์**, 15 มีนาคม 2552.

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. 2526. **หลักการพัฒนาชุมชนในการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์ไทยอนุเคราะห์ไทย.

ริต สวัสดิ์ภักดี. 2552. สมาชิกชุมชนบ้านคลองเรือ. **สัมภาษณ์**, 29 สิงหาคม 2552.

วน วงษ์ศรีนาค. 2552. สมาชิกชุมชนบ้านคลองเรือ. **สัมภาษณ์**, 30 สิงหาคม 2552.

วัง ดอกจันทร์. 2552. สมาชิกชุมชนบ้านคลองเรือ. **สัมภาษณ์**, 27 สิงหาคม 2552.

วันรักษ์ มิ่งมณีนาकिन. 2531. **การพัฒนาชนบทไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.

วุฒิเทพ อินทปัญญา และคณะ. 2534. **รายงานการศึกษาเรื่องป่าชุมชนในประเทศไทย**. (เสนอต่อ
คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดำเนินการโดยศูนย์วิชาการ สถาบัน
บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์).

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2547. **รายงานหลัก โครงการจัดทำรูปแบบกลไกการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในการจัดทำนโยบาย แผน มาตรการ หลักเกณฑ์และ
แนวทางปฏิบัติ ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. เสนอสำเนียงงาน
นโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กันยายน 2547. เชียงใหม่:
สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สารานุกรมเสรี. 2552. **กบฏ** (Online). <http://th.wikipedia.org/>, 13 มีนาคม 2552.

สมบัติ ก้อนแกง. 2552. สมาชิกชุมชนบ้านคลองเรือ. **สัมภาษณ์**, 26 สิงหาคม 2552.

สมศักดิ์ สุขวงศ์. 2550. **การจัดการป่าชุมชน: เพื่อคนและเพื่อป่า**. กรุงเทพฯ: บริษัททิวทัศน์การพิมพ์.

สมหมาย ก้อนแกง. 2552. สมาชิกชุมชนบ้านคลองเรือ. **สัมภาษณ์**, 26 สิงหาคม 2552.

สมาน ชลเทพ. 2552. สมาชิกชุมชนบ้านคลองเรือ. **สัมภาษณ์**, 30 สิงหาคม 2552.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2542. **รายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม พุทธศักราช 2542 (Online)**. <http://www.onep.go.th>, 11 กรกฎาคม 2551.

สุนิสา มานีน. 2552. สมาชิกชุมชนบ้านคลองเรือ. **สัมภาษณ์**, 26 สิงหาคม 2552.

สุรินทร์ อ้นพรม. 2543. **การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนในเขตภูเขา ผู้นำบ้าน จังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการทรัพยากร, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

เสน่ห์ นาคสมบูรณ์. 2552. สมาชิกชุมชนบ้านคลองเรือ. **สัมภาษณ์**, 28 สิงหาคม 2552.

เสมอ ลิ้มชูวงศ์. 2536. **แนวทางการจัดการคนอยู่ร่วมกับป่า: ประสบการณ์โดยสามหมื่น**. รายงานการประชุมโดยศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ระหว่างวันที่ 10-11 กรกฎาคม 2536 เรื่อง การจัดการเขตกันชนในประเทศไทย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

โสมสกา เพชรานนท์. 2550. **เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม Natural Resources and Environmental Economics**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาเศรษฐศาสตร์.

ไสว แสงสว่าง, ว่าที่ร้อยตรี. 2552. ผู้จัดการใหญ่ธนาคารต้นไม้สำนักงานใหญ่. **สัมภาษณ์**, 13 มีนาคม 2552.

หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ. 2552ก. **ข้อมูลพื้นฐานหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ สำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ กรมอุทยาน สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.** หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร. (เอกสารไม่ตีพิมพ์).

_____. 2552ข. **หมู่ที่ 9 บ้านคลองเรือ ตำบลปากทรง อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร.** หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร. (เอกสารไม่ตีพิมพ์).

อภิชัย พันธเสน. 2539. **รายงานการวิจัยการดูแลรักษาป่าและการเพิ่มพื้นที่สีเขียว โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน (Conservation of Forest and the Regeneration of Green Areas Through People's Participation).** สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย.

_____. 2545. **ทำอย่างไรจึงจะได้ป่าและพื้นที่สีเขียวคืนมา.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อัมพร รัตนจินดา. 2552. **สมาชิกชุมชนบ้านคลองเรือ. สัมภาษณ์,** 29 สิงหาคม 2552.

อุทัย เกิดวัน. 2552. **คณะกรรมการธนาคารต้นไม้สาขาคลองเรือ. สัมภาษณ์,** 15 มีนาคม 2552.

Arnstein,S.R. 1969. **Leader of Citizen Participation.** New York: The American Institute of Philippines.

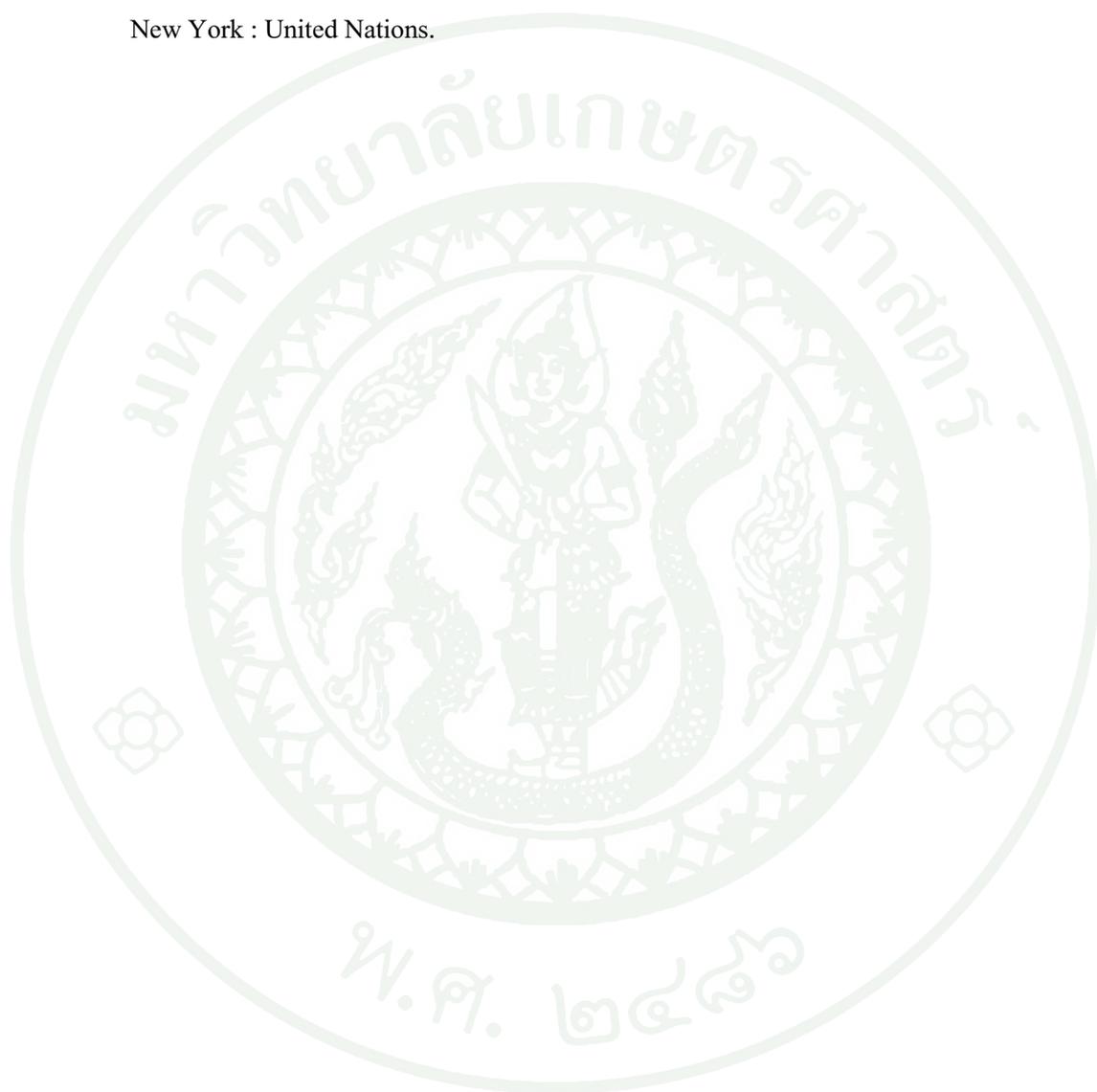
Hardin, G. 1968. "The Tragedy of the commons." **Science** 162 (3859): 1243-1248

MIDAS. 1993. **Conservation Forest Area Protection, Management and Development Project: Pre-Investment Study, Final Report Volume No.5 "Annex2: Detailed Program for Integrated Conservation and Development Activities in Thungyai Naresuan-Huai Kha Khaeng Complex Buffer Zone"** Global Environmental Facility. World Bank, United Nation Development Programme, Kingdom of Thailand, Minister of Agriculture and Cooperatives. อ้างใน อภิชัย พันธเสน. 2545. **ทำอย่างไรจึงจะได้ป่าและ**

พื้นที่สีเขียวคืนมา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

United Nations. 1978. **Popular Participation in Decision Making for Development.**

New York : United Nations.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์ประกอบการวิจัย

แบบสัมภาษณ์ประกอบการวิจัย
โครงการวิทยานิพนธ์ สายวิทยาศาสตร์สังคม
เรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วมด้วยแนวคิดธนาคารต้นไม้:

คำชี้แจง: แบบสัมภาษณ์นี้จัดทำขึ้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการวิจัยประกอบการทำวิทยานิพนธ์ หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการทรัพยากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (บางเขน) เรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วมด้วยแนวคิดธนาคารต้นไม้: กรณีศึกษาบ้านคลองเรือ อำเภอยะโฮิน จังหวัดชุมพร

ผลแบบสัมภาษณ์	
(.....)	ข้อมูลครบถ้วน
(.....)	ข้อมูลไม่ครบถ้วน
สาเหตุ	
ผู้สัมภาษณ์.....	วันที่.....

บันทึกเพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์

.....

.....

.....

.....

แบบสัมภาษณ์ประกอบการวิจัย

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมโดยทั่วไปของครัวเรือน

1. ผู้ให้สัมภาษณ์ เพศ ชาย หญิง

- ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
 น้อยกว่า 20 ปี 20-30 ปี 31-40 ปี 51-60 ปี มากกว่า 60
2. ที่อยู่ปัจจุบัน
บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....9..... บ้านคลองเรือ ตำบลปากทรง อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร
3. ภูมิลำเนา
 เกิดที่คลองเรือ
 ย้ายมาจากที่อื่น ระบุ.....ตั้งแต่ปี พ.ศ.รวมระยะเวลา.....ปี
ทำไมจึงเลือกที่จะสร้างครอบครัวอยู่ที่บ้านคลองเรือ.....
.....
4. การศึกษา
 ไม่ได้เรียนหนังสือ ประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น
 มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. อนุปริญญา หรือ ปวส. ปริญญาตรี
 สูงกว่าปริญญาตรี
5. ครัวเรือนของท่าน มีสมาชิกจำนวน.....คน ประกอบด้วย
1. (.....) เพศชาย จำนวนคน
2. (.....) เพศหญิง จำนวนคน
6. รายได้หลักของครัวเรือนมาจาก.....
7. ปัจจุบันครอบครัวท่านมีที่ดิน ที่ใช้ในการถือครองทั้งหมดเท่าใด
1. ในพื้นที่บ้านคลองเรือจำนวน.....แปลง 2. ในพื้นที่อื่นๆ จำนวน.....แปลง
รวมพื้นที่ทั้งหมด จำนวน.....ไร่ รวมพื้นที่ทั้งหมด จำนวน.....ไร่
8. ที่ดินที่ครัวเรือนท่านถือครองอยู่ (บนพื้นที่คลองเรือ) มีการใช้ประโยชน์อย่างไรบ้าง
1. (.....) ปลูกปาล์ม 2. (.....) ปลูกหมาก
3. (.....) ปลูกผลไม้ ระบุชนิดที่ปลูก.....
4. (.....) ปลูกกาแฟ 5. (.....) ทำนา
6. (.....) ปลูกยางพารา
7. (.....) บ่อเลี้ยงปลา โดยเป็นบ่อแบบใด 1. (.....) บ่อปูน 2. (.....) บ่อดิน
8. (.....) ปลูกสัตว์ ระบุชนิดที่เลี้ยง.....
9. (.....) ปลูกต้นไม้ของธนาคารต้นไม้ ระบุชนิดที่ปลูก.....
10. (.....) อื่นๆ (โปรดระบุ).....

9. แหล่งที่มาของรายได้ของครัวเรือน ในปี 2551 ที่ผ่านมาก็คืออะไรบ้าง พร้อมทั้งโปรดระบุรายได้โดยประมาณในรอบปีที่ผ่านมา (บาท/ปี)

1. (.....) เลี้ยงสัตว์ ระบุรายได้ของครัวเรือน..... (บาท/ปี)
2. (.....) ผลไม้ ระบุรายได้ของครัวเรือน..... (บาท/ปี)
3. (.....) ปาล์ม ระบุรายได้ของครัวเรือน..... (บาท/ปี)
4. (.....) กาแฟ ระบุรายได้ของครัวเรือน..... (บาท/ปี)
5. (.....) ยางพารา ระบุรายได้ของครัวเรือน..... (บาท/ปี)
6. (.....) หมาก ระบุรายได้ของครัวเรือน..... (บาท/ปี)
7. (.....) พริกไทย ระบุรายได้ของครัวเรือน..... (บาท/ปี)
8. (.....) รับจ้างทั่วไป..... ระบุรายได้ของครัวเรือน..... (บาท/ปี)
9. (.....) ร้านค้า ระบุรายได้ของครัวเรือน..... (บาท/ปี)
10. (.....) การท่องเที่ยว ระบุรายได้ของครัวเรือน..... (บาท/ปี)
11. (.....) เพาะพันธุ์กล้าไม้ขาย ระบุรายได้ของครัวเรือน..... (บาท/ปี)
12. (.....) ผักพื้นบ้าน ระบุรายได้ของครัวเรือน..... (บาท/ปี)
13. (.....) ปศุสัตว์ ระบุชนิดที่เลี้ยง..... ระบุรายได้ของครัวเรือน..... (บาท/ปี)
14. (.....) อื่นๆ (โปรดระบุ)..... ระบุรายได้ของครัวเรือน..... (บาท/ปี)
15. (.....) อื่นๆ (โปรดระบุ)..... ระบุรายได้ของครัวเรือน..... (บาท/ปี)

10. ผลผลิตทางการเกษตรที่เกิดขึ้นในรอบปี 2551 ที่ผ่านมา ท่านมีการจำหน่ายผลผลิตอย่างไร

1. (.....) จำหน่ายให้กับพ่อค้ามารับซื้อในพื้นที่ ซึ่งเป็นพ่อค้าที่มาจาก.....
2. (.....) จำหน่ายให้กับหน่วยจัดการต้นน้ำ
3. (.....) จำหน่ายให้กับทางชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน อำเภอพะโต๊ะ
4. (.....) จำหน่ายให้กลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านคลองเรือ
5. (.....) จำหน่ายให้กับเพื่อนบ้าน ในหมู่บ้านเดียวกัน
6. (.....) จำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในหมู่บ้าน
7. (.....) จำหน่ายให้กับคณะศึกษาดูงานที่เข้ามาในหมู่บ้าน
8. (.....) รวมกลุ่มกับเพื่อนบ้าน เพื่อนำผลผลิตลงไปจำหน่ายให้กับพ่อค้าที่ปากทรง
9. (.....) สมาชิกในครอบครัวเดินทางลงไปจำหน่ายเองที่.....
10. (.....) อื่นๆ โปรดระบุ.....

11. เชื้อเพลิงที่ท่านใช้ในการหุงต้มในครัวเรือน คืออะไรบ้าง

1. (.....) แก๊ส แหล่งที่มา.....
2. (.....) ถ่าน แหล่งที่มา.....
3. (.....) ฟืน แหล่งที่มา.....
4. (.....) แกลบ แหล่งที่มา.....
5. (.....) อื่นๆ ได้แก่..... แหล่งที่มา.....

12. ปัจจุบันท่านมีความคิด หรือต้องการที่จะปรับเปลี่ยนอาชีพที่ท่านทำอยู่หรือมีความคิดที่จะย้ายถิ่นฐาน ไปอยู่ที่อื่นหรือไม่ เพราะเหตุใด

ไม่

1. (.....) ใช่ เพราะ.....

.....

2. (.....) ไม่ใช่ เพราะ.....

.....

13. ปัจจุบันนี้ ท่านคิดว่า ตัวท่านและครอบครัว ต้องการความมั่นคงในด้านใดต่อไปนี้

1. (.....) ด้านที่อยู่อาศัย โดยสามารถอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ได้ตลอดไป

2. (.....) ด้านที่ทำกิน โดยสามารถทำกินอยู่ในพื้นที่นี้ได้ตลอดไป

3. (.....) ด้านอาหาร โดยมีอาหารในพื้นที่กินตลอดทั้งปี

4. (.....) ด้านพลังงานไฟฟ้า โดยมีพลังงานไฟฟ้าใช้อย่างเพียงพอ

5. (.....) ด้านน้ำใช้ โดยมีน้ำใช้อย่างเพียงพอ

6. (.....) ด้านเชื้อเพลิงในพื้นที่เพื่อการหุงต้ม เช่น ฟืน ถ่าน แกลบ ไม้ใช้ตลอดทั้งปี

7. (.....) ด้านการประกอบอาชีพ โดยอาชีพที่ท่านทำอยู่ปัจจุบันสามารถทำให้ท่านและครอบครัวมีรายได้เพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายในครอบครัว

8. (.....) อื่นๆ ระบุ.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการเป็นสมาชิกธนาคารต้นไม้

1. ครัวเรือนของท่านเป็นสมาชิกธนาคารต้นไม้หรือไม่

1. (.....) เป็นสมาชิก

เป็นสมาชิก

ไม่สนใจที่จะเป็นสมาชิกอีกต่อไป

โปรดระบุสาเหตุ.....

2. (.....) ไม่ได้เป็นสมาชิก

มีความสนใจที่จะสมัครเป็นสมาชิก ไม่มีความสนใจที่จะสมัครเป็นสมาชิก

2. ในกรณีที่ท่านไม่ได้เป็นสมาชิก ท่านทราบหรือไม่ว่ามีการจัดตั้งคณะกรรมการ และมีการดำเนินงานที่เรียกว่า “ธนาคารต้นไม้” ขึ้นในพื้นที่บ้านคลองเรือ

ทราบ

ไม่ทราบ

3. ท่านคิดว่าการมีธนาคารต้นไม้ ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของท่านและครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่

เปลี่ยนแปลง.(+/-).....

ไม่เปลี่ยนแปลง

4. ภายหลังจากการมีการจัดตั้งธนาคารต้นไม้ ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องของผลประโยชน์ หรือทางความคิดหรือไม่

4.1 ความขัดแย้งภายในชุมชน

มี (โปรดระบุปัญหาความขัดแย้ง).....

ไม่มี

4.2 ความขัดแย้งกับชุมชนใกล้เคียง

มี (โปรดระบุปัญหาความขัดแย้ง).....

ไม่มี

5. สำหรับท่านที่เป็นสมาชิก/ไม่ได้เป็นสมาชิก ท่านมีส่วนร่วมในกิจกรรมการดำเนินงาน ของธนาคารต้นไม้ อย่างไรบ้าง โปรดระบุเหตุผลสำคัญที่ทำให้ท่านต้องการมีส่วนร่วม (ทั้งกรณีของผู้ที่เป็น/ไม่ได้เป็นสมาชิก)

มี

ไม่มี (ทำต่อในข้อ 6)

ร่วมปลูกต้นไม้ ลงในพื้นที่ทำกิน

มีส่วนร่วมในการเพาะกล้าไม้ให้แก่สาขา

ร่วมประชุมทุกครั้งที่มีการชี้แจงในเรื่องธนาคารต้นไม้

บริจาควัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นสำหรับการดำเนินงานของสาขา ระบุ.....

อื่นๆ ระบุ.....

(สาเหตุสำคัญในการเข้ามามีส่วนร่วม).....

6. ท่านพบปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการติดต่อประสานงานระหว่างบุคลากรหรือคณะกรรมการของธนาคารต้นไม้บ้างหรือไม่ (indicator 7)

ไม่มี

มี โปรดระบุปัญหา และแนวทางที่ท่านต้องการให้มีการแก้ไข

ตอนที่ 3 ผลประโยชน์ที่ครัวเรือนได้รับ ภายหลังจากที่มีการดำเนินงานในรูปแบบของธนาคารต้นไม้ ขึ้นในพื้นที่บ้านคลองเรือ

ไม่ได้รับ

ได้รับ

ลำดับที่	รายละเอียดของผลประโยชน์	ตัวเงิน (บาท)	ไม่เป็นตัวเงิน

ตอนที่ 4 เหตุผลสำคัญในการเข้าร่วมเป็นสมาชิก และไม่เข้าร่วมเป็นสมาชิก

ลำดับ	รายละเอียด	สมาชิก	สนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิก	หมายเหตุ
* สำหรับผู้ที่ เป็นสมาชิกและสนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิก				
1	ต้องการมีสิทธิในที่ดินทำกิน และมีไม้ไว้ใช้สอย/ซ่อมแซม/ปลูกบ้านเพื่อการอยู่อาศัยในอนาคต			
2	ต้องการมีทรัพย์สินฝากธนาคารไว้กินยามแก่			
3	ต้องการมีทรัพย์สินเพื่อชำระหนี้ในอนาคตกับ ธกส. หรือกู้เงินในอนาคต			
4	เพื่อสร้างมรดกตกทอดให้แก่ลูกหลาน			
5	ความตระหนักในปัญหาโลกร้อน			
6	การขอร้องจากเจ้าหน้าที่ในพื้นที่			
7	อื่นๆ.....			
** สำหรับผู้ที่ไม่ได้สมัครเป็นสมาชิก และไม่สนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิก				ไม่สนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิก
1	ไม่ได้เป็นหนี้			
2	ไม่มีพื้นที่ว่างในการปลูกต้นไม้			
3	ฐานะทางครอบครัวดีอยู่แล้ว			
4	อนาคตคิดว่าจะย้ายถิ่นฐาน ไปอยู่ที่อื่น			
5	กลัวว่าต้นไม้ที่ปลูกจะไม่สามารถตัดไม้ได้			
6	กลัวว่าหากในอนาคตพื้นที่กลายเป็นป่ารัฐจะยึดที่ดินคืน			
7	ไม่มั่นใจว่าหลักการของธนาคารต้นไม้จะเป็นจริง หลักการใครระบุ.....			
8	ไม่พอใจในตัวและการทำงานของคณะกรรมการสาขา			
11	อื่นๆ			

หมายเหตุ; ระบุเหตุผลสำคัญที่สุด

ตอนที่ 5 ข้อกังวลใจ ที่มีต่อธนาคารต้นไม้

ลำดับ	รายละเอียด	สมาชิก	สนใจเข้าร่วม เป็นสมาชิก	ไม่สนใจเข้าร่วม เป็นสมาชิก
ข้อกังวลใจ ที่มีต่อธนาคารต้นไม้		☐ มี	☐ ไม่มี	
1	ปลูกต้นไม้แล้วจะไม่สามารถตัดมาใช้ประโยชน์ได้			
2	กลัวว่ารัฐจะยึดที่ดินคืนในอนาคต หากพื้นที่ทำกินกลายเป็นป่า			
3	ความไม่ชัดเจนในการรองรับหลักการของธนาคารต้นไม้จากทางภาครัฐ			
4	การทำงานของคณะกรรมการต้นไม้ สาขาคลองเรือ			
5	ความขัดแย้งทางความคิดของสมาชิกในชุมชน			
6	อื่นๆ ระบุ.....			
7	อื่นๆ ระบุ.....			

หมายเหตุ: ระบุเหตุผลสำคัญที่สุด

ประวัติการศึกษา และการทำงาน

ชื่อ – นามสกุล	นางสาวจินตนา สังข์ขาว
วัน เดือน ปี ที่เกิด	วันที่ 11 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2526
สถานที่เกิด	จังหวัดอ่างทอง
ประวัติการศึกษา	ปี 2549 วิทยาศาสตรบัณฑิต (วิทยาศาสตรสิ่งแวดล้อม) มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ทุนการศึกษาที่ได้รับ	ทุนอุดหนุนการค้นคว้าและวิจัยประเภท วิทยานิพนธ์ ระดับบัณฑิตศึกษา ประจำปีงบประมาณ 2552 จากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน